

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI**

BEDRUDDÎN B. MÂLİK VE BELÂGAT İLMİNDEKİ YERİ

(DOKTORA TEZİ)

Mehmet Sıdk ÖZALP

BURSA-2021

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI**

BEDRUDDÎN B. MÂLİK VE BELÂGAT İLMİNDEKİ YERİ

(DOKTORA TEZİ)

Mehmet Sıdık ÖZALP

Danışman

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

BURSA-2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26/05/2021

Tez Başlığı / Konusu: BEDRUDDİN B. MÂLİK VE BELÂGAT İLMİNDEKİ YERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 167 sayfalık kısmına ilişkin, 26/05/2021 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim

Tarih ve İmza:

26/05/2021

Adı Soyadı: MEHMET SIDIK ÖZALP

Öğrenci No: 711523032

Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Programı: DOKTORA

Statüsü:

Yüksek Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**BEDRUDDİN B. MÂLİK VE BELÂGAT İLMİNDEKİ YERİ**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

27/05/2021

Adı Soyadı: MEHMET SIDIK ÖZALP
Öğrenci No: 711523032
Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Programı: DOKTORA
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mehmet Sıdık ÖZALP
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili ve Belâgatı
Tezin Niteliği : Doktora
Sayfa Sayısı : xii + 156
Mezuniyet Tarihi : / 2021
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

BEDRUDDÎN B. MÂLİK VE BELÂGAT İLMİNDEKİ YERİ

Bedruddîn b. Mâlik, köklü devletlerin yıkılıp yeni devletlerin kurulduğu çalkantılı bir dönemde hayatını sürdürmüştür. Bununla beraber huzur ve istikrarından dolayı ikametgahı Dimaşk, belâgat başta olmak üzere ulemâ için çekim merkezi haline gelmiştir. Kadim medeniyetlerden de etkilendiğini düşündüğümüz Arap belâgatı, Câhiliye ve İslamiyet'in ilk dönemlerinde şiir ve hitabet gibi alanlarda kendini göstermeye başlamıştır. Abbâsî devletinin ilk döneminde değişik kültür ve medeniyetlerin etkileşimleri neticesinde ivme kazanarak, yazarın yaşadığı yüzyılda oluşum sürecini tamamlamıştır. Bu dönemde Bedruddîn b. Mâlik tarafından *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eser kaleme alınmıştır. Zaman ve zemin bakımından belâgat ilminin zirve yaptığı bir dönemin ürünü olan bu eser, kendinden önce kaleme alınan kaynaklarda geçen muhteviyatı toplayarak, daha sonra yazılanlara aktarmıştır. Belâgat ilminde adeta bir köprü görevi gören eser, bu münasebetle yazarın bu alandaki önemini de ortaya koymaktadır.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş kısmında, konunun tanımı, kapsamı, amacı, araştırmanın metodu ve kaynakları ile yapılan benzer çalışmalar ele alınmıştır. Birinci bölümde, yazarın hayatı, kişiliği ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde, yazarın yaşadığı yüzyılın ilmî-kültürel alt yapısı ile belâgat ilminin tarihçe, tanım, kısımları ve ekolleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise yazarın *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserinin analizi yapılarak, belâgat ilminde kullandığı dil ve üslup çerçevesinde görüşleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bedruddîn b. Mâlik, Belâgat ilmi, el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh, Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm.

ABSTRACT

Writer's Name : Mehmet Sıdık ÖZALP
University : Bursa Uludağ University
Institute : Social Sciences Institute
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Arabic Language and Literature
Type of The Work : Ph. D.
Page Number : xii+ 156
Date of the Graduation : / /2021
Supervisor : Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

BADRADDIN B. MALİK AND HIS ROLE IN SCIENCE OF RHETORIC

Badraddin Ibn Malık lived in a turbulent period when powerful states were destroyed and new states were established. However, Damascus, due to the peace and stability, became a center of science, especially rhetoric. The Arabic rhetoric, which we think was influenced by ancient civilizations, began to show itself in areas such as poetry and rhetoric in the early periods of Jahiliyya (Pre-Islam Era) and Islam. In the first period of the Abbâsîd State, it gained momentum because of the interactions of different cultures and civilizations and completed the formation process in the century in which the author lived. During this period, Badraddin Ibn Malık wrote a work named *al-Misbah fî İhtisar al-Miftah*. As it can be seen, the work, which is a turning point sample of rhetoric in terms of time and ground, collected the contents of the references written before it and transferred it to what were written later. The work, which acts as a bridge in the science of rhetoric, also reveals the importance of the author in the field.

In the introduction part of the study, which consists of an introduction and three parts, similar studies with the topic, scope, purpose, method and sources of the research are handled. In the first part, the life, personality and works of the author are examined. In the second part, the scientific and cultural background of the century in which the author lived, the history, definition, sections and schools of the science of rhetoric were studied. In the third part, the author's work titled "al-Misbâh fî İhtisâr al-Miftâh" was analyzed and her opinions were evaluated within the framework of language and style that is used in the science of rhetoric.

Keywords: Badraddin b. Malık, science of rhetoric, al-Misbah fî ihtisar al-Miftah, Sakkakı, Miftahu'l-Ulum.

ÖNSÖZ

Câhiz (ö. 255/869), belâgat ilminin temelini atmıştır. Curcânî (ö. 471/1078), bu temeli nazım nazariyesiyle geliştirmiştir. Râzî (ö. 606/1210), bilimsel kalıplara dökmüş, Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Tîbî (743/1343) ise âyet ve hadisler üzerinde tatbîk etmişlerdir. Sekkâkî (ö. 626/1229), mantıkî tarif ve taksimler kapsamında kendine özgü bir yaklaşımla *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eseriyle belâgat ilminin ana omurgasını oluşturmuştur. Sekkâkî'nin söz konusu eserinin üçüncü kısmının, Kazvînî (ö. 739/1338) tarafından telhîs edildiği yaygın bir şekilde bilinmektedir. Dönemin önemli ilimlerinden belâgat, bedî', me'ânî, beyân, mantık ve arûz gibi değişik alanlarda eserler kaleme alan, fıkıh ve usûl gibi diğer ilimlerde de yetkin olan Bedruddîn b. Mâlik (ö. 686/1286), Kazvînî'den önce *Miftâhu'l-'ulûm'un* üçüncü kısmını *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eseriyle telhîs etmiştir. Maşrık âlimleri, Kazvînî'nin eserine ilgi gösterirken, Mağrip âlimleri Bedruddîn b. Mâlik'ın telhîsine yönelmişlerdir. Bedruddîn b. Mâlik'in telhîsi, önceki belâgat âlimlerin görüşlerini daha sonra yazılan eserlere aktarılmasıyla bir köprü görevini üstlenmiştir. Arap belâgatı alanında önemli bir konuma sahip olduğu görünen yazarın, *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserinin analizi yapılarak, belâgat ilminde kullandığı dil ve üslup çerçevesinde görüşleri değerlendirilecektir. Bu çerçevede yazarın belâgat ilmindeki yerine de dikkat çekilmek üzere bilim dünyasına yeni bir perspektif dahilinde tanıtılmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın tüm aşamalarında görüşleriyle beni destekleyen, samimiyetini her zaman hissettiren, beni doğru yönlendiren, eleştiri ve uyarıları ile çalışmaya yön vererek, katkıda bulunan değerli danışman hocam Doç. Dr. Hasan Taşdelen'e, bu konuyu çalışmamı tavsiye eden, konuyla ilgili bilgi ve birikiminden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Yalar'a, çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. İsmail Güler'e en içten şükranlarımı sunarım.

2021-BURSA

Mehmet Sıdık ÖZALP

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
A. ÇALIŞMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI	1
B. ÇALIŞMANIN METODU VE KAYNAKLARI	3
C. BENZER ÇALIŞMALAR	4

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDRUDDİN B. MÂLİK'İN HAYATI

1.1. İSMİ, LAKABI VE KÜNYESİ.....	6
1.2. DOĞUMU	7
1.3. BABASI	8
1.4. EĞİTİM HAYATI.....	11
1.5. GÖÇ NEDENLERİ	11
1.6. KARDEŞLERİ	13
1.6.1. Takiyyuddîn (Ö. 659-1261)	13
1.6.2. Şemsuddîn (Ö. 719-1319).....	13
1.6.3. Cemâluddîn (Ö. 732/1332)	14
1.7. EŞİ VE ÇOCUKLARI	15
1.8. ÇAĞDAŞLARI	15
1.8.1. Zemlekânî (ö. 651/1253)	16
1.8.2. Tîfâşî (ö. 651/1253)	16
1.8.3. İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256).....	17
1.8.4. Zencânî (ö. 654/1256?).....	18
1.8.5. Erbilî (ö. 670/1271-72)	18

1.8.6. Kartâcennî (ö. 684/1285)	19
1.9. HOCALARI	19
1.10. ÖĞRENCİLERİ	19
1.10.1 İbnu's-Savvâf (ö. 715/1315-16).....	20
1.10.2. İbnu'l-Vekîl (ö. 716/1317).....	20
1.10.3. Zemlekânî (ö. 727-1327)	20
1.10.4. Bedruddîn b. Cemâ'a (ö.733-1333)	21
1.10.5. Necmuddîn el-'İbâdî (d. 641/1244)	22
1.10.6. Bedruddîn b. Zeyd (ö.?).....	22
1.11. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	22
1.12. KİŞİLİĞİ	25
1.13. MEZHEBİ	26
1.14. ESERLERİ	27
1.14.1. Matbû' Eserleri	27
1.14.1.1. el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh	27
1.14.1.2. Şerhu'l-Elfiyye.....	28
1.14.1.3. Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl.....	30
1.14.1.4. Zubdu'l-akvâl fi şerhi Kasîdet-i ebniyeti'l-ef'âl.....	31
1.14.2. Mahtût Eserleri	32
1.14.2.1. Ravzu'l-ezhân fi'l-me'ânî ve'l-beyân	32
1.14.2.2. Şerhu Mulhati'l-i'râb	32
1.14.2.3. Gâyetu't-tullâb fi ma'rifeti'l-i'râb.....	33
1.14.3. Günümüzde Bulduklarına Dair Bilgi Sahibi Olmadığımız Eserleri	33
1.14.3.1. Tetimmetu'l-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh	33
1.14.3.2. Telhîsu's-şevâhid ve telhîsu'l-fevâid	34
1.14.3.3. Buğyetu'l-erîb ve gunyetu'l-edîb.....	34
1.14.3.4. Şerhu'l-Kâfiyye.....	34
1.14.3.5. Şerhu'l-Hâcibiyye	34
1.14.3.6. Şerhu'l-Lemha	35
1.14.3.7. Şerhu't-Teshîl.....	35
1.14.3.8. Tekmiletu Şerhi't-Teshîl	35
1.14.3.9. Mukaddimetun fi'l-mantık.....	36

1.14.3.10. Mukaddimetun fi'l-'arûz.....	36
1.14.4. Diğer Eserleri.....	36
1.15. VEFATI.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT İLMİ

2.1. İLMÎ VE KÜLTÜREL ALT YAPI.....	39
2.2. MEDRESELER.....	40
2.2.1. Âdiliyetu'l-Kubrâ Medresesi.....	41
2.2.2. Emînîyye Medresesi.....	42
2.3. MEŞÎHATU'Ş-ŞUYÛH KURUMU.....	42
2.4. BELÂGAT.....	43
2.4.1. Belâgat İlminin Tarihçesi.....	43
2.4.1.1. Câhiliye Döneminde Belâgat.....	45
2.4.1.2. İslamiyet'in İlk Döneminde Belâgat.....	46
2.4.1.3. Abbâsîler Döneminde Belâgat.....	47
2.4.1.4. Hicri VII Yüzyılda Belâgat.....	48
2.4.1.4.1. Miftâhu'l'ulûm.....	48
2.4.2. Belâgatın Tanımı.....	51
2.4.2.1. Belâgat Kavramının Sözlük Anlamı.....	52
2.4.2.2. Belâgat Kavramının İstılâhî Anlamı.....	54
2.4.3. Belâgat İlminin Kısımları.....	57
2.4.3.1. Me'ânî.....	57
2.4.3.1.1. Me'ânî Kavramının Sözlük ve İstılâhî Anlamı.....	57
2.4.3.1.2. Me'ânî İlminin Tarihçesi.....	58
2.4.3.2. Beyân.....	60
2.4.3.2.1. Beyân Kavramının Sözlük ve İstılâhî Anlamı.....	60
2.4.3.2.2. Beyân İlminin Tarihçesi.....	62
2.4.3.3. Bedî'.....	62
2.4.3.1. Bedî' Kavramının Sözlük ve İstılâhî Anlamı.....	63
2.4.3.2. Bedî' İlminin Tarihçesi.....	64
2.4.4. Belâgat Ekolleri.....	65

2.4.4.1. Arap ve Bülegâ Ekolü	66
2.4.4.2. Meşârika Ekolü	68
2.4.4.3. Meğâribe Ekolü.....	70
2.4.4.4. Karma Ekol	71
2.4.4.5. Bedruddîn b. Mâlik'in Mensubu Olduğu Ekol	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-MİSBÂH FÎ İHTİSÂRİ'L-MİFTÂH

3.1. YAZARA AİDİYETİ.....	73
3.2. EL-MİSBÂH HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER	74
3.3. YAZMA NÜSHALARI	76
3.4. MATBÛ' NÜSHALARI	77
3.4.1. Matba'atu'l-Hayriyye Nüshası	77
3.4.2. Abdulcelîl Yûsuf Nüshası.....	78
3.4.3. Hindâvî Nüshası.....	78
3.5. BEDRUDDÎN B. MÂLİK'İN ETKİLENDİĞİ ÂLİMLER	79
3.5.1. Curcânî (ö. 471/1078) ve Rummânî (ö. 384/994).....	79
3.5.2. İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256).....	79
3.5.3. Tîfâşî (ö. 651/1253)	80
3.5.4. Etkilendiği Diğer Eserler	80
3.6. BEDRUDDÎN B. MÂLİK'İN ETKİLEDİĞİ ÂLİMLER.....	82
3.6.1. Kazvînî (ö. 739/1338).....	82
3.6.2. Tîbî (ö. 743/1343).....	83
3.6.3. Subkî (ö. 773/1372)	83
3.6.4. Alevî (ö. 745/1344).....	83
3.6.5. Suyûtî (ö. 911/1505)	84
3.7. EL-MİSBÂH'IN TELHÎS VE ŞERHLERİ.....	85
3.7.1. Darîr'in Telhîsi ve Şerhi	85
3.7.2. İbnu'n-Nahviyye'nin Telhîsi ve Şerhi	85
3.7.3. Tirmizî'nin Şerhi	86
3.7.4. Hadîr'ın Şerhi	86

3.8. BEDRUDDÎN B. MÂLİK'İN BELÂGAT VE FESÂHAT KAVRAMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	86
3.8.1. Belâgat ve Fesâhat	87
3.8.2. Me'ânî.....	88
3.8.2.1. Musned İleyh.....	88
3.8.2.2. İltifât.....	91
3.8.2.3. İcâz, Itnâb ve Musâvât	95
3.8.3. Beyân	96
3.8.3.1. Teşbîh.....	96
3.8.3.2. Hakîkat ve Mecâz.....	100
3.8.3.3. İstiare.....	102
3.8.3.4. Kinâye veya İrdâf.....	103
3.8.4. Bedî'	106
3.8.4.1. Terdîd	106
3.8.4.2. Ta'tîf.....	109
3.8.4.3. Muşâkele	111
3.8.4.4. Tecnîs	114
3.8.4.5. Tetmîm	119
3.8.4.6. Tezyîl	121
3.8.4.7. Tevriye, İbhâm ve Tevcîh	123
3.8.4.8. İstihdâm.....	129
3.9. EL-MİSBÂH'TA, ÂYET, HADİS MESEL VE ŞİİRLE İSTİŞHÂD.....	131
3.9.1. Âyetler	131
3.9.2. Hadisler	131
3.9.3. Meseller	134
3.9.4. Şiirler	135
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA.....	143
ÖZGEÇMİŞ.....	156

KISALTMALAR

b.	İbn
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
d.	Doğum tarihi
ed.	Editör
i.e.	İhtisâr eden
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
Hz.	Hazret
M.	Miladi
MÖ	Milattan önce
r.a.	Radıyallahu ‘anhu
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
ss.	Sayfa aralığı
thk.	Tahkik
ö.	Ölüm tarihi
vb.	Ve benzerleri
y.t.	Yayın tarihi yok
y.y.	Yayın yeri yok

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzunun belirlemediği hususlarda, Diyanet İslam Ansiklopedisi yazım kuralları esas alınmıştır.

GİRİŞ

'Bedruddîn b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri' konulu çalışmamızı üç bölüme ayırarak ele alacağız. Çalışmanın birinci bölümünde yazarın hayatı ele alınacaktır. Bu kapsamda yazarımızın kim olduğu, ailesi, hocaları, öğrencileri araştırılacak, yazdığı eserler tanıtılacak, yaptığı görevler, etkilediği ve etkilendiği şahsiyetlere de değinilerek kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde genel anlamda belâgat ilmi gözden geçirilerek yazarımızın bu alandaki konumuna dikkat çekilecektir. Bedruddîn b. Mâlik'in belâgat alanında yazdığı *Ravzu'l-ezhân fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eserinin matbû' olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla belâgat alanında elimizde mevcut tek eseri *el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh* olduğundan tezin üçüncü bölümünde, bu eser çerçevesinde yazarın belâgat ilmi ile ilgili görüşleri irdelenecektir.

A. ÇALIŞMANIN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI

VII/XIII. yüzyılda yaşayan Bedruddîn b. Mâlik (ö. 686/1286) dönemin önemli ilimlerinden belâgat, bedî', me'ânî, beyân, mantık ve arûz gibi alanlarda yetkinliğini ortaya koymuş bir şahsiyettir. Bununla beraber fıkıh ve usûl gibi diğer ilimlerde de derin bilgilere sahip olduğunu göstermiştir. Bu dönem; Moğol istilası, Abbâsî devletinin yıkılması (656/1258) ve haçlı saldırıları başta olmak üzere büyük siyasî ve sosyal çalkantılara sahne olmuştur. III/IX. yüzyılda Câhiz (ö. 255/869)¹ belâgat ilminin temelini atmıştır. V/XI. yüzyılda Curcânî (ö. 471/1078)² bu temel üzerinde usûl ve esasları inşa ederek geliştirmiştir. Râzî (ö. 606/1210)³ ilkelerini, bilimsel kalıplara dökmüştür.

¹ Gözleri pörtlek olduğundan Câhiz olarak meşhur olan Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Ebû 'Usmân, 163/780 tarihinde Basra'da doğmuştur. Edebiyat başta olmak üzere çok sayıda değişik alanlarda uzmanlaşmıştır. Söz konusu değerlere rağmen kötü huylu biri olarak değerlendirilen Câhiz, aynı zamanda Mutezile'nin Câhiziyye fırkasının kurucusudur. Beyân, belâgat ve i'câz ilimlerinin de kurucusu olarak bilinen Câhiz, *el-Beyânu ve't-tebyîn*, *el-Hayevân* ve *Sihru'l-beyân* gibi kitaplar başta olmak üzere çok sayıda eser kaleme almıştır. Câhiz, ömrünün son zamanlarında felç geçirerek, üzerine kitapların devrilmesi neticesinde 255/869 tarihinde Basra'da vefat etmiştir. Câhiz hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î, *Mir'âtu'l-cinân ve 'ibretu'l-yakzân fi ma'rifeti mâ yu'taberu min havadisi'z-zemân*, C. II, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997. s. 120; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-musta'ribîne ve'l-musteşrikîn*, C. V, 15. b., Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002, s. 74; Muhammed Rifat Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga ve i'câzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dubai, 2007, s. 63.

² Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, Taberistan ile Horasan arasında yer alan Curcân halkına mensuptur. Öncü dilbilim âlimlerinden Curcânî, aynı zamanda belâgat ilminin temel kurallarını da belirlemiştir. *Esrâru'l-belâga* ve *Delâilu'l-i'câz* isimli eserlerin de yazarı olan Curcânî, güzel şiirler de yazmıştır. Curcânî, 471/1078 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 48-49.

³ Muhammed b. 'Umer b. Hasan Fahrüddîn er-Râzî, köken olarak Taberistanlı olmakla beraber 544/1150 tarihinde Rey'de doğmuştur. Döneminin aklî ve naklî ilimlerini en iyi bilen Râzî, Havârizm,

Sekkâkî (ö. 626/1229)⁴ *Miftâhu'l-'ulûm*⁵ isimli eserinin üçüncü bölümünü bu alana tahsis etmiştir. O, bu eserinde belâgat ilmini, ilk defa üç ayrı başlık altında incelemiştir. Böylece Sekkâkî, bu ilmin ana omurgasını teşkil etmiştir. Belâgat üzerine adeta parmak izlerini bırakan Sekkâkî, kendinden sonra gelen âlimlerin odak noktası haline gelerek, eserine şerhler ve telhîsler yazılmıştır. Eserin üçüncü kısmına yazılmış önemli telhîslerden biri de Kazvîni'nin (ö. 739/1338)⁶ *Telhîsu'l-Miftâh*⁷ isimli eseri olmuştur. Bu kapsamda Bedruddîn b. Mâlik de *Miftâhu'l-'ulûmun* üçüncü kısmını *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eseriyle telhîs etmiştir. Maşrık âlimleri Kazvîni'nin *Telhîsu'l-Miftâh'ına* ilgi gösterirken, mağrip âlimleri ise Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserine yönelmiştir. Çalışmamızda Bedruddîn b. Mâlik ve belâgat ilminde yazdığı *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* eseri, dönemin ilmî hareketlilik bünyesinde günümüz bakış açısıyla yeniden değerlendirilerek, yazar ile eserin belâgat ilmindeki gelişmeler

---

Mâverâünnehir ve Horasan'a gitmiştir. Çok sayıda eser yazan Râzî'nin, daha hayatta iken insanlar, kitaplarına yönelmiş ve ders olarak okumuşlardır. Belâgat alanında da *Nihâyetu'l-icâz fî dirâyeti'l-i'câz* eseri de yazmıştır. Râzî, 606/1210 tarihinde Herat'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 313.

- ⁴ Havârizmlî Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, Arap dili, me'ânî, beyân, edebiyat, arûz ve şiir ilimlerinde yetkin bir âlimdir. Aynı zamanda kelâmcı ve fakih olan Sekkâkî, farklı alanlarda uzman bir şahsiyettir. Sekkâkî, 554/1159 tarihinde doğmuştur. On iki ilmi konu edinen *Miftâhu'l-'ulûm*'un yazarı Sekkâkî, Hamevî'nin (626/1228) çağdaşdır. Bkz. Yâkût el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, thk. İhsan Abbâs, C. VI, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993, s. 2846.
- ⁵ *Miftâhu'l-'ulûm*, 626/1229 tarihinde vefat eden Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekir es-Sekkâkî, tarafından telif edilmiştir. Birinci bölümü sarf, ikinci bölümü nahiv ve üçüncü bölümü me'ânî ve beyân ilimlerini kapsamak üzere toplam üç ana bölümden oluşmaktadır. *Miftâhu'l-'ulûm*, âlimlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Kimisi şerh ederken, kimisi de telhîs etmiştir. 1407/1987 tarihinde Na'im Zerkûr tarafından tahkik edilerek yayınlanmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, thk. Mehmet Şerafettin Yaltkaya/Kilisli Rifat Bilge, C. II, Beyrut: Daru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, y.t., s. 1762-1763; Sirâcuddîn Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekir es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk, Na'im Zerkûr, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987, s. 5-8.
- ⁶ Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni, 666/1268 tarihinde Musul'da doğmuştur. Moğollar tarafından Bağdat'ın istila edilmesiyle babasıyla Anadolu'ya göç etmiştir. 686/1288 tarihinde kâdılık görevine başlamıştır. Şemsuddîn el-Eykî (ö. 697/1298) gibi dönemin önemli âlimlerinden ders almıştır. Şam ve Mısır'da başta Başkâdılık olmak üzere Emîniyye ve Âdiliyye gibi önemli medreselerde müderrislik görevlerini üstlenmiştir. Kazvîni, belâgat ilminde yaygın olarak bilinen *Telhîsu'l-Miftâh* ve *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga* isimli eserlerin de yazarıdır. 739/1338 tarihinde Şam'da yetmiş üç yaşında geçirdiği felç hastalığından vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yalar, *el-Hatib el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 8-34.
- ⁷ Kazvîni, Sekkâkî'nin yazdığı *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümünün, belâgat ilminde yazılmış en faydalı eser olduğunu belirtirken, aynı zamanda gereksiz konu ve uzatmalardan da kaçınılmadığı için telhîs ve izâh edilmeye muhtaç olduğunu eklemiştir. Kazvîni, bundan dolayı *Miftâhu'l-'ulûm*'ün üçüncü bölümünü *Telhîsu'l-Miftâh* isimli eseriyle telhîs ettiğini dile getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni, *et-Telhîs fî 'ulûmi'l-belâga*, thk. Abdulhamid Hindâvî, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1430/2009, s. 5; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 473.

perspektifi dahilinde bilim dünyasına yeniden tanıtılması temel hedef olarak belirlenmiştir.

B ÇALIŞMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Bedruddîn b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri adlı çalışmamızı yaparken, klasik ve modern Arap belâgat kaynakları taranmıştır. Günümüze kadar ulaşan eser ve makalelerden de yararlanılmak suretiyle elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Toplanan veriler nitel araştırma yöntemiyle çalışma sonunda betimlenerek yorumlama sürecine girilmiştir. Böylece konu ile ilgili değişik görüş ve bilgiler tespit edilerek mevzu hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede konu ile ilgili klasik görüşlere yer verildiği gibi yurt içi ve yurt dışında bulunan günümüz üniversitelerinde yapılmış çalışmalar da göz önünde bulundurulmuştur. Ancak yazar hakkında modern çalışmaların sınırlı olması nedeniyle çalışma, ağırlıklı olarak klasik kaynaklardan elde edilen veriler ışığında yürütülmüştür. Yazarımız, *İbnu'n-Nazım* başta olmak üzere değişik isim ve lakaplarla bilinmektedir. Ancak belâgat literatüründe daha fazla *Bedruddîn b. Mâlik* olarak geçmektedir. Çalışmanın konusu da belâgat olması hasebiyle yazar, *Bedruddîn b. Mâlik*, yazar, yazarımız veya *Bedruddîn* diye aktarılmıştır. Çalışmada geçen kişilerle ilgili doğum, ölüm yer ve tarihleri ile belâgat alanında yazdıkları eser isimleri gibi kısa bilgiler, dipnotta verilmeye çalışılmıştır. Klasik kaynaklardan yapılan alıntılarda geçen şahsiyetlerin vefat tarihleri de mümkün olduğunca tespit edilerek, yazılmıştır. Bu çalışmada geçen hicrî tarihlerin yanında milâdî tarihlere de *hicri/miladi* şeklinde yer verilmiştir. Örneğin yazarımızın vefat tarihi, (ö. 686/1287) şeklinde gösterilmiştir. Çalışmamızda adı geçen şahsiyetlerin vefat tarihleri konusunda ihtilaf varsa ya da net bir şekilde bilinmiyorsa, *Hassân b. Sâbit* (ö. 40/659?) örneğinde de görüldüğü üzere vefat tarihlerinin yanına '?' işareti konulmuştur. Vefat tarihleri hicretten önce olanların vefat tarihleri, sadece milâdî olarak verildiğinden *Nâbiga ez-Zubyânî* (ö 604? M.) örneğinde de görüldüğü gibi 'M' harfi, tarihinin sonuna eklenmiştir. Vefat tarihleri milattan önce olanların ölüm tarihleri ise *Aristo* (ö. MÖ 322) örneğinde de olduğu üzere 'MÖ' harfleri, tarihin hemen önüne eklenmiştir. Çalışmamızda kullanılan hicrî tarihleri, milâdî tarihlere veya milâdî tarihleri hicrî tarihlere çevirmede Türk Tarih Kurumuna ait olan <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> programından da istifade edilmiştir. Çalışmada geçen bazı kavramların daha iyi anlaşılması için sözcükten sonra parantez

içerisinde eş anlamlısı veya daha iyi bilinen bir karşılığı verilmiştir. Bu çalışma yapılırken, Abdulcelîl Yûsuf'un tahkik ettiği ve Mektebetu'l-Âdâb tarafından Kahire'de *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* adıyla 1409/1989 tarihinde yayınlanan nüsha, baz alınmıştır. Böylece bütünlük arzeden objektif bir çalışma olmasına azamî gayret gösterilmiştir.

C. BENZER ÇALIŞMALAR

Çalışmaya başlamadan önce hazırlık aşamasında konumuzu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren yurt içi ve yurt dışında yapılmış bazı çalışmalar tarafımızca tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan ulaşabildiklerimizin isimlerini burada zikrediyoruz:

- 1- Mehmet Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*,⁸
- 2- Mehmet Reşat Özbalıkçı, *İbnu'n-Nâzım Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 686/1287) nahiv ve belâgat âlimi*,⁹
- 3- Yûsuf Çakır, *Elfiyye Şerhi Özelinde İbnu'n-Nâzım'ın Arap Dili Algısı* ¹⁰
- 4- Necât Muhammed, *Menhecu İbni'n-Nâzım ve mezhebuhu'n-Nahviyyu min hilâli şerhihi 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*,¹¹
- 5- Meryem Abdullah el-Kureşî, *el-Misbâh li-Bedruddîn b. Mâlik tahlîlun ve dirâse*.¹²

Görüldüğü üzere yurt içinde Yalar tarafından çalışılan *el-Hatîb el-Kazvîni*, her ne kadar yazarımızla aynı eseri telhîs etmeleri yönünden bir noktada birleşiyorlarsa da müellifler ve eserler farklı olduğu için bunları farklı birer çalışma olarak görmek gerekir. Yurt içinde Çakır ve yurt dışında Necât tarafından yapılan çalışmalarda ise yazarımızın, babası Cemâluddîn'in *Elfiyye* isimli eserine yazdığı ve konusu nahiv olan eseri ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmaların konusu belâgat değildir. Yurt içinde Özbalıkçı

⁸ Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 1997.

⁹ Mehmet Reşat Özbalıkçı, "İbnu'n-Nâzım Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 686/1287)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 21, s. 168-169.

¹⁰ Yûsuf Çakır, *Elfiyye Şerhi Özelinde İbnu'n-Nâzım'ın Arap Dili Algısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

¹¹ Necât Muhammed İbrahim, *Menhecu İbni'n-Nâzım ve mezhebuhu'n-nahviyye min hilâli şerhihi 'alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, (Yüksek Lisans Tezi), Omdurman/Sudan: Omdurman İslami Üniversitesi Arap Dili Bölümü, 1426/2005.

¹² Meryem Abdullah el-Kureşî, *el-Misbâh li Bedruddîn b. Mâlik tahlîlun ve dirâse*, (Yüksek Lisans Tezi), Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili Bölümü, 1422/2001.

tarafından yapılan çalışma yazarımızı tanıtan ve iki sayfadan oluşan *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi* tarafından yayınlanmış bir maddedir. Meryem tarafından yapılan çalışma ise yazarımız tarafından kaleme alınan ve sadece *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserinin analizini ihtiva eden bir çalışmadan ibarettir.

Adını *Bedruddîn b. Mâlik ve Belâgat İlmindeki Yeri* olarak belirlediğimiz bu çalışmanın konusu ise adından da anlaşıldığı üzere hem yazarın hayatı hem de belâgat alanında yaptığı çalışmalardır. Ayrıca yazarın hayatı anlatılırken, diğer alanlarda yaptığı çalışmalara da değinilmiştir. Dolayısıyla biz bu çalışmada, yazarın hayatını, ailesini, hocalarını, öğrencilerini, eserlerini kapsamlı bir şekilde tanıtacağız. Bununla beraber yazaramızın yaptığı görevlere, etkilediği ve etkilendiği şahsiyetlere de yer vereceğiz. Yazarımızın belâgat ilmindeki yerini ele almakla beraber bu alanda yazdığı *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserinin muhteviyatı çerçevesinde belâgat kavramları hakkında görüşlerini de değerlendireceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDRUDDİN B. MÂLİK'İN HAYATI

Çalışmanın bu bölümünde, Bedruddîn b. Mâlik'in hayatı, değişik yönleriyle kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Bu çerçevede ismi, lakabı ve künyesi, doğumu, babası, kısaca hayatı, göç nedenleri, kardeşleri, eşi ve çocukları, çağdaşları, hocaları, öğrencileri, ilmî şahsiyeti, kişiliği, mezhebi, eserleri ve vefatı başlıklarıyla onun hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.1. İSMİ, LAKABI VE KÜNYESİ

Yazarımızın tam adı, Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî¹³ Ebû Abdullah Bedruddîn'dir.¹⁴ Nahiv ilminde *Elfiyye* isimli eserini nazmeden İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) oğlu olması hasebiyle *İbnu'n-Nâzım* olarak meşhur olmuştur.¹⁵ Babasının söz konusu eserine bir şerh kaleme aldığından *Şârihu'l-Elfiyye* olarak da bilinmektedir.¹⁶ Yahya b. Hamza el-Alevî (ö. 745/1344),¹⁷ Tırâz isimli eserinin mukaddimesinde faydalandığı kaynakları aktarırken, Bedruddîn'i *İbn Serrâc* olarak kaydetmiştir.¹⁸ Makrîzî (ö. 845/1441) ise onu için *Ebu'l-Fadl* künyesini anmıştır.¹⁹

---

¹³ İspanya'nın fethinden sonra Kurtuba, İşbiliye (Sevilla) ve Mürsiye (Murcia) bölgelerine yerleşen Tay kabilesine mensup olduğu için Tâî nisbesiyle anılır. Bkz. Abdülbaki Turan, "*Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Endelîsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274)*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 20, s. 169.

¹⁴ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 283; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31.

¹⁵ Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31.

¹⁶ Bkz. Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, 2. b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1995, s. 274

¹⁷ 669/1270 tarihinde San'a'da doğan Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî, Yemen'de Zeydilerin büyük önderi ve âlimlerindedir. Yazdığı eserlerin fasikül sayısı, yaşadığı gün sayısından fazla olduğu rivayet edilen Alevî, aralarında *et-Tirâz* isimli kitabın da bulunduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. Alevî, 745/1344 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 143.

¹⁸ Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî el-Yemenî, *et-Tirâzu'l-mutedamminu li esrâri'l-belâga ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*, C. I, Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Hidîviyye, 1333/1914. s. 4.

¹⁹ Bkz. Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir el-'Ubeydî el-Makrîzî, *es-Sulûk li ma 'rifeti duveli'l-mulûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, C. II, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997, s. 201

1.2. DOĞUMU

Bedruddîn b. Mâlik'ten bahseden tabakât kitaplarının çoğunda doğum yeri zikredilmemiştir. Bununla beraber Tantâvî (ö. 1379/1959), Ziriklî (ö. 1396/1976) ve Kehhâle (ö. 1408/1987) gibi son dönem müellifler, Bedruddîn b. Mâlik'in Dımaşk'ta doğduğunu söylerken,²⁰ Bedruddîn'in *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl* eserini, *Hulâsatu'l-akvâl 'alâ Şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl* ismiyle tahkik eden el-Mağînî ile *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* isimli eserinin muhakkiklerinden Abdulhamid Hindâvî (d. 1382/1962) ve Mustafa el-Merâğî (ö. 1371/1952) gibi âlimler, Bedruddîn b. Mâlik'in Endülüs Ceyyân'da²¹ doğup, babasıyla Dımaşk'a göç ettiğini dile getirmişlerdir.²² Muhammed Bâsil (d. 1962) ise Ziriklî ve Kehhâle dışındaki tarihçiler tarafından Bedruddîn b. Mâlik'in doğum yeri ve tarihinin ihmal edildiğini vurgulamıştır.²³

Berekât'a göre Bedruddîn'in 686/1286 tarihinde genç yaşta vefat etmesi, 640/1242 civarı veya kısa bir süre sonrasında doğduğunu göstermektedir.²⁴ Tabakât kitaplarında genç yaşta vefatına, *kehl* sözcüğüyle işaret edilmiştir.²⁵ Neccâr, Arap sözlüklerinde *kehl* ve *şâb* kelimelerinin otuz ile kırk yaş civarında olanlar için kullanıldığını baz alarak, onun 652/1255 tarihinde veya daha sonrasında doğmuş olabileceğini değerlendirmiştir.²⁶

²⁰ 'Umer Rıdâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, C. III, 1. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1414/1993, s. 655; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31; Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, s. 274; Abdulkarim Muhammed el-Es'ad, *el-Vasît fi târihi'n-nahvi'l-Arabî*, 1. b., Riyad: Dâru's-Şevvâf li'n-Neşri ve Tevzi', 1992, s. 206.

²¹ Jean, Endülüs'te geniş bir bölgedir. Sınırları, Elvira'yla birleşerek Cordoba'nın doğusundan iç kısımlara kadar uzanmaktadır. Cordoba'yla arası 17 fersahtir (90/100 km). Çok sayıda köy ve beldeleri içine alarak Tudmer ve Toledo sınırlarına kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Bkz. Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, C. II, Beyrut: Dâru Sâdir, 1977, s. 195.

²² Bedruddîn b. Cemâluddîn b. Muhammed b. Mâlik, *Hulâsatu'l-akvâl 'alâ Şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl*, thk. Ahmed b. İbrahim b. Abdulmevlâ el-Mağînî, 2. b., Kahire: el-Mektebetu'l-İslamiye, 1426/2006, s. 26; Bedruddîn b. Cemâluddîn b. Muhammed b. Mâlik, *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* (*mukaddimetu'l-muhakkik*), thk. Abdulhamid Hindâvî, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, s. 6; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Târihu 'ulûmi'l-belâga ve't-ta'rîfu bi ricâlihâ*, 1. b. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdihî bi-Mısır, 1369/1950, s. 131.

²³ Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. el-İmâm Cemâluddîn Muhammed b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzim 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/2000, s. 5.

²⁴ Bkz. Cemâluddîn İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâid ve tekmi'lu'l-mekâsid (temhîd)*, thk. Muhammed Kâmil Berekât, y.y: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî li't-Tibâ'a ve'n-Neşir, 1387/1967, s. 14.

²⁵ Bkz. Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. 'Umer Abdusselâm Tedmurî, 1. b., C. LI, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2000, s. 284.

²⁶ Bkz. Muhammed Salih Abdulkâdir en-Neccâr, *Şerhu Mulhati'l-irâb li İbni'n-Nâzim dirâsetun ve tahkik*, (Yüksek Lisans Tezi), Halil: El-Halil Üniversitesi Yüksek Lisans Dekanlığı Arap Dili Bölümü, 2004, s. 34.

Bununla birlikte ilk dönemin önemli tarihçilerinden Makrîzî'nin, “*Bedruddîn b. Mâlik kırk küsur yaşlarında Dımaşk'ta vefat etti*”²⁷ açıklamasına bakarsak, Bedruddîn'in 640/1242-645/1248 yılları arasında doğmuş olabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Özbalıkcı da onun 640/1242 yılı civarında Dımaşk'ta doğduğu kanaatini taşımaktadır.²⁸

Yazarımızın memleketi Ceyyân'ın bağlı olduğu Kurtuba'nın, 633/1236 tarihinde İspanya tarafından işgal edilmesi, 490/1097 yılına kadar Endülüs'ten Şam'a ve diğer Arap ülkelerine gerçekleşen bireysel göçlerin, söz konusu tarihten itibaren toplumsal göç haline dönüşmesi, hicrî VII yüzyılın başından itibaren İspanya'nın bölgeyi işgale başlamasıyla beraber bu göçlerin zorunlu hale gelmesi²⁹ ve Bedruddîn'in babası İbn Mâlik'in 630/1233 tarihinde otuz yaşlarında Ceyyân'dan Dımaşk'a göç etmesi³⁰ gibi olaylar, onun Dımaşk'ta doğduğu görüşünü güçlendirmektedir.

Bütün bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, Bedruddîn b. Mâlik'in doğum yerinin Dımaşk olduğu, doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmamakla beraber aşağı yukarı hicrî 640 ve milâdî 1242 tarihinde doğmuş olabileceği intibai uyanmaktadır.

1.3. BABASI

Yazarımızın babası Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah b. Mâlik, 600/1204 tarihinde Ceyyân'da (*İspanya-Jean*) doğmuştur. Burada kendini dil ve nahiv ilimlerine veren İbn Mâlik, tam anlamıyla yetiştigini düşündüğünde 630/1233 tarihinde otuzlu yaşlarında Dımaşk'a göç etmiştir. Bu arada bir süre Halep'te kalarak, Ebu'l-Bekâ İbn Ya'îş'ten (ö. 643/1245) ilim tahsil etmiştir. Âdiliyye medresesinin meşîhat görevini yürütmek üzere tekrar Dımaşk'a giderek, buraya yerleşmiştir. Kısa bir sürede Şam'da şöhreti yayılan İbn Mâlik, ülkenin her tarafından gelen öğrencilerin uğrak noktası olmuştur. Nazmetme konusunda da uzmanlaşan İbn Mâlik, nahiv ilmindeki meşhur *Elfîyye* isimli eserini de nazım şeklinde telif etmiştir. *Elfîyye* üzerine yazılmış olan şerh sayısı kırk dokuz kadar ulaşırken, söz konusu şerhlerden bazılarında haşiyeler de kaleme

²⁷ Makrîzî, *es-Sulûk*, II, 201.

²⁸ Bkz. Özbalıkcı, “*İbnu'n-Nazım*”, s. 168.

²⁹ Bkz. Ali Ahmed, *el-Endelusiyyûn ve'l-meğâribîye fî biladî ş-Şam'i min nihâyeti'l-karnî'l-hâmîs ve hatta nihâyeti'l-karnî't-tâsi' el-hicrî*, 1. b., Dımaşk: Dâru Talâs, 1989, s. 84-90.

³⁰ Bkz. Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî VI 'asru'd-duveli ve'l-imârât eş-Şam*, 2. b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1990. s. 87.

alınmıştır. Ayrıca nahiv ilminde *Teshîl*, sarf ilminde ise *Lâmiyyetu'l-ef'âl* isimli eserleri kaleme almış ve bu eserlere de onar şerh yazılmıştır. Bunlara ek olarak *Tuhfetu'l-mevdûd fi'l-maksûri ve'l-memdûd* ve *Îcâdu't-ta'rîf fi 'ilmi't-tasrîf*³¹ eserleri başta olmak üzere manzûm ve mensûr olarak otuz civarında eser de kaleme alan İbn Mâlik, nahiv ilminde Bağdat ekolünü takip etmekle beraber bazı konularda Kûfe ekolünü benimsediği de görülmüştür.³²

İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâid* isimli eserine yazmaya başladığı şerhi tamamlayamadan vefat etmiştir. Ebû Hayyân el-Mağribî (ö. 745/1344)³³, yarım kalan bu şerhi tamamlamıştır. İbn Mâlik, *el-'Umde* isimli bir eser kaleme almış ve bu esere bir de şerh yazmıştır. Fakat söz konusu eserin bazı konuları eksik kalmıştır. Nahiv ilminde yazdığı *el-Hulâsatu'l-Elfiyye* isimli eserine, oğlu Bedruddîn tarafından da bir şerh yazılmıştır. Bedruddîn, bu eserle ilgili: “*Bildiğim kadarıyla (babam), bir süre ne yapacağına karar veremedi. Sonunda el-Hulasatu'l-Elfiyye'yi nazmetti*” derdi.³⁴ İbn Mâlik, Şâtîbî'nin (ö. 590/1194)³⁵ de yaptığı gibi Kırâat ilminde de bir kaside kaleme almıştır. Ancak Şâtîbîyye'nin yakaladığı şöhreti elde edememiştir. Lügat ilminde *Kitâbu'l-muselles* isminde kapsamlı bir eser kaleme almıştır. *Kitâbu'l-musellesi*

³¹ Bkz. Ziriklî, *Îcâzu ta'rîf fi 'ilmi't-tasrîf* Dayf ise *Îcâdu ta'rîf fi 'ilmi't-tasrîf* diye kaydetmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 233; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, VI, 87-88.

³² Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 233; Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, VI, 87-88.

³³ Tefsir, hadis, kırâat, tarih, lügat ve edebiyat alanlarında âlim olan Muhammed b. Yûsuf Esîruddîn Ebû Hayyân el-Gırnâtî, 654/1256 tarihinde Gırnata'nın Matahşâreş beldesinde doğmuştur. Nahiv ilminde öne çıkan Ebû Hayyân, hocaları hayattayken Mağrip'te ders vermeye başlamıştır. Hadis ilmini Endülüs, Afrika, Mısır ve Hicaz'da elli dört kişiden almıştır. Ebû Hayyân, değişik alanlarda çok sayıda önemli şahsiyetlerden dersler aldığı gibi dönemin önemli isimleri de kendisinden dersler almıştır. Daha hayattayken Takiyuddîn es-Subkî (ö. 756/1355) başta olmak üzere çok sayıda öğrencisi yetişerek, ön plana çıkmıştır. Ömrünün seksen yıldan fazlasını okuyarak, yazarak, ilim dinleyerek ve çalışmak üzere bu yola adanmıştır. Zeki öğrencilere ayrıca ilgi gösterir ve İbn Mâlik'in eserlerini teşvik ederdi. Tefsir alanında *el-Bahru'l-muhît* ve *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi't-Teshîl* gibi kitapların da aralarında bulunduğu çok sayıda eser kaleme alan Ebû Hayyân, 745/1344 tarihinde vefat etmiştir. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selahuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânu'l-'asr ve a'vânu'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd/Nebîl Ebû 'amşa/Muhammed el-Mev'id/Mahmud Sâlim Muhammed, C. V, 1. b., Dimaşk: Dâru'l-Fikir, 1418/1998. s. 325-353; Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, C. I, 2. b., y.y: Dâru'l-Fikir, 1399/1979, s. 380-385.

³⁴ Zeynuddîn 'Umer b. Verdî, *Tetimmetu'l-muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, C. II, Kahire: Cem'iyetu'l-Me'ârif, 1285/1868. s. 222.

³⁵ Kasım b. Fîrûh b. Halef Ebû Muhammed eş- Şâtîbî, 538/1144 tarihinde Endülüs Şâtîbe'de (Jativa'da) doğmuştur. Âmâ olan Şâtîbî, kurrâların imamı sıfatıyla meşhur olmuştur. Kırâat alanında *Şâtîbîyye* olarak da bilinen *Hirzu'l-emânî* kasidesinin yazarıdır. Hadis, tefsir ve lügat alanlarında da âlim olan Şâtîbî, 590/1194 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. İbn Hallikân (ö. 681/1282), Şâtîbî'ye Buhârî ve Muslim Sahihleri ile Muvatta okunduğu zaman, bu eserleri ezberinde olduğundan ilgili nüshalarda bulunan yanlışları düzelttiğini ifade etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 180.

manzûmeye de çeviren İbn Mâlik, bahsi geçen kitaplar dışında da eserler yazmıştır. İbn Mâlik, yetmiş iki yaşında 672/1274 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir.³⁶ Ölümüne çok üzülen Tâcuddîn el-Fezârî (ö. 690/1291), İbn Mâlik'in nahiv ilmindeki konumunun, Şafii'nin fıkıh ilmindeki konumuyla kıyaslanabileceğini dile getirmiştir.³⁷

İbn Mâlik'in konumu ve ilmî şahsiyetine rağmen maddi sıkıntılar da çektiği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili Suyûtî (ö. 911/1505)³⁸, Cemâluddîn b. Mâlik'in kendi el yazısıyla Sultan Baybars'a (676/1277)³⁹; kıraat, nahiv, lügat ve edebî ilimlerde dönemin en iyi âlimi olduğunu belirterek, durumunun düzeltilmesini ve ailesini geçindirebilmesi için kendisine yetecek miktarda yardımda bulunmasını arz ettiği bir mektubunu dolaylı olarak nakletmektedir.⁴⁰

Dönemin sosyal ve siyasî açıdan istikrarsız bir dönem olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, yaşanan ekonomik krizin bir yansıması olarak İbn Mâlik gibi şahsiyetlerin bile geçim sıkıntısına düşebileceğini söylemek yanlış olmaz.

³⁶ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 192; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 233.

³⁷ İbn Verdî, *Tetimmetu'l-muhtasar*, II, 222.

³⁸ 849/1445 tarihinde Kahire'de doğmuştur. Beş yaşında iken babasını kaybeden Suyûtî, dönemin önemli âlimlerinden ders alarak, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, me'ânî, beyân, bedî', felsefe alanlarında otorite haline gelmiştir. Değişik alanlarda 600 civarında eser yazan Suyûtî, Yazarımızın babası İbn Mâlik'in *Elfiyye* isimli eserini, *Behcetü'l-mardiyye fi şerhi'l-Elfiyye* isimli eseriyle şerh etmiştir. Ayrıca yazarımızın, babasının *Elfiyye* isimli eserine yazdığı şerhine de haşiyeler kaleme almıştır. Kazvînî'nin *Telhîs*'ini, *'Ukûdu'l-cumân fi'l-me'ânî ve'l-beyân* isimli eseriyle nazım olarak yazmış daha sonra bu esere bir şerh kaleme almıştır. 911/1505 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ'*, 4. b., Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2015, s. 30; Es'ad, *el-Vasît*, s. 207; Abdulkâdir b. Abdullah el-Ayderûsî, *en-Nûru's-sâfir an ahbari'l-karni'l-âşir*, thk. Ahmed Hâlû, Muhammedu'l-Arnâvut, Eklem el-Bûşî, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdir, 2001, s. 90-93; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-cumân fi'l-me'ânî ve'l-beyân (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî-Emin Lokman el-Habbâr, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011, s. 6-12.

³⁹ 620/1223 tarihinde Kıpçak bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Baybars, esir olarak bir kuyumcuya satılmıştır. Hama'da hapisanede olan Emîr Alâuddîn Aytakin tarafından satın alınarak, Kahire'ye götürülmüştür. Burada Melik Sâlih'in kurduğu Bahriyye Memlükleri'ne katılan Baybars, kısa bir sürede kendini göstererek önemli liderler arasına girmeyi başarmıştır. Aybek'in, Aktay'ı öldürtmesi üzerine arkadaşlarıyla Dımaşk ve Kerek Eyyübî meliklerinin yanına sığınmıştır. Mısır tahtına Kutuz geçince tekrar Kahire'ye döndüp hizmetine girmiştir. Aynicâlût'ta Moğolların yenilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kutuz'a karşı kin besleyen Baybars, Kutuz'u öldürmüş ve kendisini sultan ilân etmiştir. 1260 tarihinde Kahire'ye girerek, el-Meliku'z-Zâhir unvanıyla tahta çıkmış ve 676/1277 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Bkz. Kâzım Yaşar Koprâman, *"Baybars I el-Meliku'z-Zâhir Ruknuddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî (ö. 676/1277)"* İstanbul: DİA, 1992, C.5, s. 221-222.

⁴⁰ Bkz. Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Husnu'l-muhadara fi tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, C. II, 1. b., y.y: Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967, s. 96-97.

1.4. EĞİTİM HAYATI

Dımaşk'ta büyüyen Bedruddîn b. Mâlik, uzun bir süre babasının yanında eğitimine devam ederek, burada eğitimini tamamlamış ve sayılı nahivciler arasına girmeyi başarmıştır.⁴¹

Kıvrak zekasıyla farklı alanlarda uzmanlaşan Bedruddîn, yetkinliğini gösteren bir âlim olmuştur. Bununla beraber sapkınlarla arkadaşlık yaptığı gerekçesiyle babası tarafından Baalbek'e gönderilmiştir.⁴²

Bedruddîn, babasının ölüm haberini alınca, Baalbek'ten⁴³ Dımaşk'a dönmüştür. Babasının Âdiliyye medresesinde yürüttüğü nahiv müderrisliği ve meşihat sorumluluğu görevlerini üstlenmiştir. Ancak babası İbn Mâlik'in tüm Âdiliyye medresesinden sorumlu olduğu ve buna ek olarak Emîniyye medresesinde de müderrislik yaptığına bakarsak, Bedruddîn b. Mâlik'in babasının tüm görevlerini üstlenemediğini, buna karşılık sadece Âdiliyye medresesinde bir müderrislik ve meşihat sorumluluğu görevlerini alabildiği anlaşılmaktadır. Kıvrak zekâsı ve eşsiz yeteneğine rağmen babasının gösterdiği olağanüstü performansı gösterememiştir. Bunun sebebi onun eğlenceye düşkün birisi olmasıdır. O, buna rağmen çeşitli alanlarda önemli eserler yazmayı da başarmıştır.⁴⁴

Bedruddîn b. Mâlik, kulunç hastalığından 686/1287 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir.⁴⁵

1.5. GÖÇ NEDENLERİ

Arapların Endülüs'ü fethettiği tarihten itibaren Şam ile Endülüs arasında vatan özleminden kaynaklı duygusal bir ilişki görülmüştür. Şam'dan Endülüs'e giden askerler Endülüs'ün şehirlerine Şam'da bulunan şehir isimleri vermeye çalışmışlardır. Örneğin İşbiliye'ye Endülüs'ün Humus'u demişlerdir. Her ne kadar yeni bir vatan edinmişlerse de

⁴¹ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 195.

⁴² Bkz. Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, s. 274.

⁴³ Baalbek, kadim bir şehirdir. Muhteşem yapıları, görkemli eserleri ve dünyada eşi benzeri görülmemiş mermer sütunlar üzerinde inşa edilmiş sarayları vardır. Dımaşk ile arasında üç günlük mesafe bulunur. Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 453.

⁴⁴ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 195-196.

⁴⁵ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 284; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 31.

siyasî, ticarî, ziraî, ilmî ve dinî ilişkiler münasebetiyle Endülüs ile Şam arasında yoğun bir trafik söz konusu olmuştur.⁴⁶

Endülüs'te Emevî hilafeti sürdürdüğü sürece siyasî ve ekonomik istikrar devam ettiği için halk yeni bir vatan arayışına girmemiştir. V/XI. yüzyılda İspanyollar tarafından yapılan dış saldırıların artması sonucunda Emevi hilafeti yıkılarak, yerine beylikler kurulmuştur. Yaşanan söz konusu sıkıntılara rağmen kısmen de olsa huzur ve istikrar, varlığını sürdürebilmiştir. Hicrî 490'larda ve milâdî XI. yüzyılda yaşanan kargaşa ve siyasî trajediler sonucunda beylikler de yıkılarak, (485/1092-541/1146) tarihleri arasında Murâbitlar devleti ve (541/1146-668-1270) tarihleri arasında ise Muvahhidler devleti kurulmuştur. Kurulan bu yeni devletlerle beraber siyasî istikrar iyice bozulmuştur. Söz konusu iç ve dış sıkıntılar sonucunda 659/1261 yılına gelindiğinde Endülüs'te Gırnata (Granada) hariç neredeyse bütün Arap-İslam şehirleri İspanyollar tarafından işgal edilmiştir. Bu arada Kurtuba da 633/1236 tarihinde İspanyolların işgaline uğramıştır. Bu nedenle 490/1097 yılına kadar Endülüs'ten başta Şam olmak üzere Arap ülkelerine gerçekleşen bireysel göçler, yerini toplumsal göçlere bırakmıştır. Bu göçler, İspanya'nın işgalleri sonucunda VII/XIII yüzyılın başından itibaren zorunlu hale gelmiştir.⁴⁷

V-IX/XI-XIV yüzyılları arasında çok sayıda âlim Endülüs'ten Şam'a göç etmiştir. *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe* isimli eserin yazarı Ali Ahmed, söz konusu tarihler arasında Endülüs'ten Şam'a göç eden âlimleri, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe* isimli eseriyle alanlarına göre kayıt altına almıştır⁴⁸ Göç edenler arasında özellikle İbnu'd-

---

⁴⁶ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 61-82.

⁴⁷ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 84-90.

⁴⁸ Endülüs'ten Şam'a göç eden âlimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 1.

Dekkâk en-Nahvî (ö.605/1209)⁴⁹, İbnu'l-Harûf (ö. 609/1213)⁵⁰ ve Bedruddîn'in babası İbn Mâlik gibi meşhur nahiv âlimleri dikkatimizi çekmektedir.⁵¹

1.6. KARDEŞLERİ

1.6.1. Takiyyuddîn (Ö. 659-1261)

Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Mâlik Takiyyuddîn, *el-Esed b. Cemâluddîn b. Mâlik* olarak bilinirdi. Zehebî (ö. 748/1348), İbn Mâlik'in, *Elfiyye* isimli eserinin oğlu Takiyyuddîn için yazdığını söylemiştir.⁵² Yine babası İbn Mâlik, nesir şeklindeki küçük hacimli *el-Mukaddimetu'l-Esediyye* isimli eserini de onun adına kaleme almıştır. Nahiv ilminde iyi olmamasına rağmen çok güzel bir sese sahip olan Takiyyuddîn, Zâhiriye'de kırâat ilmi ile meşgul oluyordu. Ayrıca görev yaptığı bir mescidi ve insanlarla bir araya geldiği bir de mekânı vardı. Takiyyuddîn, 659-1261 tarihinde vefat etmiştir.⁵³

1.6.2. Şemsuddîn (Ö. 719-1319)

Tam ismi, *Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik'tir*. Kırk yıldan fazla Emevî Camisinde görev yapan Şemsuddîn'in, Mi'zenetu'ş-şarkiye'de (Caminin doğu minaresi tarafında) bir evi ile kütüphanesi vardı. Muhammed b. Abdullah el- Ensârî (ö.

⁴⁹ İbnu'd-Dekkâk en-Nahvî el-İşbîlî olarak bilinen Ali b. Ebî'l-Kasım Ebu'l-Hasan (ö.605/1209), Endülüs'ten Şam'a geldiğinde Suriye'nin Kuzeydoğusunda yer alan Re'su'l-ayn iline yerleşmiştir. Diğer Endülsü âlimlerin aksine İbnu'd-Dekkâk, Şam diyarına geldiğinde ders verecek kapasitede olan bir şahsiyet konumundaydı. Görünüşe göre Şam'da herhangi bir ders almamıştır. İbnu'd-Dekkâk, kısa bir süre Re'su'l-ayn'de kaldıktan sonra buradan ayrılarak Dimaşk'a yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar Dimaşk'ta ikamet etmiştir. İbnu'd-Dekkâk, *Şerhu'l-Cumel* adında bir eser yazmıştır. Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 190.

⁵⁰ İbnu'l-Harûf olarak bilinen İbn Hasan Ali b. Muhammed el-İşbîlî, İşbiliye'de doğmuş ve nahiv ilmini İbn Tahir el-Hideb'den almıştır. *Şerhu Kitâbu Sibeveyh* ve *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî* gibi ilmî şahsiyetine tanıklık eden eserler de vermiştir. Endülüs'ün değişik yerlerinde nahiv ilmini okuyan İbn Harûf, daha sonra Mağrib'e (Fas'a) geçmiş ve değişik Arap ülkelerini gezerek bir süreliğine Halep'te ikamet etmiştir. Süheylî ile münazaralarıyla da meşhur olan İbn Harûf, 609/1213 veya 606/1211 yıllarında İşbiliye'de vefat etmiştir. Bkz. Es'ad, *el-Vasût*, s. 160; Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 190.

⁵¹ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 190; Ebu'l-Hasan Hâzım el-Kartâcennî, *Minhâcu'l-bulegâ' ve sirâcu'l-udebâ'(mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Muhammedu'l-Habib İbnu'l-Hoca, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, y.t, s. 46.

⁵² Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LII, 450.

⁵³ Bkz. Selahuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnâvût/Mustafa Türkî, C. I, 1. b., Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, 1420/2000, s. 166; Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Ekmeleddîn İhsanoğlu, C. III, İstanbul: Yıldız Şirketi, 2010, s. 238; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî et-Tilimsânî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*, thk. İhsan Abbâs, C. II, Beyrut: Dâru Sâdir, 1388/1968, s. 225.

215/830) cüzünü (hadislerini) İbn Ca'vân (699/1300)⁵⁴ kırâatıyla bazı şeyhlerden okumuştur. Bununla beraber kendisi hadis rivayet etmemiştir. Şemsuddîn 719/1319 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁵

1.6.3. Cemâluddîn (Ö. 732/1332)

Tam ismi, *Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik* olan Cemâluddîn, Kahire'de ikamet ederdi. Cemâluddîn, İbnu'-Buhârî'den (690/1291)⁵⁶, amcası Hâfız Ziyâuddîn'in (ö. 643/1245)⁵⁷ *Musned* ve *Gaylâniyâtta*n kendisi için kaleme aldığı cüz'ü okumuştur. Bununla beraber Cemâluddîn hadis rivayet etmemiştir. Nazımları da olan Cemâluddîn, arkasında büyük bir birikim bırakarak, 732/1332 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.⁵⁸

Safedî'nin (ö. 764/1363)⁵⁹ *A'yânu'l-'asr ve a'vânu'n-nasr* isimli eseri dışında hiçbir kaynakta İbn Mâlik'in Cemâluddîn adında bir oğlu olduğu bilgisiyle karşılaşmadığımız gibi Kahire'de ikamet eden herhangi bir oğlu olduğuna dair bir bilgiye de ulaşamadık. Kaynaklarda geçen bilgilere göre İbn Mâlik ve oğulları Dımaşk'ta ikamet

⁵⁴ Nevevî'nin (ö. 676/1277) öğrencisi olan Ahmed b. Abbâs b. Ca'vân Şihâbuddîn el-Ensârî, Hafız Şemsuddîn Muhammed'in (ö. 682/1283) kardeşidir. İbn Arfe (ö. 257/870-71) cüzünü (hadis risalesini) İbn Abdudâim'den (ö. 668/1270) rivayet etmiştir. Kardeşiyle çok sayıda hadis rivayet eeden İbn Ca'vân, fıkıh ilmine yönelmiş ve bu alanda da yetkin bir âlim olmuştur. Herhangi bir karşılık beklemeden bir müddet insanlara hizmet etmiş ve bu kapsamda çok sayıda fetvalar vermiştir. Ancak daha sonra bu alandan çekilmiş ve 1299/1300 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Safedî, *A'yânu'l-'asr*, I, 226.

⁵⁵ Safedî, *A'yânu'l-'asr*, V, 165; Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, C. IV., Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, y.t., s. 191-192.

⁵⁶ Ali b. Ahmed el-Makdisî Ebu'l-Hasan İbnu'l-Buhârî, 595/1199 tarihinde doğmuştur. Hadis ilminde otorite bir şahsiyettir. Bundan dolayı Zehebî (ö. 748/1348), kendisine *Musnedu'd-dünya* lakabını vermiştir. İbnu'l-Cevzî (ö. 656/1258) başta olmak üzere çok sayıda âlimden icazet almıştır. Yaklaşık altmış yıl boyunca Dımaşk, Mısır ve Bağdat başta olmak üzere çok sayıda ülkede hadis rivayet etmiştir. Güzel şiirleri de bulunan İbnu'l-Buhârî, 690/1291 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 257.

⁵⁷ Hadis âlimi ve tarihçi Muhammed b. Abdulvâhid el-Makdisî Ziyâuddîn, 569/1174 tarihinde Dımaşk'ta doğmuştur. Dâru'lhadîs ez Ziyâiyye el-Muhammediyye adında bir hadis medresesini inşa etmiştir. Kitaplarını bu medreseye vakfeden Ziyâuddîn, Bağdat, Mısır ve Fas'a giderek, 500'ü aşkın şeyhten hadis rivayet etmiştir. Değişik alanlarda çok sayıda telifi de bulunan Ziyâuddîn, 643/1245 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 255.

⁵⁸ Bkz. Safedî, *A'yânu'l-'asr*, V, 165-166.

⁵⁹ Halil b. Aybek b. Abdullah Selâhaddîn es-Safedî Ebû's-Sefâ, 696/1297 tarihinde Filistin Safed'de doğmuştur. Ömrünün ilk dönemlerinde resim sanatıyla uğraşmıştır. Bu alanda yetenek sahibi olunca, edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Bunun yanında hat sanatına da ilgi duymuştur. Aynı zamanda şiirleri de bulunan Safedî, tabakât alanında *A'yânu'l-'asr ve a'vânu'n-nasr* ile *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât* başta olmak üzere çok sayıda eser kaleme almıştır. Safedî, 764/1363 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Ölüm sebebinin veba hastalığı olduğu söylenmektedir. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine*, II, 87-88; Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 13-18.

etmişlerdir. Eserin muhakkikleri ise Cemâluddîn'in, İbn Mâlik'in kendi lakabı olduğuna dikkat çekerek, İbn Mâlik'in oğlu olduğu konusu ise Safedî'nin kişisel görüşü olarak değerlendirmişlerdir.⁶⁰

İbn Mâlik'in, 672-1274 ve Cemâluddîn'in ise 732/1332 tarihlerde vefat ettiklerine bakarsak, babasının ölümünden altmış yıl sonra vefat eden Cemâluddîn'in, İbn Mâlik'in küçük oğlu olduğu ve muhtemelen babasının vefatından kısa bir süre önce doğduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Safedî 696/1297 tarihinde doğup, 764/1363 tarihinde vefat ettiğine göre Cemâluddîn'in 732/1332 tarihinde vefat ettiğinde Safedî, otuz altı yaşında olmalıdır. Buna göre Safedî ile İbn Mâlik'in çağdaş olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Safedî'nin aile hakkında vermiş olduğu bilgilerin güvenilir olması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz. Çünkü Safedî'nin doğrudan aile bireylerinden veya yakınlarından bilgi edinme olasılığı yüksektir.

1.7. EŞİ VE ÇOCUKLARI

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Bedruddîn'in evlendiğine ve çocuk sahibi olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu durumda hiç evlenmediği düşünülebileceği gibi evlenmiş ancak sadece kız çocukları olmuş veya erkek çocukları olmuşsa da bu çocukların tabakât kitaplarına girecek kadar şöhret bulamamış oldukları düşünülebilir.

1.8. ÇAĞDAŞLARI

Atîk (ö. 1396/1976), *Fî'l-belâgati'l-Arabiyye* isimli eserinde, Râzî (ö. 606/1210), Sekkâkî (ö. 626/1229), İbnu'l- Esîr (ö. 637/1239),⁶¹ Tifâşî (ö. 651/1253), İbn Ebi'l-İsba'

⁶⁰ Safedî, *A'yânu'l-'asr (dîpnot)*, V, 165.

⁶¹ Tam ismi Nasrullah b. Muhammed eş-Şeybânî Ebu'l-Feth Diyâuddîn'dir. Ancak *İbnu'l-Esîr el-Kâtip* olarak meşhur olmuştur. Kafiyesiz ve seci'siz konuşabilen muteressil kâtip ve âlimlerdendir. 558/1163 tarihinde İbn 'Umer Cezire'sinde doğmuştur. İbnu'l-Esîr, eğitimini, tarihçi kardeşi Ali ve hadisçi kardeşi Mubarek gibi yetiştikleri Musul'da görmüştür. Melik Selâhaddîn'in (ö. 589/1193) hizmetine giren İbnu'l-Esîr, Dımaşk'ta Selâhaddîn'in oğlu Melik Efdal (ö. 622/1225) için vezirlik görevinde bulunmuştur. Efdal'in izlediği siyaseti doğru bulmadığından Dımaşk'tan kilitli bir sandık içerisinde gizlenerek çıkmıştır. 607/1210 tarihinde Halep'i elinde bulunduran Melik Zâhir Gâzî'nin (ö. 613/1216) yanına gitmişse de burada kalması uzun sürmemiş ve tekrar Musul'a dönmüştür. Güçlü bir hafızaya sahip olan İbnu'l-Esîr, Ebû Temmâm, Mutenebbî ve Buhturî'nin şiirlerini ezber bilirdi. 637/1239 tarihinde Bağdat'ta vefat eden İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve 'ş-şâ'ir* eserinin de içinde bulunduğu çok sayıda eser yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 31; Diyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve 'ş-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî-Bedevî Tabâne, C. I, 2. b., Kahire: Dâru nahdati Mısır, y.t, s. 27-29.

(ö. 654/1256), Erbîlî (ö. 670/1271-72) ve Bedruddîn b. Mâlik'i (ö. 686/1286) hicrî VII yüzyılın meşhur yedi belâgat âlimi olarak zikretmiştir.⁶²

Bedruddîn b. Mâlik 640/1242 tarihinde doğduğuna göre, Râzî, Sekkâkî ve İbnu'l-Esîr'in, o doğmadan vefat ettikleri anlaşılmaktadır. Zemlekânî ile Tîfâşî'nin vefat tarihinde Bedruddîn'in on bir, İbn Ebi'l-İsba' ile Zencânî'nin (ö. 654/1256?) vefat tarihlerinde, on dört ve Erbîlî'nin vefat tarihinde ise otuz iki yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Kartâcennî'nin 684/1285 tarihinde vefat ettiğine bakılırsa, Zemlekânî, Tîfâşî, İbn Ebi'l-İsba', Zencânî, Erbîlî ve Kartâcennî'yi Bedruddîn'in çağdaşları olarak düşünebiliriz.

1.8.1. Zemlekânî (ö. 651/1253)

Kemâluddîn Abdulvâhid b. Abdulkerim b. Halef el-Ensârî, son derece zeki ve çalışkan bir şahsiyettir. İlmin tüm alanlarında yetenekli olmakla beraber özellikle me'ânî, beyân ve edebiyatta yetkin bir âlimdir. Aynı zamanda şair de olan Zemlekânî, Dımaşk'a bağlı Havran'a yakın bir belde olan Serhad'da kadılık görevini yapmıştır. Bir müddet Baalbek'te ders vermiş ve 651/1253 tarihinde vefat etmiştir.⁶³

1.8.2. Tîfâşî (ö. 651/1253)

Künyesi Ebu'l-Fazl olan⁶⁴ Mağribli âlim Ahmed b. Yûsuf et-Tîfâşî, 651/1253 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. Tîfâşî'nin bedî' ilminde yazdığı bir eseri bulunmaktadır. Bu eserde bedî' ilminde ele alınan söz sanatlarının sayısını yetmişe kadar çıkartmıştır.⁶⁵ Kalkaşendî (ö. 821/1418), on kategoriye ayırdığı edeb ilminin (dil ilimlerinin) altıncı kısmında bedî' ilminden bahsederken, Tîfâşî'nin bu alanda *el-Bedî'* adında orta hacimli bir eser yazdığını kaydetmiştir.⁶⁶ İbn Ebi'l-İsba'ın *Tahrîru't-Tahbîr* isimli eserini tahkik

⁶² Bkz. Abdulaziz Atîk, *Fî'l-belâgati'l-Arabiyye ilmu'l-bedî'*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, y.t., s. 55.

⁶³ Bkz. M. Bahâuddîn İslamoğlu, *Kemaluddîn Abdulvahid b. Abdulkerim ez-Zemlekânî (V. 651/1253) ve el-Burhânu'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'an adlı eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 26; Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 176.

⁶⁴ Tilimsânî, *Neşhu't-tîb*, II, 332.

⁶⁵ Bkz. Atîk, *Fî'l-belâgati'l-Arabiyye ilmu'l-bedî'*, s. 51.

⁶⁶ Bkz. Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, C. I, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1340/1922. s. 468.

eden Hifnî Muhammed Şeref, *el-Bedî'* isminde eser kaleme alanlardan birinin de Tîfâşî olduğunu ancak bu eserin günümüze ulaşmadığını ifade etmiştir.⁶⁷

1.8.3. İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256)

İbn Ebi'l-İsba' olarak bilinen Ebû Muhammed Zekiyuddîn Abdulazîm b. Abdulvahîd b. Zâfir el-Mısrî, 585/1190 veya 589/1193 tarihinde doğmuş ve hayatının büyük bir bölümünü Mısır'da Eyyûbîler döneminde, diğer kalan bölümünü de Bahriye Memlûkleri döneminde geçirmiştir. İbn Ebi'l-İsba', dönemin siyaset, savaşlar ve benzeri karışıklıklarından uzak durarak ilimle uğraşmayı tercih etmiştir.⁶⁸ Kalkaşendî, onun bedî' alanında *Kitâbu't-tahbîr* adında kapsamlı bir eser kaleme aldığına dikkat çekerken, Kâtip Çelebi (1067/1657) ise *et Tahbîr fî ilmi'l-bedî'* adında bir eser yazdığını ve daha sonra bu eseri, *et-Tahrîr* adında başka bir eserle telhîs ettiğini ifade etmiştir.⁶⁹

Hayatının ilk dönemini Mısır'da edebiyat, şiir ve nahiv ilimleriyle uğraşarak geçirmiştir. Daha sonra Şam'a geçerek bazı sultan ve emirlerle arkadaşlık yapmış ve devlet adamları nezdinde önemli bir konum elde edebilmiştir. Ardından buradan da ayrılarak hacca gitmiş ve Kur'an ilimleriyle uğraşmaya başlamıştır. Her ne kadar kaynaklarda zikredilmese de İbn Ebi'l-İsba'in gerek Mısır'da gerekse de Şam'da bulunan medreseleri dolaşarak dönemin âlimleriyle buluştuğu tahmin edilmektedir. Onun Kudâme b. Ca'fer'den (ö. 337/948)⁷⁰ etkilendiği açıkça anlaşılmaktadır. İbn Ebi'l-İsba', Kudâme ile karşıtlarının görüşleri arasında mukayese yaparak, Kudâme'yi savunmak üzere *el-Mîzân fî't-tercîh beyne kelâmi Kudâme ve husûmih* adında bir eser kaleme almış ancak bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır.⁷¹

⁶⁷ Bkz. Abdulazîm b. Abdulvahîd b. Zâfir İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr fî sinâati's-şî'ri ve'n-nesri ve beyâni i'czi'l-Kur'ân (dipnot)*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, Kahire: Lecnetu İhyâ'i't-Turâsi'l-İslâmî, 1416/1995, s. 693.

⁶⁸ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 4.

⁶⁹ Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 468; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 305.

⁷⁰ Mantık ve felsefe alanında mutekaddimîn fasîh ve belâgatçılardan sayılan Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme Ebu'l-Ferec, aynı zamanda kâtiplik mesleğini de icra etmiştir. Kudâme, 276/889 tarihinde doğmuş ve Abbâsi halifesi el-Muktefi-billâh (ö. 295/908) aracılığıyla Müslümanlığı kabul ettikten sonra, *Nakdu's-şî'r* isimli eserinin de içinde bulunduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. Kudâme, adeta belâgat ilmiyle eşleşerek, bu alanda söylenen atasözlerine konu edinmiş ve 337/948 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 191; Muhammed Abdulmun'im el-Hafâcî, *Masâdiru'l-mektebeti'l-edebiyye*, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992, s. 56.

⁷¹ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 48-49.

Güzel şiirleri de bulunan ünlü Mısır edebiyat âlimi İbn Ebi'l-İsba', 23 Şevval 654/13 Kasım 1256 tarihinde altmış küsur yaşında vefat etmiştir.⁷²

1.8.4. Zencânî (ö. 654/1256?)

Abdulvehâb b. İbrahim ez-Zencânî *Kitâbu mi'yâri'n-nuzzâr fi 'ulûmi'l-eş'âr* isimli eserinin üçüncü bölümünde 'bedî' ilmi' adı altında tüm belâgat konularını ele almıştır.⁷³

654/1256-1257 tarihinde vefat eden Zencânî, *el-Mi'yâr fi 'ulûmi'l-belâga, Kitâbun fi'l-arûzi ve'l-kavâfi, Kitâbu metni'l-hâdî, Şerhu Kitâbu metni'l-hâdî ve Tasrîfu'l- 'İzzî* olarak meşhur olan *Kitâbu't-tasrîf* gibi eserler kaleme almıştır. Ahmed b. Hasen el- Çârperdî (ö. 746/1346)⁷⁴ *Şerhu's-Şâfiye* isimli eserinde, Zencânî'nin sarf ilminde kaleme aldığı *Şerhu Kitâbu metni'l-hâdî* eserinden çok sayıda nakillerde bulunmuştur.⁷⁵

1.8.5. Erbîlî (ö. 670/1271-72)

Ali b. 'Usmân el-Erbîlî, 670/1271-72 tarihinde vefat etmiştir. İbn Ebi'l-İsba'in da çağdaşı olan Erbîlî, konusu medih olan ve otuz altı beyitten oluşan bir kaside yazmıştır. Erbîlî, bu kasidenin her beytinde, kendi döneminde yaygın olarak kullanılan bedî' sanatlarından birini işlemiştir. Her beytin altında da işlediği bedî' sanat türünü açıklamıştır. Atîk, bu kasideyi, daha sonra 'Bedî'îyyât' olarak bilinecek olan edebî türün ilk teşebbüsü olarak değerlendirmiştir.⁷⁶

⁷² Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, XIX, 5-6.

⁷³ Bkz. Abdulvehâb b. İbrahim b. Abdulvehâb ez-Zencânî, *Kitâbu mi'yâri'n-nuzzâr fi 'ulûmi'l-eş'âr (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Muhammed Ali Rızık el-Hafâcî, C. I, Kahire: Dâru'l-Maârif, 1991, s. 21.

⁷⁴ Ahmed b. Hasan el-Çârperdî Fahrüddîn, Tebriz'de ikamet ederdî. Mütedeyyin ve değişik alanlarda bilgi sahibi olan değerli bir âlimdir. Sürekli ilimle uğraşan Çârperdî, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) usûlü'l-fikh alanında yazdığı *Minhâcî* ile İbnu'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Tasrifini* şerh etmiştir. Ayrıca Abdulgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvîni'nin (ö. 665/1266) yazdığı *Hâvî (el-Hâvî's-sagîr)* isimli eserinin bir kısmını şerh etmiştir. *Keşşâf* üzerinde yazdığı meşhur haşiyeleri de olan Çârperdî, Nâsirüddîn el-Beyzâvî'yi (ö. 685/1286) görmüş ve kendisinden de ilim tahsil etmiştir. Çârperdî, 746/1346 tarihinde Tebriz'de vefat etmiştir. Bkz. Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehâb b. Ali b. Abdulkâfi Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî/Abdulfettah Muhammed el-Hulv, C. IX, 1. b., Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1383/1964, s. 8-9.

⁷⁵ Merâğî, *Târîhu 'ulûmi'l-belâga*, s. 126.

⁷⁶ Atîk, *Fî'l-belâgati'l-Arabiyye ilmu'l-bedî'*, s. 52-53.

1.8.6. Kartâcennî (ö. 684/1285)

İbn Hâzim ve Ebu'l-Hasen olarak da meşhur olan Kartacalı Hâzim b. Muhammed b. Hasen, 608/1211 yılından doğmuştur. Edebiyatçı âlimlerden olan ve şiirler de yazan İbn Hâzim el-Kartâcennî, eğitimini Kartaca ve Mursiye'de görmüştür. Gırnata ve İşbiliye âlimlerinden de dersler alan İbn Hâzim, Ebû Ali eş-Şelebîn'in (ö. 645/1247)⁷⁷ yanında öğrencilik yapmıştır. O, önce Marakeş'e (Fas'a) daha sonra da Tunus'a göç etmiştir. *Minhâcu'l-bulegâ'* ve *sirâcu'l-udebâ'* isimli eserinin de içinde bulunduğu telifleri olan İbn Hazm, 684/1285 tarihinde Tunus'ta vefat etmiştir.⁷⁸

1.9. HOCALARI

Zehebî (ö. 748/1348), Bedruddîn b. Mâlik'in, ilmini babasından aldığını belirtirken,⁷⁹ İbnu'l-İmâd (ö. 1089/1679), babasından nahiv, dil ve mantık ilimleri okuduğunu dile getirmiştir.⁸⁰ Tantâvî, Bedruddîn'in babasından okuyarak, değişik alanlarda yetiştiğini belirtmiştir.⁸¹ Ali Ahmed ise onun Dımaşk'ta doğup büyüyen ve burada eğitimini tamamlayan Endülüslü nahivcilerden biri olduğunu belirttikten sonra, uzun bir süre babasının yanında eğitimine devam ederek, sayılı nahivciler arasına girdiğini de sözlerine eklemiştir.⁸²

1.10. ÖĞRENCİLERİ

Zehebî, Bedruddîn b. Zeyd başta olmak üzere bazı ulemanın Bedruddîn'in yanında öğrencilik yaptığını ifade etmiştir.⁸³

⁷⁷ 562/1166 tarihinde İşbiliye'de (İspanya'nın Sevilla ilinde) bir fırıncının çocuğu olarak dünyaya gelen 'Umer b. Muhammed eş-Şelebîn, dil ve nahiv ilminin büyük âlimlerindedir. İspanyolların *Salobrena* olarak isimlendirdiği ve Endülüs'ün güneyinden yer alan kaleden dolayı kendisine *Şelebîn* denmiştir. İhtisâru el-Kadh'da ise bu kalenin sahil tarafında bulunan Gırnata'da yer aldığı belirtilmiştir. Çok sayıda eser kaleme alan, unutkan ve sert karakterli biri olarak bilinen Şelebîn, 645/1247 tarihinde Sevilla'da vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 62; İbn Sa'îd Ebu'l-Hasan Ali b. Musa, *İhtisâru el-Kadhu'l-mu'allâ fi't-târîhi'l-muhallâ*, i.e. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Halil, thk. İbrahim el-Ebyârî, Kahire: el-Hey'etu'l-âme li şu'uni'l-metabi'i'l-emiriyye, 1378-9/1959, s. 152.

⁷⁸ Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 159; Kartâcennî, *Minhâcu'l-bulegâ'* (*mukaddimetu'l-muhakkik*), s. 45-71

⁷⁹ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 283.

⁸⁰ Bkz. Şihâbuddîn Abdulhayy b. Ahmed ed-Dımaşkî İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdulkâdir el-Arnâvut/Mahmut el-Arnâvut, C. VII, 1. b., Dımaşk/Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1413/1992, s. 696.

⁸¹ Bkz. Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, s. 274.

⁸² Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 195.

⁸³ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 283.

Burada en meşhurlarını kaydetmeyi faydalı görüyoruz.

1.10.1 İbnu's-Savvâf (ö. 715/1315-16)

İbnu's-Savvâf olarak meşhur olan Muhammed b. Abdullah b. Abdulmun'îm b. Rıdvan Ebubekir el-Kinânî el-Mısrî, Bedruddîn b. Mâlik'ten *Şâtibiyye*'yi⁸⁴ rivayet etmiştir. İbnu's-Savvâf, hicrî 715 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir.⁸⁵

1.10.2. İbnu'l-Vekîl (ö. 716/1317)

İbnu'l-Murehhil ve İbnu'l-Vekîl olarak meşhur olan Sadruddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Mekkî eş-Şâfiî, 665/1267 tarihinde Dimyat'ta doğmuştur. Değişik âlimlerden farklı alanlarda ilim nakleden İbnu'l-Vekîl, nahiv ilmini de Bedruddîn'den almıştır. Farklı alanlarda uzmanlaşan İbnu'l-Vekîl, 716/1317 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.⁸⁶

1.10.3. Zemlekânî (ö. 727-1327)

Halk arasında *İbn Hatibi Zemelukâ*⁸⁷ olarak da bilinen ve İbnu'z-Zemlekânî olarak meşhur olan Kemâluddîn Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Ali b. Abdulvahid el-Ensârî eş-Şâfiî, 666/1268 tarihinde doğmuştur. Fıkhi, Tâcuddîn el-Fezârî (ö. 690/1291), usûlü, Bahâuddîn b. Zekî ve Safiyyi'l-Hindî (ö. 715/1315), nahvi ise Bedruddîn b. Mâlikten öğrenmiştir. Bir süreliğine hazine, maliye ve sağlık gibi işlere de bakmıştır. Âdiliyyetu's-suğrâ ve Turbetu Ümmi's-Sâlih'te ders vermiştir. Daha sonra Şâmiyyetu'l-Berrâniyye, Zâhiriyyetu'l-Cevvâniyye, Âdrâviyye, Ravahiyye ve Mesrûriyye medreselerinde de

⁸⁴ Bu eserin ismi, *Hirzu'l-emânî ve vehu't-tehânî fi'l-kirâ'âti's-seb'*dir. Kasım b. Firruh b. Halef eş-Şâtibî tarafından kaleme alındığı için olan *Şâtibiyye* olarak meşhur olmuştur. 538/1144 tarihinde Endülüs Şâtibe'de (Jativa'da) doğan ve kurrâların imamı olan Şâtibî, hadis, tefsir ve lügat gibi alanlarda âlim olduğunu göstermiştir. İbn Hallikân (ö. 681/1282), Şâtibî'ye Buhârî ve Muslim Sahihleri ile Muvatta okunduğu zaman, bu eserlerin ezberinde olduğundan ilgili nüshalarda bulunan yanlışları düzelttiğini ifade etmiştir. Şâtibî bu eserle, İbnu'l-Cezerî'nin de (ö. 833/1429) *et-Tahbîr'de* dile getirdiği üzere *et-Teyşîr* isimli eseri, 1173 beyit şeklinde nazma çevirmiştir. Şâtibî, 590/1194 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 180; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 646.

⁸⁵ Bkz. Şemsuddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî ed-Dımaşkî, *Gayetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*, thk. G. Bergstraesser, C. II, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006, s. 160; Muhammed İbrahim, *Menhecu İbnu'n-Nâzım*, s. 17.

⁸⁶ Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zehab*, VIII, 74-76.

⁸⁷ Zemlekân, Dımaşk (Şam) Guta'da bir köydür. Şam halkı, bu köye *Zemelukâ* der. Bkz. Kemâluddîn Abdulvahid b. Abdulkerim ez-Zemlekânî, *et-Tibyân fî 'ilmi'l-Beyân el-mutli' 'alâ i'câzi'l-Kur'ân* (*Mukaddime*), thk. Ahmed Matlûb/Hadîce el-Hadîsî, 1. b., Bağdat: Matba'atu'l-âni, 1383/1964, s. 10.

dersler vermiştir. Medresede ders vermek üzere göreve başladığı zaman 19 yaşında olan Zemlekânî, 24 yaşında isteği dışında Halep kadılığına getirilmiştir. Burada Sultâniyye, Seyfiyye, Asrûniyye ve Esediyye medreselerinde ders vermiştir.⁸⁸ 27 yaşındayken Halep'ten Dımaşk'a gitmiş ve Nasır (ö. 741/1341), onu Dımaşk Kadısı olarak görevlendirmek amacıyla Mısır'a çağırmıştır. O, Kahire'ye ulaşmadan 16 Ramazan 727/1327 tarihinde Belbîs'te vefat etmiştir.⁸⁹

1.10.4. Bedruddîn b. Cemâ'a (ö.733-1333)

Bedruddîn Muhammed b. İbrahim b. Sa'dullâh b. Cemâ'a el-Kinânî el-Hamevî, 639/1241 tarihinde Hama'da doğmuştur. Çok kişiden ilim almakla beraber ilminin büyük bir kısmını Kahire'de Kadı Takiyyuddîn b. Rezîn'den (ö. 680/1281) almıştır. Nahiv ilmini Cemâ'uddîn b. Mâlik'in yanında okumuştur. 687/1288 tarihinde Kudüs kadılığına getirilmiştir. 690/1291 tarihinde Mısır bölgesi kadılığına getirilmiştir. Mısır'da Kadılık görevi yanında Meşîhatu's-şuyûh görevini de yürütmüştür. Daha sonra Dımaşk'a getirilerek Dımaşk'ın Kadılık, Meşîhatu's-şuyûh ve Hitâbet görevlerini üstlenmiştir. Bu görevlerden sonra tekrar Mısır Kadılığına getirilmiştir. Fakat Melik Nasır, Kerek'ten dönünce İbn Cemâ'a'yı bu görevden almıştır. Bir yıl sonra tekrar görevine iade edilen İbn Cemâ'a, 727/1327 tarihinde gözlerini kaybettiğinden kadılık görevinden alınmıştır. İlim erbabı, kendisinden istifade etmek ve feyiz almak amacıyla yaklaşık altı yıl onu ziyaret etmiştir. 733/1333 tarihinde doksan dört yaşında vefat etmiştir.⁹⁰

İbnu'l-İmâd, Bedruddîn'in Baalbek'te kısa bir süre kaldıktan sonra Dımaşk'a döndüğü, babasının vefatından sonra göreviyle meşgul olduğu ve kendisinden ders alanların arasında Kadı Bedruddîn b. Cemâ'nin de olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Es'ad (ö.

⁸⁸ Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu 'z-zeheb*, VIII, 140.

⁸⁹ Bkz. Askalânî, *ed-Dureru 'l-kâmine*, IV, 75.

⁹⁰ Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu 'z-zeheb*, VIII, 184-186.

⁹¹ Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu 'z-zeheb*, VII, 696.

1432/2011)⁹² da Dımaşk'ta kendisinde öğrencilik yapanlardan birinin de Kadı Bedruddîn b. Cemâ'a olduğunu dile getirmiştir.⁹³

1.10.5. Necmuddîn el-‘İbâdî (d. 641/1244)

641/1244 tarihinde doğan Ya‘kûb b. Yûsuf b. Kasım b. el-Hasîn b. Avd el-Ensârî el-Hazrecî el-‘İbâdî Ebû Yûsuf el-Mâlikî en-Nahvî Necmuddîn, Bedruddîn b. Mâlik'ten, babası tarafından yazılan *Teshîl*'i okumuştur.⁹⁴

1.10.6. Bedruddîn b. Zeyd (ö.?)

Zehebî, Bedruddîn b. Mâlik'in Baalbek'te olduğu dönemde bir grup kişinin kendisinden ders aldığını ve bunlardan birinin de Bedruddîn b. Zeyd olduğunu belirtmiştir. Safedî ile Suyûtî de bu bilgiye yer vermişlerdir.⁹⁵

Muhammed İbrahim Necât'ın da belirttiği üzere kaynaklarda Bedruddîn b. Zeyd ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık.⁹⁶

1.11. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Zehebî, Bedruddîn b. Mâlik'in, âlim, akıllı ve kıvrak zekalı biri olduğuna dikkat çekmiştir. Nahiv, me‘ânî, beyân ve mantık ilimlerinde otorite olmakla beraber fıkıh ve usûl gibi diğer disiplinlerde de derin bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir. Babasının vefatından sonra Dımaşk'a yerleşerek görevini üstlendiğini söyleyen Zehebî, Bedruddîn b. Mâlik'in, zekâ, münâzara ve doğru kavrayış yönünde de olağanüstü bir şahsiyete sahip

⁹² Tam adı, *Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim el-Es‘ad* olan Abdulkerim, 1930 tarihinde Filistin'in Nablus ilinin Burka köyünde fakir bir ebeveyn çocuğu olarak Dünya'ya gelmiştir. Hayatı boyunca fakirlik, yokluk ve borçlarla uğraşmıştır. Tüm maddi sıkıntılara rağmen okuyarak son dönemin önemli Arap dil âlimleri arasına yer almıştır. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'da değişik okul ve Üniversitelerde görev yapan Abdulkerim, *el-Vasît fî târihi'n-nahvi'l-Arabî* isimli eserin de içinde bulunduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. Kalp ve şeker hastalıklarından dolayı yatağa mahkûm olduktan sonra seksen yaş civarında 1432/2011 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Gâde bint Salih el-Harbî, *Abdulkerim el-Es‘ad ve cühûduhu'n-Nahviyye ve's-sarfiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Buraydah/Suudi Arabistan: el-Kasîm Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1438/2017, s. 24-28.

⁹³ Bkz. Es‘ad, *el-Vasît*, s. 207.

⁹⁴ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu‘ât*, II, 351; Muhammed İbrahim, *Menhecu İbnu'n-Nâzım*, s. 17.

⁹⁵ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 283; Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu‘ât*, I, 225.

⁹⁶ Bkz. Muhammed İbrahim, *Menhecu İbnu'n-Nâzım*, s. 17.

olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Arapça, me‘ânî ve bedî‘ ilimlerinde de meşhur eserler kaleme aldığını dile getirmiştir.⁹⁷

Tâcuddîn es-Subkî (771/1369), “*Bedruddîn b. Mâlik’in alanı nahiv ilmi olmakla beraber me‘ânî, beyân ve mantık gibi diğer ilimlerde de uzman olan zeki bir şahsiyettir*” diye tanımlamıştır.⁹⁸

Tantâvî, Bedruddîn’in keskin zekalı olarak yetiştiğini ve farklı alanlarda uzmanlaşarak yetkin olduğunu belirtmiştir. O, bununla beraber Bedruddîn’in kötü arkadaşlar edinmesi sebebiyle babası tarafından Baalbek’e gönderildiği kaydetmiştir.⁹⁹

Bedruddîn b. Mâlik, erken yaşlarından itibaren babasından nahiv, mantık ve lügat derslerini almıştır. Babasının vefatı üzerine Dımaşk’a çağırılmış ve görevini üstlenmiştir. Burada da görevini sürdürürken uygunsuz kimselerle arkadaşlık yapmayı ve eğlence düşkünlüğünü terk etmemiştir. Bununla birlikte eserler yazmaya da devam etmiştir. Sağlam bir akıl, düzgün bir hafıza ve güçlü bir şahsiyete sahip olduğu, farklı bilim dallarıyla ilgilendiği, genelde Arap dil ilimleri özel de ise babasının kaleme aldığı eserler üzerine yazdığı şerhlerle alana derin vukûfiyetini gözler önüne sermiştir.¹⁰⁰ Bununla birlikte derin Arapça bilgisini babasının eserlerine şerh yazmaya hasrettiği için eleştirilmekten de uzak kalmamıştır.¹⁰¹

Vefatına kadar babasından uzak yaşamak zorunda kalmasının hatta vefatı esnasında yanında olamamasının Bedruddîn’de yoğun bir baba hasreti bıraktığı düşünülebilir. Belki de bütün vaktini babasının eserlerinin şerhlerine ayırmış olmasının altında yatan sebep budur.

Alanında ne kadar derin bilgiye sahip olduğunu ifade etmesi açısından Safedî’nin nakli dikkate değerdir. Bu nakle göre, Keşşâf’tan ders yapmakta olan Şemsuddîn el-Eykî’nin (ö. 697/1298)¹⁰² meclisine Bedruddîn de iştirak eder. Dersi oldukça uzatan Eykî,

⁹⁷ Bkz. Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, LI, 283.

⁹⁸ Subkî, *Tabakâtu’ş-Şâfiyyeti’l-kubrâ*, VIII, 98.

⁹⁹ Bkz. Tantâvî, *Neş’etu’n-nahv*, s. 274.

¹⁰⁰ Bkz. Es‘ad, *el-Vasît*, s. 207.

¹⁰¹ Bkz. Özbalıkcı, “*İbnu’n-Nazım*”, 168.

¹⁰² Tam adı, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebubekir el-Fârisî’dir. Fıkıh ve tasavvufta yetkin olan Eykî, Dımaşk’a gelerek Gazâliyye medresesinde ders vermiştir. İbn Hâcib’in mantık alanında yazdığı *Muhtasar* isimli eserini şerh etmiştir. Daha sonra Mısır’a giderek, buradaki *Meşîhatu’ş-şuyûh*

Bedruddîn'e neden hiç konuşmadığını sorunca, o, Eykî'ye hitaben “*Konuşmaya başladığın andan itibaren şu ana kadar otuz bir adet yanlışını saydım*” diyerek cevap verir¹⁰³

Yine Safedî'nin nakline göre, Bedruddîn, nazımla ilgili olan arûz, nahiv, me'ânî, beyân ve bedî' gibi ilimlerde onca derinliğine rağmen, hayatı boyunca tek bir beyit bile nazmedememiştir. Bir arkadaşından içinde şiir bulunan bir mektup aldığıında, kendisi de nazım olarak cevap vermek istemiş ve evine kapanarak sabahtan ikinci vaktine kadar uğraşmasına rağmen tek bir beyit bile yazamamıştır.¹⁰⁴

Bedruddîn b. Mâlik, Ebû Çelenk'in (700/1300)¹⁰⁵ Kâdılkudât Şemsuddîn Ahmed b. Hallikân (ö. 681/1282) hakkında söylediği

لِلَّهِ بُسْتَانٌ حَلَّلْنَا دَوْحَهُ
فِي جَنَّةٍ قَدْ فَتَحَتْ أَبْوَابَهَا
وَالْبَانُ تَحْسِبُهُ سَنَائِيرًا رَأَتْ
قَاضِي الْفُضَاةِ فَتَفَتَّشَتْ أَدْنَابَهَا

“İçindeki büyükçe bir ağacın altına konduğumuz bu bahçe, kapılarını bize açan gerçek anlamda bir cennettir. (Oradaki) Ban (sorkun) ağaçlarını, Kadı'l-kudatı gördükleri için kuyruklarını yukarıya dikmiş kediler zannedersin”

bu beytin belâgat ilimleri açısından ihtiva ettiği bilgiler hakkında bir risale telif edecek kadar bilgiye sahip olmasına rağmen, bir beyit bile nazmedememe kabiliyetsizliğini dile getiren Safedî, baba ile oğul arasında bu konudaki zıtlığa vurgu yaparak, bu durum karşısındaki şaşkınlığını gizleyememiştir.¹⁰⁶

---

görevini üstlenmiştir. Burada sûflilerin hakkında yaptığı konuşmalardan dolayı Mısır'ı terk ederek tekrar Dımaşk'a dönmüştür. Yetmiş yaşında 697/1298 tarihinde Dımaşk Mizze'de vefat etmiştir. Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu 'z-zeheb* VII, 767.

¹⁰³ Bkz. Safedî, *Kitâbu 'l-vâfi bi 'l-vefeyât*, I. 166.

¹⁰⁴ Bkz. Safedî, *Kitâbu 'l-vâfi bi 'l-vefeyât*, I. 165.

¹⁰⁵ Meşhur bir şair olan Ebû Çelenk Ahmed el-Halebî, 700/1300 tarihinde Halep'te Moğollar tarafından öldürülmüştür. Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu 'z-zeheb* VII, 795.

¹⁰⁶ Bkz. Safedî, *Kitâbu 'l-vâfi bi 'l-vefeyât*, I. 165/VI. 170.

1.12. KİŞİLİĞİ

İlgili kaynaklarda Bedruddîn b. Mâlik'in sosyal bir kişiliğe sahip olduğu, eğlenceyi sevdiği ve nüktedân bir karakter olduğu nakledilmektedir.¹⁰⁷

Bu meyanda Safedî, Şihâbuddîn el-Kâtib'in (ö.725/1326)¹⁰⁸, kendisine Bedruddîn ile Emir Alemuddîn (ö. 699/1300)¹⁰⁹ arasında geçen inanılması zor bir olayı anlattığını ama kendisinin bunu zikretmeyi uygun görmediğini ifade ederek imalı bir göndermede bulunur ve başka kaynaklar tarafından da kendisine Bedruddîn hakkında benzer hikayelerin anlatıldığını ekler.¹¹⁰

Safedî'nin imalı şekilde işaret ettiği hususu Muhammed Es'ad, muhtemelen Zehebî'nin nakillerine dayanarak, daha açık bir şekilde dile getirir. Bu kapsamda Es'ad, onun sapık cinsel temayüllere sahip kişilerle arkadaşlık yaptığı için babası tarafından uzaklaştırıldığını kaydeder. Böylece o, Bedruddîn'in Baalbek'e yerleşerek tedrise devam etmesini bu gerekçeye bağlar.¹¹¹ Oysa babası tarafından Baalbek'e gönderilme hususu, Safedî başta olmak üzere ilgili kaynaklarda aralarında çıkan bir anlaşmazlığa dayandırılmaktadır.¹¹²

Yâfi'î (ö. 768/1367), Bedruddîn hakkında tabakât kitaplarındaki çelişkili ifadelere dikkat çekerek, bazı kaynaklarda, takva sahibi ve zahid olarak tavsif edilen Bedruddîn hakkında, Zehebî tarafından yapılan, ahlaksız kişilerle yakın ilişkisine dair rivayetlerin çelişkili olduğunu dile getirir ve takva ile kötü ahlakın bir arada bulunamayacağını

¹⁰⁷ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 283-284; Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 696.

¹⁰⁸ Şihâbuddîn Mahmud b. Süleyman Ebu's-Senâ' Kâtibu siri'l-Hanbelî, aslen Halepli olan Şihâbuddîn daha sonra Dimaşk'a yerleşmiştir. Bedruddîn b. Mâlik'in babası İbn Mâlik'in öğrencilerindendir. Estetik ve güzel bir yazıya da sahip olan Şihâbuddîn, ücret karşılığı da yazılar yazmıştır. 725/1325 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, VIII, 124.

¹⁰⁹ Emir Alemuddîn Sencer Ebû Musa ed-Devâdârî el-Berlî el-Türkî, Büyük bir emir olmakla beraber aynı zamanda âlim ve hadisçidir. 620 küsur yıllarında doğmuştur. 640 civarında da Türkiye'den gelmiştir. Zarif, heybetli, büyük yüzlü, az sakallı, küçük gözlü, orta boylu, şekil ve ahlak yönünde de güzel, iyi bir at binicisi, cesaretli, dindar, hayır sever, bilgili, değerli, yazısı güzel ve hafız olan bir şahsiyettir. 699/1300 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, XV. 290-291.

¹¹⁰ Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165.

¹¹¹ Bkz. Es'ad, *el-Vasît*, s. 206.

¹¹² Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165.

vurgular. Yine de Zehebî'nin alanında bir otorite olduğundan hareketle, böyle bir durum varsa bile, Zehebî'nin bunu bu kadar açık ifade etmemesi gerektiğini söyler.¹¹³

Bedruddîn'in nahiv ile ilgili görüşlerine dair yüksek lisans tezi hazırlamış olan Necâh İbrahim ise Bedruddîn hakkındaki olumsuz rivayetlerin akranlar arasında yaşanan rekabet ve kıskançlıktan kaynaklanmış olabileceğine dikkat çeker.¹¹⁴

Bedruddîn b. Mâlik'in ölümüne Dımaşk halkının son derece üzülmesi, Necâh'ın bu düşüncesinde haklı olabileceğini göstermektedir. Zira bu üzüntü, Bedruddîn b. Mâlik'in halk tarafından sevildiğini göstermektedir. Halbuki, insanlar kendi gelenek ve kültürlerine aykırı davranan kişileri sevmezler. Bu da Bedruddîn'in bahsedilen şekilde bir durumun olmadığını teyit etmektedir.

1.13. MEZHEBİ

Safedî, Bedruddîn b. Mâlik'in (وَامْسُحُوا بِرُؤُسِكُمْ) [Maide, 5: 6] âyetinde geçen 'bâ' harf-i cerrinin manasını Şafiilerin anlayışına uygun olarak tefsir etmesinden hareketle, Şafiî mezhebinde olduğunu belirtirken,¹¹⁵ İsmail Paşa ise (ö. 1339/1920), Malikî mezhebinde olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁶

Neccâr, kaynaklardaki çelişkili ifadelerle dikkat çekerek, İsmail Paşa görüşünü isabetsiz bulmuştur. O, İsmail Paşa'nın yanılığını ise İbn Mâlik'in Endülüs'te Malikî mezhebi müntesibi olmasına rağmen Doğuya geldiğinde Şafii mezhebine intisap etmiş olmasını dikkate almamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Neccâr, böylece İsmail Paşa'nın, Bedruddîn b. Mâlik'in da babasının mezhebi müntesibi olarak düşündüğünü aktarmıştır.¹¹⁷

Biz burada İsmail Paşa'nın görüşünün isabetli olduğu düşüncesindeyiz. Çünkü Yahya b. Hamza el-Alevî, *Tırâz* isimli eserinin mukaddimesinde faydalandığı kaynakları

¹¹³ Bkz. Yâfi'î, *Mir'âtu'l-cinân*, IV, 153; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 283-284; Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzim*, s. 3.

¹¹⁴ Bkz. Necâh Muhammed İbrahim, *Menhecu İbnu'n-Nâzim*, s. 13.

¹¹⁵ Bkz. Selâhaddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Gaysu'l-muscem fi şerhi Lâmiyyeti'l-acem*, C. I, 1. b., Kahire: el-Matba'atu'l-Ezheriye el-Mısriyye, 1305/1888, s. 65.

¹¹⁶ Bkz. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn esmau'l-muellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, C. II, Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1951, s. 135.

¹¹⁷ Bkz. Neccâr, *Şerhu Mulhati'l-irâb*, s. 32.

açıklarken, *İbn Serrâc el-Mâlikî'nin el-Misbâh fî ihtisârî'l-Miftâh* isimli eserini de dile getirmiştir.¹¹⁸ Alevî'nin Bedruddîn'i, *el-Mâlikî* diye anması, İsmail Paşa'nın görüşünü destekler mahiyetindedir. Söz konusu âyette geçen harf-i cerrin, Bedruddîn tarafından Şafiilerin anlayışına uygun olarak açıklanması, Safedî'nin görüşü için yeterli bir kanıt olamaz. Çünkü yazarın içinde yaşadığı toplum Şafii mezhebine mensup olduğu için söz konusu harf-i cerri, Şafii mezhebine uygun tefsir etmiş ihtimali de vardır.

1.14. ESERLERİ

Bedruddîn b. Mâlik'in belâgat, nahiv, sarf, arûz, mantık ve usûl gibi değişik alanlarda eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Burada eserleri, '*matbû*', '*mahtût*', '*günümüzde bulduklarına dair bilgi sahibi olmadıklarımız*' ve '*diğer eserleri*' olmak üzere dört başlık halinde ele alınacaktır.

1.14.1. Matbû' Eserleri

Bedruddîn b. Mâlik'in kaleme aldığı eserlerin bir kısmı, günümüzde yayınlanmıştır. Söz konusu eserlerin yazara aidiyetlerini tespit ettikten sonra, muhakkikleri, yayınevleri, yayın yerleri ve yayın tarihleri verilecektir.

1.14.1.1. *el-Misbâh fî ihtisârî'l-Miftâh*

Çalışmamızın konusu olması münasebetiyle eser hakkında detaylı bilgiler, üçüncü bölümde verilecek ve eser hakkında gerekli analizler yapılacaktır.

---

¹¹⁸ Alevî, *et-Tirâz*, I, 4.

1.14.1.2. Şerhu'l-Elfiyye

Subkî (ö. 771/1369), Suyûtî, Taşköprü-zâde (ö. 968/1561)¹¹⁹, İbnu'l-İmâd, Ziriklî ve Kehhâle gibi âlimler, Bedruddîn b. Mâlik'in, babasının *Elfiyye* isimli eserine bir şerh kaleme aldığını belirtmişlerdir.¹²⁰

İbn Kesîr, bu şerhin hoş, zarif ve değerli olduğunu ifade etmiş ve *Elfiyye*'ye yazılan şerhler arasında en güzeli ve en faydalısı olduğunu söylemiştir.¹²¹

İbn Kesîr'in aksine Tilimsânî (ö. 1041/1632), Bedruddîn b. Mâlik'in en önemli eserlerinden olan bu şerhin oldukça muğlak ve anlaşılmaz olduğunu iddia etmiştir. Tilimsânî, anlaşılmazlık açısından bu şerhin, Radî'nin (ö. 686/1288'den sonra) *Kâfiye*'ye yazdığı Şerh ile benzetildiğine de dikkat çekmiştir.¹²²

İbn Cemâ'a (ö. 819/1416),¹²³ talebelerine Bedruddîn b. Mâlik'in bu şerhini okuturdu. Ayrıca kendisi de ona, *el-Mus'if ve'l-mu'in fi şerhi İbni'l-musannif Bedriddîn* ismiyle bir şerh yazmıştır.¹²⁴

¹¹⁹ Taşköprizâde nisbesiyle anılan Muslihuddîn Mustafa Efendi'nin oğludur. 901/1495 tarihinde Bursa'da doğmuştur. Ankara, İstanbul ve Bursa medreselerinde eğitimini tamamladıktan sonra değişik tarihlerde dönemin önemli medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bursa'da kadılık görevinden sonra 958/1551 tarihinde İstanbul kadısı olmuştur. *Miftâhu's-sa'âde ve eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye* eserleri başta olmak üzere çok sayıda önemli eserler yazmıştır. *Miftâhu'l-'ulûm*'a da bir şerh kaleme alan Taşköprizâde, 968/1561 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yûsuf Şevki Yavuz, "Taşköprü-zâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, C. 40, s. 151; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâge*, s. 238.

¹²⁰ Bkz. Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, VIII, 98; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Ahmed b. Mustafa Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzu'âti'l-'ulûm*, C. I, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985, s. 180; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zehab*, VII, 697; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, III, 655.

¹²¹ Bkz. İmâduddîn Ebu'l-Fidâ' İsmail b. 'Umer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, C. XIII, 7. b., Beyrut: Mektebetu'l-Me'ârif, 1408/1988, s. 313.

¹²² Bkz. Tilimsânî, *Nefhu't-tîb*, II, 234.

¹²³ Tam adı, Muhammed b. Ebî Bekir Ebû Abdullah İzzuddîn'dir. Köken olarak Hamalı olan İbn Cemâ'a, 749/1348 tarihinde Kızıldenizin sahilinde bulunan Yenbû'da doğmuştur. Daha sonra Kahire'ye yerleşmiştir. Nazîru'l-ceyş, İbn Haldun, Subkî kardeşler olan Bahâuddîn ve Tâcuddîn ile Serrâc el-Bulkînî gibi dönemin önemli isimlerinden dersler almış ve değişik on beş alanda yetkin olmuştur. İbn Cemâ'a döneminde veba hastalığı salgını yayılmıştır. Bundan dolayı arkadaşlarına hamamlara girme yasağı getirmiştir. İbn Cemâ'a, vebanın bittiğini düşünerek, hamama girmiş, çıktığında vebaya yakalanarak 819/1416 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, III, 167-168; Es'ad, *el-Vasît*, s. 218-219; Ebû Abdullah İbn Cemâ'a, *Î'ânetu'l-insan 'alâ ihkâmi'l-lisân*, thk. Riyad Mensî el-İsâ, Kuveyt: Mecelletu Va'yi'l-İslâmî, 1438/2017. s. 16.

¹²⁴ Bkz. İbn Cemâ'a, *Î'ânetu'l-insan*, s. 14; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli 'bi mehâsini men be'de'l-karni's-sâbi'*, C. II, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, 1348/1930, s. 148.

Bu şerhin isimlerinden olan *Şerhu'l-Elfiyye ile Şerhu'l-Hulasa*, İsmail Paşa el-Bağdadî tarafından iki ayrı esermiş gibi sunulurken,¹²⁵ Kehhâle de *ed-Durretu'l-mudî'e fi şerhi'l-Elfiyye* ile *Şerhu'l-Elfiyye* isimli şerhleri, ayrı eserler olarak zikretmiştir.¹²⁶

Brockelmann, İbn Mâlik'in *Elfiyye* isimli manzûmesine yazılmış şerhleri açıklarken, oğlu Bedruddîn'in bu esere yazdığı şerhin isminin, *ed-Durretu'l-mudî'e* olduğunu belirtmiştir.¹²⁷ Es'ad ise eserin, *Şerhu İbni'n-Nâzim* adıyla meşhur olduğunu belirtmiştir.¹²⁸

Konuyla ilgili bahsi geçen kaynaklara bakıldığı zaman, *Şerhu'l-Hulasa*, *Şerhu'l-Elfiyye*, *ed-Durretu'l-mudî'e fi şerhi'l-Elfiyye* ve *Şerhu İbni'n-Nâzim* gibi isimlerin, aynı eser için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Eseri tahkik eden Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd da şerhe yazdığı mukaddimesinde, *ed-Durretu'l-mudî'e fi şerhi'l-Elfiyye* eserinin, *Şerhu'l-Hulasa* ve *Şerhu İbni'n-Nâzim* olarak da bilindiğini belirtmiştir.¹²⁹

Tantâvî, bu şerhin, büyük ihtimalle *Elfiyye* üzerine yazılan ilk şerh olduğunu ve bu münasebetle daha sonra yazılan şerhlere yol göstererek, şârihlere öncülük yaptığını belirtmiştir. Bedruddîn'den sonra *Elfiyye* manzûmesini şerh edenler, kendisinden alıntılar yapmış ve şerhinde bulunan bilgileri açıklamaya ilgi duymuşlardır. Bedruddîn'in şerhi, *Elfiyye* üzerine yazılan şerhler arasında ayrı bir yer edinerek, yazarına *Şârih* unvanını kazandırmıştır. Böylece bunca şerhler varken, *Şârih* dendiğinde Bedruddîn b. Mâlik akla gelmektedir. O, söz konusu şerhte sık sık babasını eleştirmiştir. Fakat kendinden sonra babasının yazdığı *Elfiyye* eserini şerh edenlerden İbn Hişâm (ö. 761/1360), İbn Akîl (ö. 769/1367) ve Uşmûnî (ö. 900/1495) gibi âlimler, babasına yaptığı bu yersiz eleştirilerinden dolayı Bedruddîn b. Mâlik'i haksız görmüşlerdir. Bedruddîn'in şerhinde bazı tahrif edilmiş istişâdlar mevcuttur. Bununla beraber kendisinden sonra gelen bazı şârihler de bu istişâdlardan alıntı yapmışlardır. Bazı durumlarda da muhdes şiirleri delil olarak gösterebilmiştir. Bedruddîn'in yazdığı şerh, zor anlaşılır bir şerh olduğundan

¹²⁵ Bkz. Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, II, 135.

¹²⁶ Bkz. Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, III, 655.

¹²⁷ Bkz. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, çev. Abdulhalim en-Neccâr, C. V, 5. b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1959, s. 278.

¹²⁸ Bkz. Es'ad, *el-Vasît*, s. 206-207.

¹²⁹ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzim (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

üzerine, Aynî (ö. 855/1451), Suyûtî, Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) ve İbn Kâsım el-Abbâdî (ö. 994/1586) gibi âlimler tarafından çok sayıda haşiyeler yazılmıştır.¹³⁰

Bu eser, Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik adıyla Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd tarafından tahkik edilerek 1420/2000 tarihinde Beyrut'ta Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından yayınlanmıştır.¹³¹

Yurt dışında Necât, *Menhecu İbnu'n-Nâzım ve mezhebuhu'n-nahviyye min hilâli şerhihi 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*; yurt içinde ise Çakır, *Elfiyye Şerhi Özelinde İbnu'n-Nâzım'ın Arap Dili Algısı* isimli çalışmalarıyla bu eseri incelemiştir.¹³²

1.14.1.3. Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl

Suyûtî, Taşköprü-zâde, Kâtip Çelebi, İbnu'l-'imâd ve Brockelmann gibi âlimler, Bedruddîn b. Mâlik'in, babasının sarf ilminde yazdığı *Lâmiyyetu'l-ef'âl* ya da *el-Miftâh fi ebniyyeti'l-ef'âl* adıyla bilinen *Lâmiyye* isimli eserine bir şerh kaleme aldığını belirtmişlerdir. Taşköprü-zâde, Bedruddîn'in, bu şerhi tamamlamadığını dile getirirken, Kâtip Çelebi, bu şerhin muhtasar bir eser olduğunu ifade etmiştir.¹³³

Bağdâdî ile Ziriklî, şerhin adının *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl* olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁴

Brockelmann, bu şerhin, 6661 Berlin (Almanya), 884/4 Leipzig (Almanya), 51/2 Kahire (Mısır), 4119/1 Paris (Fransa), 16/1 ve 139/2 el Escorial 2 (İspanya), 2091/20 Bankipor (Hindistan), 14/1 Cezayir, 160/1-Rakam:1514 Patne (Hindistan) Kütüphanelerinde bulunduğunu ve yayınlandığını belirtmiştir.¹³⁵ Berekât ise bu şerhin 3 numaralı kayıtlı Dâru'l-Kutub'da da bulunduğunu belirtmiştir.¹³⁶

¹³⁰ Bkz. Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, s. 274-275; Es'ad, *el-Vasît*, s. 206-207.

¹³¹ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzım*, s. 1.

¹³² Bkz. Muhammed İbrahim, *Menhecu İbnu'n-Nâzım*; Çakır, *Elfiyye Şerhi Özelinde İbnu'n-Nâzım'ın Arap Dili Algısı*.

¹³³ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât* I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, I, 180; Hacı Hâlife, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1536; İbnu'l-'imâd, *Şezerâtu'z-zehab*, VII, 697; Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 291-292.

¹³⁴ Bkz. Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, II, 135; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31.

¹³⁵ Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 291-292.

¹³⁶ Bkz. İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâid (temhîd)*, 29-30.

Bedruddîn'in bu eserinde, Dr. W. Volck tarafından Profesör Dr. Kellgren'in el yazısı baz alınarak gereken düzeltmeler yapılmış ve 1864 tarihinde St. Petersburg'da yayınlanmıştır.¹³⁷

Baba İbn Mâlik'in sarf ilminde kaleme aldığı *et-Ta'rif bi darûriyyi't-tasrif* isimli eserine İbn İyâz tarafından yazılan şerhi tahkik eden Hadi Nehr ile Hilâl Naci, İbn Mâlik'in *Lâmiyyetu'l-ef'âl* adlı eserinin, oğlu Bedruddîn'in şerhi ve Oryantalist Falk'in tahkiki ile 1866 tarihinde Leipzig'de yayınlandığını ifade etmişlerdir. Söz konusu muhakkikler, Husâm Sa'îd en-Nu'aymî'nin, herhangi bir yazma esere müracaat etmeden 1972 tarihinde Bağdat'ta İslami İlimler Fakültesi Dergisinin dördüncü sayısında bu eseri tekrar yayınlandığını dile getirmişlerdir. Aynı muhakkikler, bu eserin Naci Hilâl, tarafından eski bir yazma esere dayanmak suretiyle bilimsel bir şekilde tahkik edilerek, 1999 tarihinde Bağdat'ta Mevrid dergisinde yayınlandığını da sözlerine eklemiştir.¹³⁸

İbrahim b. Abdulmevlâ el-Mağînî, bu eseri, *Hulâsatu'l-akvâl 'alâ Şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl* ismiyle tahkik ederek 2006 tarihinde Kahire'de neşretmiştir.¹³⁹ Ayrıca bu eser, 2010 tarihinde *Şerhu Bedriddîn 'alâ Lâmiyyeti'l-ef'âl* ismiyle Kahire ve San'a'da yayınlanmıştır.¹⁴⁰

1.14.1.4. Zubdu'l-akvâl fî şerhi Kasîdet-i ebniyeti'l-ef'âl

Kehhâle Bedruddîn b. Mâlik'in eserlerini sayarken, *Zubdu'l-akvâl fî şerhi Kasîdet-i ebniyeti'l-ef'âl* adında bir esere de yer vermiştir. Fakat eserle ilgili herhangi bir malumata değinmemiştir.¹⁴¹

Kehhâle dışında kimsenin bu esere değinmemesi, Kehhâle'nin de *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl* isimli eserine yer vermemesine bakılırsa, yazara nispet edilen *Zubdu'l-akvâl fî şerhi Kasîdet-i ebniyeti'l-ef'âl* ile *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl* adındaki eserlerin aynı olabileceğini düşünülebilir. Bu münasebetle bu eseri de '*matbû' eserler başlığı*' altında ele aldık.

¹³⁷ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl*, thk. W. Volck, St. Petersburg: Der Academic Vorgelegt, 1864.

¹³⁸ Bkz. Huseyn b. Bedr b. İyâz, *Şerhu et-Ta'rif bi darûriyyi't-tasrif li İbni Mâlik (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Hadi Nehr-Hilâl Naci, Amman: Dâru'l-Fikir, 1422/2002, 12; Hilâl Naci, "Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl li İbni Mâlik", *el-Mevrid dergisi*, S. 4 (1999), s. 76-96.

¹³⁹ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *Hulâsatu'l-akvâl 'alâ Şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl*.

¹⁴⁰ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu Bedriddîn 'alâ Lâmiyyeti'l-ef'âl*, Kahire: Dâru 'Umer b. Hattab / San'a: Mektebetu'l-İmâmi'l-Vâzi'î, 1431/2010.

¹⁴¹ Bkz. *Kehhâle, Mu'cemu'l-muellifîn*, III, 655.

1.14.2. Mahtût Eserleri

Bedruddîn b. Mâlik'in eserlerinin büyük çoğunluğu hâlâ yazma halindedir ve kütüphanelerin raflarında tahkik edilip yayınlanacağı zamanı beklemektedir. Burada söz konusu eserlerin isimleri verilerek hangi kütüphanelerde bulduklarına değinilecektir.

1.14.2.1. *Ravzu'l-ezhân fî'l-me'ânî ve'l-beyân*

Bu eserin ismi kaynakların bir kısmında *Ravzu'l-ezhân*¹⁴², diğer kısmında ise *Ravzu'l-ezhâr* olarak geçmektedir.¹⁴³ Suyûtî eserin ismini *Ravzu'l-ezhân fî'l-me'ânî* olarak kaydetmiş, Ziriklî de bu kaydı aynen kullanmıştır.¹⁴⁴

Brockelmann bu eserin adını *Ravzu'l-ezhân fî 'ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân* olarak zikrederek, eserin Leiden'de (Hollanda) 315 kayıt numarasıyla mevcut olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

Matlûb (ö. 1439/2018), bu eserin aslında, *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünün muhtasarı olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁴⁶ Ayrıca Matlûb bu eserin halen Leiden kütüphanesinde mevcut olduğunu vurguladıktan sonra, eserin bir yazma nüshasını elde ettiğini ancak içinde eksikliklerin bulunduğunu dipnot olarak kayda geçmiştir.¹⁴⁷

1.14.2.2. *Şerhu Mulhati'l-i'râb*

Bu eser, Harîrî'nin (ö. 516/1122) nahiv ilminde yazdığı *Mulhatu'l-i'râb* adlı manzûmesine yazılan şerhlerden birisidir.¹⁴⁸ Klasik kaynaklar eserin ismine yer vermekle birlikte muhtevası konusunda bilgi vermemektedir.¹⁴⁹

Brockelmann, söz konusu şerhin nüshalarından biri 320 kayıt numarasıyla Vatikan üç, biri 6510 kayıt numarasıyla Berlin (Bir bölümü kime ait olduğu

¹⁴² Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfî bi'l-vefeyât*, I, 165.

¹⁴³ Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 469; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, I, 180.

¹⁴⁴ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31.

¹⁴⁵ Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabi*, V, 296.

¹⁴⁶ Bkz. Ahmed Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, 1. b., Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1387/1967. s. 92-503.

¹⁴⁷ Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 92.

¹⁴⁸ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1817.

¹⁴⁹ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, I, 180; Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifîn*, II, 135.

belirtilmemiştir), diğer bir nüshanın ise 2/229 kayıt numarasıyla Cota'da bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁰

1.14.2.3. *Gâyetu't-tullâb fî ma'rifeti'l-i'râb*

Ulaşabildiğimiz tabakât kitaplarında Bedruddîn b. Mâlik'e atfedilen *Gâyetu't-tullâb fî ma'rifeti'l-i'râb* adında bir esere rastlamadık. Bununla birlikte Brockelmann, bu eserin yazarımıza ait olup olmadığı konusunda şüphesini dile getirdikten sonra, Beril'de 180 ve 353 kayıt numaralarıyla iki ayrı nüshanın mevcut olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹

1.14.3. Günümüzde Bulduklarına Dair Bilgi Sahibi Olmadığımız Eserleri

Bedruddîn b. Mâlik tarafından kaleme alındığı tespit edilen ancak günümüze ulaştığına dair bilgi sahibi olmadığımız eserler de bulunmaktadır. Biz burada söz konusu eserlerin yazara aidiyetlerini tespit etmekle yetineceğiz.

1.14.3.1. *Tetimmetu'l-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh*

Bağdâdî, *Hedyyetu'l-ârifîn* isimli eserinde Bedruddîn b. Mâlik'in eserlerini sayarken *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* ve *Tetimmetu'l-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh*'i iki ayrı eser şeklinde vermiştir.¹⁵²

Hedyyetu'l-ârifîn dışındaki kaynaklarda *Tetimmetu'l-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eseriyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Muhammed Bâsil de bu duruma dikkat çekerek, *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* ile *Tetimmetu'l-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserlerinin aynı olabileceğini belirtmiştir.¹⁵³ Ancak Bedruddîn'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh*'a bir tetimme yazmış olabileceği ihtimal dahilinde olduğunu düşünüyoruz.

¹⁵⁰ Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 153.

¹⁵¹ Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 296.

¹⁵² Bkz. Bağdâdî, *Hedyyetu'l-ârifîn*, II, 135.

¹⁵³ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzim (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 10.

1.14.3.2. *Telhîsu 'ş-şevâhid ve telhîsu 'l-fevâid*

Kehhâle, Bedruddîn b. Mâlik'in yazdığı eserleri açıklarken, listenin sonunda *Telhîsu 'ş-şevâhid ve telhîsu 'l-fevâid* diye bir eserin adını da vermiştir. Fakat Kehhâle, söz konusu eserle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.¹⁵⁴

1.14.3.3. *Buğyetu 'l-erîb ve gunyetu 'l-edîb*

Kâtip Çelebi, Bedruddîn b. Mâlik'in usûl ilminde dört kısım ve bir sonuçtan oluşan *Buğyetu 'l-erîb ve gunyetu 'l-edîb* isminde bir muhtasar yazdığını belirtmiştir.¹⁵⁵

Kehhâle de Bedruddîn b. Mâlik'in yazdığı eserleri sayarken, *Buğyetu 'l-erîb ve gunyetu 'l-edîb* isimli bir esere de yer vermiştir.¹⁵⁶

1.14.3.4. *Şerhu 'l-Kâfiyye*

Bedruddîn b. Mâlik, *Şerhu 'l-Kâfiyye* isimli eseriyle babasının yazdığı *Kâfiyye* isimli eserini şerh etmiştir.¹⁵⁷

Kâtip Çelebi, baba İbn Mâlik'in *el-Kâfiyyetu 'ş-şâfiyye fî'n-nahv* isimli nahiv ilminde bir manzûme yazdığını daha sonra *el-Vâfiyye* isimli eseriyle bu manzûmeyi şerh ettiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn Mâlik'in, *Elfiyye* isimli manzûmesini de bu eserden özet olarak çıkarttığını dile getiren Kâtip Çelebi, İbn Mâlik'in oğlu Bedruddîn başta olmak üzere çok kişi tarafından *el-Kâfiyyetu 'ş-şâfiyye fî'n-nahv* eserine birçok şerh yazıldığını da eklemiştir.¹⁵⁸

1.14.3.5. *Şerhu 'l-Hâcibiyye*

Suyûtî ve Taşköprü-zâde, yazarın eserleri arasında *Şerhu 'l-Hâcibiyye* adında bir esere yer verirken¹⁵⁹ İbnu'l-İmâd ve Ziriklî, *Şerh-u garîb-i Tasrif-i İbni 'l-Hâcib* olarak

¹⁵⁴ Bkz. Kehhâle, *Mu'cemu 'l-muelliîfîn*, III, 655.

¹⁵⁵ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu 'z-zunûn*, I, 247-248.

¹⁵⁶ Bkz. Kehhâle, *Mu'cemu 'l-muelliîfîn*, III, 655.

¹⁵⁷ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu 'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu 's-se'âde*, I, 180; Bağdâdî, *Hediyetu 'l-ârifîn*, II, 135; Es'ad, *el-Vasît*, s. 207.

¹⁵⁸ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu 'z-zunûn*, II, 1369.

¹⁵⁹ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu 'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu 's-se'âde*, I, 180.

yer vermişlerdir.¹⁶⁰ Es'ad ise bu esri *Şerhu garibî'l-Hacibiye* olarak belirtmiştir.¹⁶¹ Fakat hiçbirisi eserle ilgili isim dışında bir bilgi sunmamıştır.

1.14.3.6. *Şerhu'l-Lemha*

Bedruddîn b. Mâlik'in yazdığı eserler arasında *Şerhu'l-Lemha* adındaki eseri, Bağdadî'nin *Hediyyetu'l-ârifîn* dışındaki tabakât kitaplarında bulamadık. Bağdadî ise eserin adıyla yetinerek, ayrıca bir malumata yer vermemiştir.¹⁶²

1.14.3.7. *Şerhu't-Teshîl*

Taşköprü-zâde ve Es'ad, yazarımızın *Şerhu't-Teshîl* adında da bir eser kaleme aldığını fakat bu eseri tamamlayamadığını ifade etmişlerdir.¹⁶³

Suyûtî, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344), Bedruddîn b. Mâlik ve babası tarafından kaleme alınan *Şerhu't-Teshîl*'den *et-Tanhîl el-mulahhas min Şerhi't-Teshîl* adında bir eser çıkarttığını belirtmiştir.¹⁶⁴

1.14.3.8. *Tekmiletu Şerhi't-Teshîl*

İbn Mâlik'in kendisi, yazdığı *Teshîlu'l-fevâid ve tekmi'lu'l-mekâsid* isimli eserine *Babu masâdiri'l-fi'l* kısmına kadar bir şerh yazmıştır. İbn Mâlik'in, bu şerhi bitirdiği ve öğrencisi Şihâb Şâğûrî'ye (ö. 703/1304)¹⁶⁵ verdiği rivayet edilmektedir. İbn Mâlik vefat ettiğinde yerine geçeceğini düşünen Şâğûrî, kendisine görev verilmemesi üzerine darılarak, yanına bu şerhi de alıp Yemen'e gitmiştir. Bunun üzerine Bedruddîn b. Mâlik, *Masâdir* kısmından kitabın sonuna kadar şerh ederek bu eseri tamamlamıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 697; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31.

¹⁶¹ Bkz. Es'ad, *el-Vasît*, s. 207.

¹⁶² Bkz. Bağdadî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, II, 135.

¹⁶³ Bkz. Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, I, 180; Es'ad, *el-Vasît*, s. 207.

¹⁶⁴ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 282.

¹⁶⁵ Ebû Bekir b. Ya'kûb b. Sâlim Şihâbuddîn eş-Şâğûrî, otuz ayrı ilimde otuz ayrı ders vermiş ve faydalı eserler yazmıştır. Dımaşk'ta maddî durum sıkıntısı çekmiştir. Güzel bir ahlaka sahip olan Şâğûrî, erdemli, mütevazî, sorumluluk almayı ve görevler almak için mücadele etmeyi istemeyen bir şahsiyettir. Bir tüccar kendisine 1000 dirhem vermiş ve onunla Yemene gitmiştir. Yemenliler ve Meliki olan Mueyyid tarafında ilgiyle karşılanmış ve büyük bir mal sahibi olmuştur. Cezerî'ye göre 700/1301 tarihinde Yemen'i terketmiş ve 704/1305 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. Safedî'ye göre ise Yemen'de 703/1304 tarihinde genç yaşta vefat etmiştir. Bkz. Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine*, I, 468; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 473-474

¹⁶⁶ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 405.

Suyûtî eserin adını zikrettikten sonra, bu eserin tamamlanmamış olduğunu sözlerine eklemiştir.¹⁶⁷

1.14.3.9. Mukaddimetun fi'l-mantık

Safedî, bu eseri *Mukaddimetun fi'l-mantık* ismiyle Bedruddîn b. Mâlik'in kitapları arasında saymaktadır.¹⁶⁸ Ayrıca, Suyûtî, Taşköprü-zâde ve Bağdadî de bu esere işaret etmiştir.¹⁶⁹

Ahmed, Bedruddîn'in, konusu felsefe ve kelâm olan bu eseriyle başta nahiv olmak üzere tüm Arap dili ilimleri alanı dışına çıktığını ve bu münasebetle Endülüslülerden bu alana giren tek kişinin Bedruddîn olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁰

1.14.3.10. Mukaddimetun fi'l-'arûz

Safedî, Bedruddîn b. Mâlik'in yazdığı eserleri sayarken, kendisine ait *Mukaddimetun fi'l-'arûz* isminde bir eseri de görmüş olduğunu dile getirmiştir.¹⁷¹

Suyûtî, Taşköprü-zâde ve Bağdadî, Safedî gibi bu eseri *Mukaddimetun fi'l-'arûz* diye kaydetmişlerdir.¹⁷²

Ahmed, Bedruddîn b. Mâlik'in, bu eseriyle nahiv ilmi dışında farklı bir alanda da bir eser yazarak, diğer Endülüslü nahivcilerden ayrıldığını vurgulamıştır.¹⁷³

1.14.4. Diğer Eserleri

Bedruddîn b. Mâlik'in bahsi geçen eserleri dışında da telifleri olduğuna dair kaynaklarda işaretler bulunmaktadır. Örneğin Safedî, Bedruddîn b. Mâlik'in bir beytin ihtiva ettiği belâgat üslupları hakkında bir risale yazdığını ifade etmiştir.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225.

¹⁶⁸ Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165.

¹⁶⁹ Bkz. Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifîn*, II, 135; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, I, 180.

¹⁷⁰ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 196.

¹⁷¹ Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165.

¹⁷² Bkz. Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifîn*, II, 135; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, I, 180.

¹⁷³ Bkz. Ahmed, *el-Endelusîyyûn ve'l-meğâribe*, s. 196.

¹⁷⁴ Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165.

İbn Hicce el-Hamevî de (ö. 837/1434), Bedruddîn b. Mâlik'in Bedî' ilminde bir risale yazdığı söylendiğini ve kendisinin de söz konusu risaleyi görmek istediğini belirtmiştir.¹⁷⁵

Suyûtî, Taşköprü-zâde, Bağdâdî, Ziriklî ve Es'ad gibi yazarlar da Bedruddîn b. Mâlik'in yazdığı eserleri sıralarken, listenin sonunda *bunlar dışında da eserleri mevcuttur* anlamını ifade eden “*ve gayru zâlike*” ibaresini kullanmışlardır.¹⁷⁶

1.15. VEFATI

Bedruddîn b. Mâlik, ağır bir şekilde geçirdiği kulunç hastalığı sonucunda hicrî tarihe göre 8 Muharrem pazar günü 686 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Milâdî takvime göre 23 Şubat 1287 yılına denk gelmektedir. Bedruddîn b. Mâlik, vefat ettiğinde genç veya orta yaşlardaydı. Başka bir ifadeyle kırk küsur yaşlarında vefat etmiştir. Cenazesi sabah vaktinde Bâbu's-sağîr mezarlığına defnedilmiştir. Ölümü halkta büyük üzüntüye sebep olmuştur. Bu tarihte on sekiz yaşında olan öğrencisi Zemlekânî (ö. 727-1327), Emîniyye medresesine gelerek Bedruddîn b. Mâlik'in görevini üstlenmiştir.¹⁷⁷

İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470)¹⁷⁸, Mısır Memlük Devletinin yedinci hükümdarı Sultan Mansûr Kalavûn (678/1279-689/1290)¹⁷⁹ saltanatının dokuzuncu yılına denk gelen 686/1286 tarihinde gerçekleşen bazı olaylar arasında Bedruddîn b. Mâlik'in vefatını da göstermektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Bkz Ebubekir Ali b. Abdullah b. Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-edebe ve gâyetu'l-erebe*, thk. Kevkeb Diyâb, C. I, 2. b., Beyrut: Dâru Sâdir, 1425/2005. s. 483; Matlûb, *el-Kazvinî ve şurûhu't-Telhîs*, s. 90.

¹⁷⁶ Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'ade*, I, 180; Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, II, 135; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31; el-Es'ad, *el-Vasît*, s. 207.

¹⁷⁷ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, 284; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, VIII, 98; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 313; Cemâluddîn Ebu'l-mehâsin Yûsuf İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire fî mulûk-i Mısır ve'l-Kahire*, C, VII, Kahire: Dâru'l-Kutub, 1963, s. 371-373; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'ade*, I, 180; Bağdâdî, *Hediyyetu'l-ârifîn*, II, 135; Brockelmann, *Târîhu'l-edebe'l-Arabî*, V, 296; Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*, s. 274; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31; Makrîzî, *es-Sulûk*, II, 201; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, III, 655; Es'ad, *el-Vasît*, s. 207.

¹⁷⁸ Yûsuf b. Tağrıberdî b. Abdullah el-Emir Cemâluddîn Ebu'l-mehâsin, 812/1409 tarihinde Kahire'de doğmuştur. Üç yaşında babasını kaybetmiş kız kardeşinin kocası dönemin Kadî'l-Kudâtı Nâsıruddîn Muhammed İbn 'Adim yanında kalmış ve yedi yaşında iken İbn 'Adim vefat ettiğinde kız kardeşiyle evlenen Kadî'l-Kudât Celâluddîn el-Bulkînî yanında kalmıştır. İbn Hacer el-'Askalânî başta olmak üzere dönemim önemli âlimlerinden okumuş ve faydalanmıştır. 874/1470 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, I, 10-26.

¹⁷⁹ Sultan Melik Mansur Seyfuddîn Ebu'l-Me'âlî Kalavûn b. Abdullah et-Turkî, Mısırdaki hüküm süren yedinci Türk Hükümdardır. Bkz. İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, VII, 271-292.

¹⁸⁰ Bkz. İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, VII, 371-373.

İbn Kesîr (ö. 774/1372), Bedruddîn b. Mâlik'in 687/1288,¹⁸¹ Brockelmann (ö. 1375/1956) ise 8 Ramazan 686/18 Ekim 1287 tarihinde vefat ettiğini belirtmiştir.¹⁸²

Abbâsîlerin son halifesi Musta'sım 640/1242 tarihinde tahta çıktığında¹⁸³ ve Bedruddîn b. Mâlik yaklaşık 640/1242-652/1255 yıllarında doğduğuna göre, Musta'sım döneminde dünyaya gelmiş olmalıdır. 656/1258 tarihinde ise Tatarlar (Moğollar) tarafından Abbâsî devletine son verilerek halife öldürülmüştür.¹⁸⁴ Mısır Abbâsîlerin ilk halifesi Mustansır (659-660), 13 Recep 659/13 Haziran 1261 tarihinde tahta çıkmış¹⁸⁵ ve 3 Muharrem 660/ 28 Kasım 1261 tarihinde idam edilince,¹⁸⁶ yerine 8 Muharrem 661/22 Kasım 1962 tarihinde el-Hâkim Bi-emrillah (661-701) halife seçilmiş ve 701/1302 tarihine kadar kırk yıl boyunca halifelik yapmıştır.¹⁸⁷ Yukarıda serdettiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere yazarımız, Mısır'da hüküm süren Abbâsîlerin ikinci halifesi Hâkim Bi-emrillah döneminde 686/1287 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸⁸

---

¹⁸¹ Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 313.

¹⁸² Bkz. Brockelmann, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, V, 296.

¹⁸³ Bkz. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 708.

¹⁸⁴ Bkz. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 716.

¹⁸⁵ Bkz. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 723.

¹⁸⁶ Bkz. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 724.

¹⁸⁷ Bkz. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 725.

¹⁸⁸ Bkz. Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 732.

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT İLMİ

Çalışmanın bu bölümünde; belâgat ilminin tarihçesi, tanımı, kısımları ve ekolleri hakkında bilgi verilecektir. Ancak belâgat kısmına geçmeden önce konuyla ilgili olması hasebiyle dönemin ilmî-kültürel alt yapısı, medreseler ve Meşîhatu'ş-şuyûh kurumuna da temas edilecektir.

2.1. İLMÎ VE KÜLTÜREL ALT YAPI

Hicri VI ve VII asırlar, şiir ve düz yazı edebiyatının ulaştığı büyük bir edebî birikim ve hareketlilik üzerine inşa edilmiştir. Bu iki asırda yaşayan âlimler, üsluplarında önceki âlimlerin açtıkları yolları takip ettikleri gibi değişik edebî sanatları da ortaya koyabilmişlerdir. Bunun en büyük göstergesi söz konusu dönemlerde çok sayıda ilmî ve edebî eserin kaleme alınmış olmasıdır. Bu eserlerde gerek teori gerekse de pratik bakımından ilmî incelikler konusunda en ayrıntılara kadar inilmiştir. Bu çerçevede felsefe, dil, kelâm, fıkıh, matematik ve astronomi gibi alanlarda değişik mezhep ve görüşler ortaya çıkmıştır. Bu asırlarda öğrenciler, ilimleri teori olarak problemleri ve olgularıyla kendilerine kolay bir şekilde öğretecek kişilere gereksinim duyarlardı. Bu iş ise söz konusu alanda tam anlamıyla uzmanlaşmış ve ilgili araç ve gereçlere sahip olan sayılı kişiler tarafından icra edilirdi. Bu durum sadece bir kitap ya da bir kişi ile sınırlı kalmayarak, aynı zamanda bazı alanlarda çok sayıda kişi tarafından gerçekleştirilen kolektif bir çalışmadan da oluşabilirdi. Bu kapsamda farklı alanlarla ilgili bilimsel kavramları kolaylaştırmak amacıyla âlimler tarafından telhîsler kaleme alınmıştır. Bu telhîslerle yeni eklemeler yapılabileceği gibi küçük de olsa yeni fikirler de sunulabilirdi. Özetlersek hicri VI ve VII asırların, bilimsel birikimin zirve yaptığı, ilmî çalışmaların yapıldığı ve günün ihtiyaçlarına göre yeni kalıplara dökülerek, şekil verilen bir dönem olduğunu diyebiliriz.¹⁸⁹

Memlûkler döneminde Şam ile Kahire arasında ilmî hareketlilik, güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Devletin hüküm sürdüğü son asır boyunca âlimlerin biyografisini

---

¹⁸⁹ Bkz. Zencânî, *Mi 'yâru 'n-nuzzâr (mukaddimetu 'l-muhakkik)*, s. 3-4.

içeren ansiklopedik eserler yazılmıştır. Elimizde bulunan bu eserler sayesinde kimin hangi alanda yetkin olduğunu tespit edebiliyoruz. Sadece Şam'a bağlı beldelede değil aynı zaman ülkenin her köşesinde nahiv ilminde araştırmalar yapılmıştır. Bu dönemde çoğu âlim, öğrencileri için nahiv metinlerine şerhler yazmışlardır.¹⁹⁰

2.2. MEDRESELER

Eyyûbî siyasî temelini tesis eden Sünnî düşüncenin eğitim merkezini oluşturan medreseler, devletin önemli eğitim kurumlarından sayılmaktadır. Bu nedenle X. ve XI. yüzyıllarda Irak ve İran'daki Ehl-i Sünnetin ilmî çalışmalarını Mısır'daki siyaseti için ilham kaynağı olarak gören Selâhaddîn (ö. 589/1193) ve halifeleri, Sünnî mezhebinin canlandırılması ve hâkim kılınması için başta Mısır ve Dımaşk olmak üzere kendilerine bağlı yerleşim yerlerinde medrese inşalarını yaygınlaştırmışlardır.¹⁹¹ Bu kapsamda Şam'da 75, Mısır'da 74, Kudüs'te 42, Bağdat'ta 40, Halep'te 40, Trablus'ta 13, Musul'da 9 adet olmak üzere ülkenin dört bir yanında çok sayıda medrese inşa edilmiştir.¹⁹²

Selâhaddîn, Şia anlayışına karşı Sünnî anlayışını hâkim kılmak amacıyla Mısır'da çok sayıda yeni medreseler kurmasına rağmen Dımaşk'ta fazla medrese inşa etmemiştir. Fakat Meliku'l-Adil (ö. 615/1218) ve Meliku'l-Efdal (ö. 622/1225) gibi diğer Eyyûbî Sultanları, Dımaşk'ta da medrese inşa etmişlerdir. Dımaşk'ta Eyyûbî dönemi medreseleri daha çok mezhep fıkıhlarına yönelik fıkıh medreseleri olup bunlar, Şafii fıkıh medreseleri, Hanefi fıkıh medreseleri, Hanbeli fıkıh medreseleri şeklinde faaliyet gösterdikleri gibi Şafii fikhî ile Hanefi fikhînin tedrisatını yürüten müşterek medreseler şeklinde de faaliyet göstermiştir. Fıkıh medreselerinin yanında tıp alanında tedrisat faaliyetlerini yürüten medreseler de bulunmaktaydı.¹⁹³

Burada Bedruddîn b. Mâlik ve babasının görev yaptığı Âdiliyetu'l-kubrâ ve Emînîyye medreselerine kısaca değinmenin faydalı olduğunu düşünüyoruz.

¹⁹⁰ Bkz. Dayf, *Târîhu'l-edebe'l-Arabî*, s. 88-89.

¹⁹¹ Bkz. Mahmut Dünder, "*Eyyûbîler Dönemi Dımaşk Medreseleri*", Malatya, İ.Ü.İ.F.D., C.IX, S. 1, 2018, s. 117; Nabi Bozkurt, "*Medrese*", İstanbul: DİA, 2003, C.28, s. 324.

¹⁹² Bkz. Dünder, "*Eyyûbîler Dönemi Dımaşk Medreseleri*", 117-118; Zeki Tez, *Bilim ve Teknikte Orta çağ Müslümanları*, Ankara: Nobel Yayınları, 2001, s.15.

¹⁹³ Bkz. Dünder, "*Eyyûbîler Dönemi Dımaşk Medreseleri*", 118.

2.2.1. Âdiliyetu'l-Kubrâ Medresesi

Nüreddîn Mahmûd b. Zengî (ö. 569/1174) tarafından Şafii mezhebi eğitimi amacıyla İmâm Kutbuddîn en-Nisâbüri (ö. 578/1183)¹⁹⁴ için 568/1172 tarihinde bu medresenin inşasına başlanmıştır. Fakat medrese tamamlanmadan ikisi de vefat etmiştir. Selâhaddîn Eyyûbî'nin (ö. 589/1193) kardeşi Melik Adil Seyfuddîn (ö. 615/1218), 612/1215 tarihinde Nüreddîn Zengî'nin attığı temeli kaldırmış ve alanı daha da genişleterek yerine büyük bir Şafii medresesi inşasına başlamıştır. Fakat medrese inşaatı bitmeden Melik Adil, 615/1218 tarihinde vefat etmiştir. Oğlu Meliku'l-Mu'azzam Îsâ (ö. 624/1227), babası için medresede bir kubbe yaptırarak 619/1222 tarihinde medrese inşaatını bitirmiş ve aynı yıl Dımaşk kalesinde bulunan babasının mezarını buraya nakletmiştir. Babası Melik Adil'in burada defnedilmiş olması münasebetiyle de medrese, *Âdiliyye* ismiyle anılmıştır. Melik Îsâ, medresenin açılışını törenle gerçekleştirerek kendisine büyük vakıflar tahsis etmiştir. Tam anlamıyla bir Arap dili ve edebiyatı aşığı olan Melik Îsâ, Dımaşk medreseleri arasında önder konumda olan bu medresede hayallerini gerçekleştirmek istiyordu. Bununla beraber selefleri tarafından fıkıh için yaptırılmış olan projeyi de yıkmak istemiyordu. O, biri Arap dili ve kırâat ilimlerine diğeri de fıkıh ilmine tahsis edilmek üzere medreseyi iki bölüme ayırmıştır. Tedrîs ve Meşihat görevlisinin konutu medresenin içinde bulunuyordu. Bu görevleri icra edenlerden İbn Mâlik'in konutu günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Medrese, Caminin kuzeyinde, Şihâbiyye Hangahının doğu ve batısında, Cârûhiyye'nin güneyinde, Zâhiriyye kapısının karşısında yer almaktadır. Aralarında Bâbu'l-berîd'e giden yol geçmektedir.¹⁹⁵

Ebû Şâme (ö. 665/1267), Nüreddîn ve sonrasındakilerin inşa ettikleri yapıları görmüş olduğunu, o yapıların kendi zamanındaki mihrap ve minberin yerinde bulunduğunu söylemiştir. O, medresenin aynı zamanda insanlar için bir uğrak ve barınma yeri konumunda olduğunu ve *Kitâbu'r-ravdateyn fî ahbâri'd-devleteyn* isimli eserini de

¹⁹⁴ Kutbuddîn en-Nisâbüri, kitaplarını ilim talebelerine vakfettiği için medresenin inşaatı tamamlandığı zaman kitapları buraya nakledilmiştir. Böylece vefatından sonra da ilminden istifade edilmiştir. Bkz. Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî Ebû Şâme, *Kitâbu'r-ravdateyn fî ahbâri'd-devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, thk. İbrahim Zeybek, C. II, 1. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1997, s. 264.

¹⁹⁵ Bkz. Muhammed Kurt Ali, *Hitatu's-Şam*, C. VI, 3. b., Dımaşk: Mektebetu'n-Nürî, 1403/1983. s. 81; İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâid (temhîd)*, s. 13.

bu medresede yazdığını belirtmiş ve “Allah’ım burayı ıssız ve boş bırakma!” diye dua da etmiştir.¹⁹⁶

Ebû Şâme’nin söz konusu eserini tahkik eden İbrahim Zeybek, Ebû Şâme’nin duasının kabul olduğunu söyleyerek günümüzde Âdiliyye’nin hala mamûr olduğunu, dünyanın dört bir tarafından buraya öğrencilerin geldiğini ve araştırmacılar için de bir salon bulunduğunu belirtmiştir. Zeybek, yirmi yıldır medreseden sorumlu olduğunu ve Ebû Şâme’nin burada yazdığı *Kitâbu’r-ravdateyn fî ahbâri’ d-devleteyn* eserini de burada tahkik etmenin kendisine nasip olduğunu dile getirmiştir. 1919 yılından itibaren *Mecme’u’l-lugati’l-Arabiyye* kuruluşunun Dımaşk’ta bulunan şubesi için kullanılan medrese, daha sonra *Zâhiriyyetu’l-Âmira* kütüphanesine eklenmiştir.¹⁹⁷

2.2.2. Emînîyye Medresesi

Şafiiler için Dımaşk’ta bina edilen ilk medresenin Emînîyye Medresesi olduğu rivayet edilmektedir. Medreseyi Atabeku’l-‘asâkir inşa etmiştir. Kendisine “*Eminu’ d-Devle*” denilirdi. İbn Şeddâd Bahâuddîn Yûsuf b. Râfi‘ (ö. 632/1234), medreseyi inşa edenin *Eminu’ d-Devle* Rebû’l-İslâm Gümüştekin (ö. 541/1146)¹⁹⁸ olduğunu söyler. Zehebî, *Muhtasarü Târîhu’l-İslâm* isimli eserinde hicrî 530 senesinin olaylarını anlatırken, şunları nakleder: Bu senede Emînîyye Medresesi’nin kurucusu Emînuddîn Gümüştekin b. Abdullah Tuğtekin, Dımaşk’ın Askeri Atabeyliğine sahip olmuştur. Emînuddîn, bu medreseyi 514/1120 tarihinde kurmuş ve çevresinde bulunan *Sûku’ s-silâh* ve *Kaysâriyyetu’l-kavvâsîn* den çoğu gelirleri bu medreseye vakfetmiştir.¹⁹⁹

2.3. MEŞİHATU’Ş-ŞUYÛH KURUMU

Meşîhatu’ş-şuyûh’tan kasıt Meşîhatu’l-hângâh’tır. Hângâhlar, her ne kadar sûfîlerin yeri olsa da sûfîlerin davranışlarının şeriata uygunluğunu sağlayabilmek amacıyla *Meşîhatu’l-hângâh* görevini yürüten şeyhlerinin, tasavvuf yanında şer‘î ilimlerde de âlim olmaları gerekirdi. Hângâhlar, *Şeyhu’ş-şuyûh*’a bağlı devletin resmi kuruluşları mahiyetindeydiler. Zâviyelerin aksine malî yönden de kendilerine tahsis

¹⁹⁶ Bkz. Ebû Şâme, *Kitâbu’r-ravdeteyn*, II, 264.

¹⁹⁷ Bkz. Ebû Şâme, *Kitâbu’r-ravdeteyn*, II, 264.

¹⁹⁸ Gümüştekin hakkında bilgi için Bkz. Safedî, *Kitâbu’l-vâfi bi’l-vefeyât*, XXIV, 276.

¹⁹⁹ Bkz. Abdulkâdir b. Muhammed en-Nu‘aymî (ö. 978/), *ed-Dâris fî tarihi’l-medâris*, thk. İbrahim Şemsuddîn, C.I, 1. b., Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1410/1990, s. 132-133.

edilen vakıfları ve ödenekleri vardı. Zâviyeler ise bireysel olarak şahısların, şöhret olmak ya da hayatını yaşamak amacıyla kendilerine göre vird, zikir, raks ve ilâhîler uydurarak kurulurlardı. Her ne kadar Zâviye şeyhleri *Şeyhu 'ş-şuyûh* 'a bağlı da olsa malî açıdan bağlı olmadıklarından *Şeyhu 'ş-şuyûh 'un* üzerlerindeki etkinliği oldukça zayıf kalıyordu. Zâviye şeyhleri, öğrencileri, müritleri ve kendine inananlardan gelirini temin ederlerdi. Bu nedenle bidat, hurafe ve cehalet, hângâhlara değil, zâviyelere girmiş bulunmaktaydı.²⁰⁰

2.4. BELÂGAT

Burada belâgat ilminin tarihçesi kısaca verildikten sonra, belâgatın tanımı yapılacak, muhtevasını teşkil eden disiplinlerden bahsedilecek ve ekolleri hakkında bilgi verilerek, konu tamamlanacaktır. Bu çerçevede belâgat ilmi; tarihçesi, tanımı, kısımları ve ekolleri başlıkları altında anlatılacaktır.

2.4.1. Belâgat İlminin Tarihçesi

Eski medeniyetlere kadar kökleri dayandırılan belâgat ilmi, tarihî süreç içerisinde farklı membalardan beslenerek yol almaya devam etmiştir. Bu kapsamda Arap belâgatı da Câhiliye ve İslamiyet'in ilk dönemlerinde şiir ve hitabet gibi farklı alanlarda ortaya çıkmıştır. Abbâsîlerin ilk dönemlerinde farklı medeniyetlerle temas sonucunda ivme kazanan belâgat, Bedruddîn'in döneminde adeta altın çağını yaşamıştır. Araplar ile Arap coğrafyasının doğu ve batısında yaşayan âlimler tarafından geliştirilen farklı belâgat ekolleri ortaya çıkmıştır.

Belâgat, kadim medeniyetler tarafından değişik şekillerde algılanmıştır. Bu konuda Câhiz'in aktardığına göre belâgat; Farslar nezdinde vaslı fasıldan ayırt edebilme, Yunanlılara için kısımlara ayırabilme ve sözü seçebilme, Rumlara göre beklenmedik zamanlarda güzel bir şekilde özlü olarak anlatabilme ve uzun anlatılması gereken yerlerde

---

²⁰⁰ Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 38; Muhammed b. Tolun es-Sâlihî, *el-Kelâidu'l-cevheriyye fi Târîhi's-sâlihiyye* (mukaddimetu'l-muhakkik), thk. Muhammed Ahmed Dehmân, C. I, 2. b., Dimaşk: Mecme'u'l-lugati'l-Arabiyye 1401/1980, s. 24-25.

ise kapsamı geniş tutabilme, Hintlilere göre ise fırsatı yakalamakla beraber edebî ve anlaşılır ifadeler kullanabilmektir.²⁰¹

Yalar, Câhiz'in söz konusu ifadelerine dikkat çekerek, hayatın ayrılmaz bir parçası olması hasebiyle, belâgatın farklı kültür ortamlarında, eski dönemlerden beri varlığını sürdürdüğünün anlaşıldığını dile getirdikten sonra, farklı olmalarına rağmen İran, Yunan, Rum ve Hint kültürlerinde de belâgat kavramının olduğunu ve her birine ait belâgat anlayışından söz edildiğini belirtmiştir.²⁰²

Aristo'nun (ö. MÖ 322) *Hitâbet Sanatı (Retorika)* ve *Şiir Sanatı (Poetika)* adlı iki eserinde, belâgatın emîr, istifhâm, fasıl, vasıl, mecâz, teşbîh, îcâz, itnâb, tevriye, tekâbul, tîbâk, istiâre ve mubâlaga gibi konularına dair işaretler bulunduğunu gerekçe gösteren Yalar, belâgat ile ilk olarak ilgilenip onu konularına ayıran ve tedvîn edenlerin Yunanlılar olabileceğini sözlerine eklemiştir.²⁰³

Cassius Longinus'un (ö. 273 M.),²⁰⁴ orijinal Yunanca adı *Hypsos* olan *Fî'l-Celâl*²⁰⁵ isimli eserinde, belâgatın konularından, takdîm-te'hîr, bedî'î sanatlar, mecâz ve vasıl edatlarının hazf durumları gibi olguların işlendiğine bakılırsa, Yalar'ın görüşünün haklılık payı olduğu görülmektedir.²⁰⁶

Biz burada Araplar nezdinde belâgatı; *Câhiliye döneminde belâgat, İslamiyet'in ilk döneminde belâgat ve Abbâsiler döneminde belâgat* olmak üzere üç başlık altında ele alacağız. Bedruddîn b. Mâlik'in, Sekkâkî'nin yazdığı *Miftâhu'l-'ulûm* eserinin üçüncü

²⁰¹ Bkz. Ebû 'Usmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. I, 7. b., Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1998, s. 88; Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 37.

²⁰² Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 37.

²⁰³ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 37.

²⁰⁴ Cassius Longinus, 213 M. tarihinde Humus'ta doğmuştur. İskenderiye'de eğitimini gören Longinus, filozof Porphyry'nin (ö. 305 M.) iyi dostu ve hocasıdır. Yeni Eflâtunculuğun (Neo-Platonizm) öncüsü ve en önemli filozofu olan Plotin'in de (ö. 270 M) öğrencilerinden olan Longinus, Atina'da kısa bir süreliğine belâgat ilminin hocalığını yaptıktan sonra, Tedmür (Palmyra) devlet sarayına öğretmenlik ve danışmanlık görevlerine getirilmek üzere Tedmür'e getirilmiştir. Kraliçe Zebbâ'nin (*Arap edebiyatında Zebbâ, batı dünyasında Zenobia olarak bilinen Zeyneb, 272 M. tarihinde vefat etmiştir*) Roma İmparatorluğuna karşı yaptığı isyanın fikir babasının Cassius Longinus olduğu öne sürülerek, Longinus 273 M. tarihinde İmparator Aurelianus (ö. 275 M.) tarafından idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah, Adnan Hâlid, *Luncîn ve'l-Curcânî dirâse târihiyye nakdiyye mukârene*, y.y: Merkezu Zâyid li't-Turâsi ve't-Tarih, 1420/2000, s. 66.

²⁰⁵ Bkz. Abdullah, *Luncîn ve'l-Curcânî*, s. 64.

²⁰⁶ Bkz. Abdullah, *Luncîn ve'l-Curcânî*, s. 84-89.

bölümünü, *el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh* adıyla ihtisâr ettiğinden, dördüncü başlık olarak da *Miftâhu'l-'ulûm'u* tanıtmaya çalışacağız.

2.4.1.1. Câhiliye Döneminde Belâgat

Miladi V asrın ortalarında Adnânîlerin, Yemenlilerden bağımsızlıklarını kazanmalarıyla başlayan ve İslam'ın ortaya çıktığı 1/622 tarihine kadar devam eden dönem, Câhiliye dönemi olarak adlandırılır.²⁰⁷

Bu dönemde belâgat ve fesâhat alanlarında büyük ölçüde ilerleme sağlamalarıyla bilinen Araplar, panayırlar kurar ve yarışmalar düzenlerlerdi. Söz konusu panayırlarda fasîhler, belîğler, edîpler ve şairler kendi aralarında yarışarak, şiir, hitâbet, nasîhat, hikem ve mesellerle görüşlerini dile getirirlerdi.²⁰⁸

Bu kapsamda düzenlenen yarışmalara, İmruülkays (ö. 540? M)²⁰⁹ ile Alkabetu'l-Fahl (ö. 3/625?)²¹⁰ ve Hansâ (ö. 24/645)²¹¹ ile Hassân b. Sâbit (ö. 40/659?)²¹² aralarında

²⁰⁷ Bkz. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, Kahire: Dâru Nahdati Mısır, y.t., s. 5.

²⁰⁸ Bkz. Muhammed Huseyn Selame, *el-Î'câzu'l-belâgî fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, C. I, 1. b., Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1423/2002, s. 9.

²⁰⁹ Kinde'nin son hükümdarı Hucr'un oğlu Ebû Vehab Hunduc b. Hucr, Necid'de doğmuştur. Gassânî Meliki Hâris b. Cebele'nin (ö. 569 M) aracılığıyla Bizans Kralı Iustinianos'tan yardım almak üzere milâdî 538 civarında İstanbul'a gitmiştir. Iustinianos, imparatorluğu tehdit eden Berberiler'le uğraştığı için İmruülkays'ın talebini reddetmiştir. Dönerken Ankara Elmadağ yakınlarında hastalanmış ve milâdî 540 yılı civarında ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Savran, "*İmruülkays b. Hucr*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, s. 237.

²¹⁰ Alkame, milâdî VI. asrın birinci bölümünde ya da ikinci bölümü ile VII. asrın başlarında yaşamış Câhiliye devri şairlerinin birinci tabakasında yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taceddîn Uzun, "*Alkame b. Abede b. en-Nu'mân el-Fahl et-Temîmî (ö. 3/625 [?])*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, ss. 466.

²¹¹ Hansâ, milâdî 575 yılı civarında doğduğu düşünülmektedir. İslâm'dan önce varlıklı bir aile içinde yetişmiş ve muhadramûn şairler arasında yer almıştır. Zubyânî'nin hakemliğinde Ukâz'da düzenlenen şiir yarışmalarına katılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Şakir Ergin, "*Ümmü Amr Tûmâdir bint Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd (24/645)*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, ss. 46-47.

²¹² Hassân b. Sâbit'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat tarihî veriler, onun milâdî 563 tarihinde doğmuş olabileceğini göstermektedir. Ölüm tarihi konusunda ihtilaf bulunan Hassân b. Sâbit'in akla en yakın olan 40/659 tarihinde vefat etmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Hassân b. Sâbit, genelde İslam tarihinde özelde ise Arap edebiyatı tarihinde üzerinde dikkatle durulması gereken tarihî bir şahsiyettir. Bereketli bir ömre sığdırdığı iki uzun dönem, onun önemini bir kat daha artırmıştır. Şiir sanatında yetkin olan Hassân b. Sâbit, *Peygamber şairi* unvanını hakkıyla elinde bulundurması yanında Câhiliye dönemi şairlerin tipik özelliklerinin tamamını da taşımaktadır. Hassân b. Sâbit hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Hasan Taşdelen, *Hassân b. Sâbit (r.a.) Hayatı ve Sanatı*, Bursa: Emin Yayınları, 2010, s. 41-91-325.

gerçekleşen yarışmaları ile Ukâz panayırında²¹³ kendisinde çadır kurulan Nâbiga ez-Zubyânî'nin (ö 604? M)²¹⁴ hikayesini gösterebiliriz. İnsanların toplandıkları, şairlerin şiirlerini sundukları, hatiplerin konuşmalar yaptıkları ve bu kapsamda birbirlerini eleştirdikleri söz konusu panayırlarda belâgat ve eleştiri tohumları atılmıştır. Belâgat ve eleştiri için güzel bir başlangıç olarak kabul edilen bu gelişmeler, birkaç asır sonra kuralları belirlenerek, bir sistem içinde ortaya çıkmak suretiyle tekamülünü tamamlamıştır.²¹⁵

Görüldüğü üzere belâgat, ilk başta sade ve doğal bir şekilde ortaya çıkarken, şairler de belli başlı konular hakkında beyan ettikleri görüşleriyle eleştirinin temelini atmışlardır. Böylece Araplar nezdinde belâgat ve eleştiri, paralel bir şekilde gelişmiştir.²¹⁶

2.4.1.2. İslamiyet'in İlk Döneminde Belâgat

Emevîler devletini de kapsayan İslam'ın ilk dönemi, İslamiyet'in gelişiyi başlar ve Abbâsî devletinin kurulduğu 133/750 tarihine kadar devam eder.²¹⁷

Araplar, kendi üsluplarından farklı bir üslubu, insanoğlunu benzerini getirmekten aciz bırakan Kur'an'da gördüler. Böylece Kur'an, Arapların övgü kaynağı olan belâgatın en parlak döneminde kendilerine bu alanda meydan okudu.²¹⁸

Bu kapsamda Kur'an'ın, fesâhat ve belâgatıyla benzerini getirmeyeceklerine dair kendilerine meydan okuduğu âyetlerden biri de “*De ki: Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir*

²¹³ Ukâz, Câhiliye döneminde Arabistan'ın değişik bölgelerinde kurulan en meşhur panayırlarındandır. Mekke'nin Güneydoğusunda Tâif ile Nahle arasındaki Ukâz denen yerde kurulurdu. Ticarî faaliyetlerin yanı sıra sosyal ve kültürel aktivitelerin de gerçekleştirildiği Ukâz'da akrabalıklar kurulur, antlaşmalar yapılır, sorunlar çözüldü. Şairler kırmızı deriden kurulan çadırlarda en güzel şiirlerini okur ve birbirleriyle yarışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Elnure Azizova, “*Câhiliye Döneminin en Meşhur Panayırı Ukâz*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, s. 61-62.

²¹⁴ Câhiliye döneminin dört büyük şairinden biri de Nâbiga ez-Zubyânî sayılmaktadır. Haram aylarda Ukâz panayırına gider, kendisi için kurulan çadırdaki şairlerin okuduğu şiirler hakkında hakemlik yapardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, “*Nâbiga ez-Zubyânî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, s. 263.

²¹⁵ Bkz. Ahmed Matlûb, *el-Belâga 'inde's-Sekkâkî*, 1. b., Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1384/1964, s. 78.

²¹⁶ Bkz. Matlûb, *el-Belâga 'inde's-Sekkâkî*, s. 78.

²¹⁷ Bkz. Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, s. 5.

²¹⁸ Bkz. Muhammed Ahmed Kasım-Muhyiddin Dîb, *'Ulûmu'l-belâga el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, 1. b., Trablus-Lübnan: el-Mu'essesetu'l-Hadise li'l-Kitâb, 2003, s. 15.

benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar”²¹⁹ [İsrâ 17: 88] âyetidir.

Bu ve bu meyandaki diğer âyetlerin üslubunun, Kur’an karşıtlarına meydan okuyan tavrı, onları Kur’an’a bir benzer getirme çalışmasına iterken, inananları da Kur’an üslubunu taklit etmeye teşvik etmiştir. Bu yüzden Kur’an’ın eşsiz üslubunu araştırma çabaları başlamıştır ki, bu çabalar belâgat ilminin usûl ve esaslarının tedvîn edilmesinde ve gelişmesinde büyük ölçüde etkili olduğunu açıkça göstermektedir. Fakat Arapların, devleti güçlendirmek ve Müslümanlığı Arap yarımadası dışına yaymakla meşgul olmaları sebebiyle Kur’ân’ın bu etkisi, İslamiyet’in ilk dönemlerinde açık bir şekilde görülmemiştir. Bu nedenle Câhiliye döneminde olduğu gibi İslamiyet’in ilk döneminde de eleştiri, kurallardan ziyade edebî zevke dayanmaktaydı.²²⁰

2.4.1.3. Abbâsîler Döneminde Belâgat

Abbâsî dönemi, kuruluş tarihleri olan 133/750 tarihinde başlar ve Bağdat’ın 656/1258 tarihinde Moğollar tarafından işgal edildiği tarihe kadar devam eder.²²¹

Câhiz, Abbâsî devletini Acemî ve Horasanî, Emevî devletini ise Arap devleti olarak değerlendirmiştir.²²² Nitekim Zeydân, Emevî devletinde az sayıda kâtip (diplomat) ve doktorların dışında tüm vali, yargıç ve diğer devlet görevlilerinin Araplardan oluşmasından hareketle, Abbâsîlerin aksine Emevîlerin gerçek anlamda bir Arap devleti olduğunu teyit etmiştir. Aslında, Emevî egemenliğe son vererek Abbâsî devletini kuranlar içinde en baskın unsurun Farslar olduğunu düşünürsek, Abbâsî devletinin ilk yüzyılında Fars unsurunun hâkim olduğunu iddia etmek yanlış olmaz.²²³

²¹⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. III, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020, s. 519.

²²⁰ Bkz. Ahmet Matlûb, *Dirâsâtun belâgiyye ve nakdiye*, Bağdat: Dâru’r-Reşid li’n-Neşri, 1400/1980, s. 12.

²²¹ Bkz. Zeyyât, *Târîhu’l-edebi’l-Arabî*, s. 5.

²²² Bkz. Sami Abidin, *Fî’l-Edebi’l-Abbâsî (Kasru’l-Me’mûn ve eseruhu ‘ale’l-‘asr)*, Beyrut: Dâru’n-nahdati’n-Arabiyye, 2001, s. 6.

²²³ Bkz. Abidin, *Fî’l-Edebi’l-Abbâsî*, s. 6.

Abbâsîler döneminde Arapların, Yunan, Pers ve Hint kültürleriyle tanışmaları neticesinde eleştiri kavramları da yavaş yavaş oluşmaya başladılar. Şüphesiz bu etkileşimin önemli unsurlarından biri de diğer kültürlerden yapılan tercümelemdir.²²⁴

Böylece değişik kültürlerle etkileşim gölgesinde ivme kazanarak, devam eden belâgat çalışmaları da yazarımızın dönemi olan hicrî VI yüzyılın başlarında zirveye ulaşarak, oluşumunu tamamlamıştır.

2.4.1.4. Hicri VII Yüzyılda Belâgat

Hicri VII yüzyılda Râzî (ö. 606/1210) tarafından, *Nihâyetu'l-icâz fî dirâyeti'l-i'câz*,²²⁵ Sekkâkî (ö. 626/1229) tarafından *Miftâhu'l-'ulûm*, İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239) tarafından *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve 'ş-şâ'ir*,²²⁶ Zemlekânî (ö. 651/1253) tarafından *et-Tibyân fî 'ilmi'l-beyân el-mutli' 'alâ i'câzi'l-Kur'ân*²²⁷, Zencânî (ö. 654/1256?) tarafından *Kitâbu mi'yâri'n-nuzzâr fî 'ulûmi'l-eş'âr*,²²⁸ İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256) tarafından *Tahrîru't-Tahbîr fî sinâati's-ş-ri ve 'n-nesri ve beyân-i i'câzi'l-Kur'ân*²²⁹, Kartâcennî (ö. 684/1285) tarafından *Minhâcu'l-bulegâ' ve sirâcu'l-udebâ'*²³⁰ gibi edebî tenkit ve belâgat alanlarında telif edilen çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Ancak konumuzla doğrudan ilişkili olduğu için sadece Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* eserini incelemekle yetineceğiz.

2.4.1.4.1. Miftâhu'l-'ulûm

Sekkâkî, bu eserde lügat ilmi dışında kalan ve birbiriyle ilişkili halinde olan dil ilimlerine yer verdiğini belirtmiştir. Bu kapsamda sarf ilminin tümünü ele alırken, bu ilmin mütemmim cüzü olması hasebiyle iştikâkı da işlemiştir. Sarftan sonra nahiv ilmini bütün unsurlarıyla işlediğini beyan ederken, me'ânî ve beyân ilimlerine de bu ilmin

²²⁴ Bkz. Matlûb, *Dirâsâtun belâgiyye ve nakdiye*, s. 13.

²²⁵ Bkz. Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer er-Râzî, *Nihâyetu'l-icâz fî dirâyeti'l-i'câz*, Nasrullah Hacımüftüoğlu, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdır, 1424/2004, s. 24.

²²⁶ Bkz. Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016, s. 168; Şevkî Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, 9. b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1965, s. 324.

²²⁷ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 341; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 176; Zemlekânî, *et-Tibyân*, s. 32-33.

²²⁸ Bkz. Zencânî, *Mi'yâru'n-nuzzâr (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 21.

²²⁹ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 305.

²³⁰ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1870; Kartâcennî, *Minhâcu'l-bulegâ' (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 88-89; İhsan Abbâs, *Târîhu'l-nakdi'l-edebî 'inde'l-Arab nakdu's-ş-ri mine'l-karni's-sânî hatta'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 4. b., Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1404/1983, s. 539; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 294.

tamamlayıcı unsurları olması münasebetiyle yer verdiğini ifade etmiştir. Had ve istidlâl ilimlerinin me‘ânî ilminin bir parçası konumunda olmalarından bu ilimleri de görmezden gelemeyeceğinden ele aldığını söylemiştir. Me‘ânî ile beyân ilimlerinin uygulanabilmeleri için nazım ile nesirde pratik yapabilme yeteneğine bağlı olduğunu ve nazım ilminin arûz ile kafiye ilimlerine gereksinim duyduğundan nazım, nesir, arûz ve kafiye ilimlerini de bu kapsamda ele aldığına işaret etmiştir.²³¹ Bu eseri üç ana bölüme ayırdığını, birinci bölümde sarf, ikinci bölümde nahiv ve üçüncü bölümde ise me‘ânî ile beyân ilimlerini ele aldığını dile getirmiştir.²³²

Abdulkâhir ekolünü takip ettiği anlaşılan Sekkâkî, edîp olan Abdulkâhir’in aksine, eleştirmen olarak kabul edilebilir. Eserinde kullandığı üslup, Abdulkâhir’de bulunan mümtaz belîğ üslupla eş değer değildir. Yabancı kültürü, Sekkâkî’nin üslubunda baskın karakter olarak görülmektedir. Böylece Sekkâkî, kuralcılık üslubuna yenik düşmüştür. Kullandığı üslup, çok sayıda düğüm, muğlaklık ve telif zayıflıklarını da barındırır. Bunun gibi çalışmalar, bilgi edinme açısından faydalı olsalar da belîğ bir üslup yönünden katkı sunmazlar. Bu nedenle Sekkâkî’nin zararı, faydasından daha büyük olduğunu dile getirenler olmuştur.²³³

Besyûnî, Râzî’den sonra gelen Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-‘ulûm* isimli eserinin üçüncü kısmını me‘ânî ve beyân ilimlerine ayırmış olduğunu ve ek olarak *manevî ve lafzî sözü güzelleştiren unsurlar* adı altına bir çalışmayı da sunduğunu belirtmiştir. Ayrıca belâgat ilmini iki ayrı disipline ayırmak suretiyle işleyen ilk kişinin Sekkâkî olduğunu dile getirmiş ve bu kapsamda Sekkâkî’nin, Curcânî’nin *Delâilu’l-i‘câz’da* ele aldığı cümlelerin ve terkiplerin oluşumlarını, me‘ânî ilmi adı altında, Curcânî’nin *Esrâru’l-belâga* isimli eserinde işlemiş olduğu teşbîh, mecâz ve kinâye gibi konuları ise beyân ilmi adı altına ele aldığını ifade etmiştir. Sekkâkî’nin bedî‘ ilmini, me‘ânî ve beyân ilimlerinden ayrı olarak üçüncü bir disiplin şeklinde ele almadığını bunun yerine bu ilmin konularını, me‘ânî ve beyân disiplinlerinin eki olarak sunduğuna da dikkat çekmiştir.²³⁴

²³¹ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 6.

²³² Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 7-8.

²³³ Bkz. Abdulmute‘âl es-Sa‘idî, *Buğyetu’l-îdâh li Telhîsi’l-Miftâh*, C. I, y.y.: Mektebetu’l-Âdâb, y.t, s. 5.

²³⁴ Bkz. Abdulfettah Feyûd Besyûnî, *‘İlmu’l-bedî‘ dirâsetun târîhiyetun ve fennîyetun li usûli’l-belâga ve mesâili’l-bedî‘*, 4. b., Kahire: Muessesetu’l-Muhtâr li’n-neşri ve’t-tevzi’, 1436/2015, s. 113.

Miftâhu'l-'ulûm'un tümü, Husâmuddîn²³⁵ tarafından şerh edilmiştir. Eserin üçüncü bölümüne de çok sayıda şerh kaleme alınmıştır. Şîrâzî'nin (ö. 710/1311) *Miftâhu'l-Miftâh*, Teftâzânî'nin (ö. 791/1389)²³⁶ şerhi ve 803/1401 tarihinde Seyyid Şerif (ö. 816/1413) tarafından yazılan *el-Misbâh* isimli şerhler, kayda değer üç iyi şerh olarak değerlendirilmiştir.²³⁷

Ayrıca Tirmizi,²³⁸ Kâşî,²³⁹ Halhâlî (ö. 745/1344-45),²⁴⁰ Şerîşî (ö. 769/1367-68),²⁴¹ Fenârî (ö. 834/1431),²⁴² İbn Kemâl (ö. 940/1534),²⁴³ Şeyh-Zâde (ö. 951/1544),²⁴⁴

²³⁵ Hisâmuddîn el-Mu'zinî el-Havârizmî, 742/1341 tarihinde *Miftâhu'l-'ulûm'u* baştan sonuna kadar bir şerh yazmıştır. *Miftâhu'l-'ulûm'u* şerh eden ilk kişinin Havârizmî olduğu söylenmektedir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1763; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 238.

²³⁶ Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî, 789/1387 tarihinde *Miftâhu'l-'ulûm'a* bir şerh yazmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1763; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 238.

²³⁷ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1763.

²³⁸ Bu şahsiyetle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık sadece *Keşfu'z-zunûn'da* *Miftâhu'l-'ulûm'u* şerh edenler sıralanırken, Nâsiruddîn et-Tirmizi'nin adı da zikredilmiştir. *Tirmizi'nin Şîrâzî'nin çağdaşı olduğu* bilgisi dışında ölüm tarihi dahil kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1763.

²³⁹ Adı, İmâduddîn Yahya b. Ahmed el-Kâşî'dir. Ölüm tarih dahil hakkında başka bilgiye ulaşamadık. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764.

²⁴⁰ Adı Şemsuddîn Muhammed b. Muzaffer el-Halhâlî olan bu âlim, *Miftâhu'l-'ulûm'a*, *Şerhu'l-Miftâh* adında bir şerh yazmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 238; Muhammed b. Abdurrahman Celâluddîn el-Kazvîni, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Muhammed Abdulmun'im el-Hafâcî, C. I, 3. b., Beyrut: Daru'l-Cil, y.y, s. 9.

²⁴¹ 769/1367 tarihinde vefat eden Cemâluddîn b. Muhammed eş-Şerîşî, *Miftâhu'l-'ulûm'a* bir şerh yazmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 238; Kazvîni, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

²⁴² Molla Fenârî olarak meşhur olan Şemsuddîn Muhammed b. Hamza el-Fenârî, 751/1350 tarihinde doğmuştur. İznik'te Alâuddîn Ali Esvet'ten, Amasya'da Cemâleddîn Aksarâyî'den ders almıştır. Seyyid Şerif el-Curcânî ile Kahire'ye gitmiş ve Ekmeluddîn el-Bâbertî olmak üzere değişik âlimlerden şer'î ilimleri tahsil etmiştir. Bâbertî'den icâzet aldıktan sonra Bursa'ya dönmüştür. Manastır Medresesi müderrisliği ve Bursa kadılığı yapmıştır. Ankara Savaşı'nın ardından Timur (ö. 807/1405), Bursa'yı ele geçirince, Karaman'a gitmiş ve orada on yıldan fazla ders vermiştir. 818/1415 tarihinde tekrar Bursa kadılığına getirilmiş ve 834/1431 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hakkı Aydın, "*Molla Fenârî (ö. 834/1431) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, C. 30, s. 245.

²⁴³ 873/1469 tarihinde doğan Şemsuddîn Ahmed, Şehzade II. Bayezid'e lalalık yapan büyükbabası Kemal Paşa'ya nispetle İbn Kemal diye meşhur olmuştur. İstanbul fethinde bulunan babası Süleyman Çelebi'nin 879/1474 tarihinde Amasya muhafızlığına tayin edildiği ve Şehzade Bayezid'in maiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İbn Kemal, 940/1534 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, "*Kemalpaşazâde (940/1434) Osmanlı Şeyhülislamı ve tarihçisi*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 25, s. 238.

²⁴⁴ Şeyhzâde Muhaşşî olarak meşhur olan Muhyiddîn Muhammed b. Muslihuddîn Mustafa b. Muhsinuddîn, 951/1544 tarihinde İstanbul'da doksan yaşında vefat etmiştir. *Şerhu'l-Miftâh* adında bir eser de kaleme almıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, III, 270; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 239.

ve Taşköprü-zâde (ö. 968/1561) gibi âlimler de Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümüne şerhler kaleme almışlardır.²⁴⁵

Bedruddîn b. Mâlik (ö. 686/1286),²⁴⁶ Kazvîni (ö. 739/1338),²⁴⁷ İcî (ö. 756/1355) ve Me'ânicî (ö. 990/1582)²⁴⁸ ise Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümünü telhîs eden isimlerdir.²⁴⁹

Irak, İran ve Hindistan başta olmak üzere İslam dünyasının doğusunda (Maşriktâ) Kazvîni'nin *Telhîsu'l-Miftâh* isimli eseri, belâgat alanının güç merkezini teşkil ederken, buna karşılık Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eseri, batıda (Mağripte) belâgat öğrencilerinin ilgi odağı haline gelmiştir.²⁵⁰

2.4.2. Belâgatın Tanımı

Biz bu başlık altında belâgatın tanımı yaparken, *belâgatın sözlük anlamı ve ıstılâhî anlamı* olmak üzere iki kısma ayırarak, ele alacağız. Birinci kısımda belâgat kelimesinin sözlük anlamı anlatılmaya çalışılırken, bu sözcükle isimlendirmenin gerekçesine de dikkat çekilecektir. İkinci kısımda ise sözcüğün ıstılâhî anlamı anlatılacaktır. Bu kapsamda belâgat ilminin önde gelen temsilcilerinden İbnu'l-Mukaffa' (ö. 142/759),²⁵¹

²⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1763-1764; Kazvîni, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 238-239.

²⁴⁶ Yazarımız, *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünü *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eseriyle telhîs etmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 239; Kazvîni, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

²⁴⁷ Kazvîni, *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünü *Telhîsu'l-Miftâh* isimli eseriyle ihtisâr etmiştir. Kazvîni'nin *Telhîs*'i en fazla isim yapan eser olmuş ve üzerine çok sayıda şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 239; Kazvîni, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

²⁴⁸ 990/1582 civarında vefat eden ve el-Me'ânicî olarak bilinen el-Mevla Hasen, *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünü telhîs etmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 239; Kazvîni, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga (Mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

²⁴⁹ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 239; Kazvîni, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

²⁵⁰ Bkz. Matlûb, *el-Belâga 'inde's-Sekkâkî*, s. 18.

²⁵¹ Fars kökenli olan İbnu'l-Mukaffa', Mecûsî dinine mensuptur. Asıl adı Dâzevîh olup 106/724 tarihinde Irak'ta doğmuştur. Abbâsî devletinin kurucusu Seffâh'ın (132/749-136/754) amcası İsbâ b. Ali'nin aracılığıyla Müslüman olmuştur. Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer Mansûr (137/754-158/775) döneminde divan katipliği görevine getirilmiştir. Mansûr için Aristo'nun (MÖ. 322) mantık alanında yazdığı eserleri ile Farsça olan *Kelile ve Dimne*'yi Arapçaya çevirmiştir. *Edebu's-sağîr* ve *Edebu'l-kebir* isimli eserlerin de içinde bulunduğu güzel risaleler kaleme almıştır. Zındıklıkla suçlanarak, 142/759 tarihinde Basra valisi tarafından öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 140; Şemsuddîn Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu Sıbt-u İbni'l-Cevzî, *Mir'âtu'z-zemân fî tevârihi'l-a'yân*, thk. Enver Tâlib-Fâvî el-Mağribî-Ammâr Reyhâvî-Rıdvân Hamû, C. XII, 1. b. Beyrut: Dâru Risâleti'l-'âlemiyye, 1434/2013, s. 164.

‘Attâbî (ö. 220/835),²⁵² Câhiz, Rummânî (ö. 384/994),²⁵³ Askerî (ö. 395/1005),²⁵⁴ Curcânî (ö. 471/1078), Hafâcî (ö. 466/1073),²⁵⁵ Sekkâkî (ö. 626/1229) ve Bedruddîn b. Mâlik (ö. 686/1286) gibi bazı âlim görüşlerine yer verilecektir.

2.4.2.1. Belâgat Kavramının Sözlük Anlamı

Ferâhîdî (ö. 175/791), بُلُوغٌ ulaşmak, إِبْلَاحٌ ve تَبْلِيغٌ ulaştırmak, بَلِغٌ belîğ, بِلَاحٌ yeterlilik, بَالِغٌ kaliteli, مَبَالِغَةٌ hedefine varmak ve التَّبْلِيغُ istenmeyen haber demek olduğunu beyan etmiştir.²⁵⁶ İbn Dureyd (ö. 321/933), التَّبْلِيغَةُ yetecek kadar azık, تَبْلِيغٌ iletmek, بَلِغٌ ve بَلِغٌ belîğ konuşma, بَلِغَةُ الرَّجُلِ بِلَاحَةٌ belâgat yeteneğini edinmek olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁷ Kâlî (ö. 356/967), تَبْلِيغٌ بِهٖ مَرَضُهُ hastalığı ağırlaştı ve أَمْرٌ بِبَالِغٍ yolunda giden iş manasında kullanmıştır.²⁵⁸ Ezherî (370/981), بَلِغَةُ الْغُلَامِ وَالْجَارِيَةِ dâhi ve gençlerin ergenlik çağına varması anlamlarında kullanılmıştır.²⁵⁹ İbn Fâris (ö. 390/999), بَلِغٌ maddesini, ulaşmak veya yaklaşmak manalarını ifade ettiklerini belirtmiş ve yaklaşmak manası için ise [Talâk

²⁵² Benî ‘Attâb b. Sa’d kabilesine mensup olan Ebû Amr Kulsûm b. Amr et-Tağlibî, edebî yazışma sanatında üstün yeteneklere sahip saygın bir şairdir. Zubyânî’nin (ö 604? M.) izinde giden ‘Attâbî, soyu milâdî 584 tarihinde vefat eden şair Amr b. Kulsûm’a dayanmaktadır. Aslen Şamlı olan ‘Attâbî, Bağdat’a yerleşmiş, Hârûnurreşîd (ö. 193/809) ve diğer halifeleri şiirleriyle övmüştür. Hârûnurreşîd tarafından Zındıklık suçundan Yemen’e sürülen ‘Attâbî, Fazl b. Yahyâ el-Bermekî’nin (ö. 193/808) arabuluculuğuyla tekrar Bağdat’a getirilerek, Bermekî ailesinin hizmetine girmiştir. Tahir b. Huseyn’in (ö. 207/822) yanında yer alan ‘Attâbî, *Funûn’l-hikem* ve *el-âdâb* kitaplarının da aralarında bulunduğu eserler kaleme almıştır. ‘Attâbî, 220/835 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 231.

²⁵³ Ali b. İsâ Ebu’l-Hasan er-Rummânî, aslen Samarralı olmakla birlikte 296/908 tarihinde Bağdat’ta doğmuştur. Mutezîlî araştırmacı ve müfessir Rummânî, aynı zamanda nahiv âlimlerinin de önde gelenlerindedir. *en-Nuket fi’i-câzi’l-Kur’ân* isimli eserinin de içinde yer aldığı yüz civarında eser kaleme alan Rummânî, 384/994 tarihinde Bağdat’ta vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A’lâm*, IV, 317.

²⁵⁴ Hasan b. Abdullah b. Sehl el-Askerî Ebû Hilâl, Ahvaz bölgesinde yer alan Asker Mukrem’de doğmuştur. Bağdat ve Basra’ya geçen Askerî, İçinde *Kitâbu’s-sinâ’ateyn*, *el-kitâbe ve’s-şi’r* isimli eserinin de yer aldığı değişik alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Askerî, 395/1005 tarihinden sonra vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A’lâm*, II, 196; Hasan b. Abdullah b. Sehl el-Askerî Ebû Hilâl, *Kitâbu’s-sinâ’ateyn el-kitâbe ve’s-şi’r (mukaddimetu’l-muhakkik)*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, 1. b., y.y: Dâru İhyâ’i’t-Turâsî’l-Arabî, 1371/1952, s. 1.

²⁵⁵ Abdullah b. Muhammed b. Sa’îd b. Sinân el-Hafâcî, 423/1032 tarihinde doğmuştur. Şair olan Hafâcî, edebî ilmini Ebu’l-Alâ el-Maarrî (449/1057) ve dönemin diğer âlimlerinden almıştır. Halep’e bağlı Azez kalesinde valilik görevini de elinde bulunduran Hafâcî, yaptığı bir isyan sonucunda 466/1073 tarihinde zehirlenerek öldürülmüştür. Hafâcî’ye ait bir şiir divanı bir de *Sırru’l-fesâha* isimde eserleri vardır. Bkz. Ziriklî, *el-A’lâm*, IV, 122.

²⁵⁶ Bkz. Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî, C. I, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1424/2003, s. 161

²⁵⁷ Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd, *Cemheretu’l-luga*, thk. Remzî Munîr el-Baalbekî, C. I, 1. b., Beyrut: Dâru’l-‘ilmi li’l-Melâyîn, 1408/1987, s. 369.

²⁵⁸ Bkz. Ebû Ali İsmail b. el-Kasım el-Kâlî, *el-Bârî fi’l-luga*, thk. Hâşim et-Ta‘‘ân, 1. b., Bağdat: Mektebetu’n-Nahda, 1975, s. 274-275.

²⁵⁹ Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-luga*, thk. Abdulazim Mahmûd, VIII, Dâru’l-Kâtibu’l-Arabî, Kahire 1967, s. 139-140.

65: 2] بَلَّغَ الْفَارِسُ *binicinin, hızlandırmak için atın yularını uzatması* ve تَبَلَّغَتِ الْقَلَةُ بِفُلَانٍ *yoksullukta dip yapması* demek olduğunu belirtmiştir. İbn Fâris, fasîh konuşanların, meramlarını ulaştırabildiklerinden بَلَّغَةَ sözcüğüyle övündüklerini,²⁶⁰ kendileri ise بَلَّغٌ olarak nitelendirildiklerini de sözlerine eklemiştir.²⁶¹ Cevherî (ö. 393/1003), تَبَلَّغَ بِكَذَا *yetinmek, işini eksiksiz bir şekilde yapmak, fesâhat* olduğunu aktarmıştır.²⁶² İbn Sîde (ö. 458/1066), بَلَّغَ الشَّيْبُ فِي رَأْسِهِ “başında beyazlar ortaya çıktı” demek olduğunu ifade etmiştir.²⁶³ Zemahşerî (ö. 538/1144)²⁶⁴, تَبَلَّغَ فِي كَلَامِهِ *belâgatlı biriymiş gibi konuşmak* olduğunu aktarmıştır.²⁶⁵

Görüldüğü üzere yazarımızın dönemine kadar yapılan sözlük çalışmalarından master olan belâgat kelimesinin kökünü teşkil eden ب ل غ maddesinin türevleri; ulaşmak, ulaştırmak, iletmek, varmak, yaklaşmak, olgunlaşmak, ortaya çıkmak, uzatmak, isteğini elde edebilmek, yolunda giden ve düzgün yapılan iş, belâgat yeteneğini edinmek, belîğ olmak, düzgün ve fasîh konuşma, fesâhat, belâgat, yeterlilik, yetinmek, yeterli miktar, dâhi, kaliteli, istenmeyen haber, hastalığın ağırlaşması ve yoksullukta dip yapmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Ebû Hilâl el-Askerî: belâgat ilminin *manaları, dinleyenlere ulaştırmak ve anlamalarını sağlamak olan işlevi* ile belâgat kavramının sözlük anlamlarından *ulaştırmak* manalarına dikkat çekerek bu disipline *belâgat* adının verilme gerekçesini açıklamıştır.²⁶⁶

²⁶⁰ Bkz. Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni, *Mu'cemu mekâyisi 'l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. I, Kahire: Dâru'l-Fikir, 1399/1979, s. 301-302.

²⁶¹ Bkz. Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîya, *Mucmelu 'l-luga*, thk. Zuheyr Abdulmuhsîn Sultân, C. I, 2. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1406/1986, s. 135.

²⁶² Bkz. Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu 'l-luga ve sıhâhu 'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attar, C. IV, 4. b., Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, 1990, s. 1316-1317.

²⁶³ Bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde, *el-Muhkem ve 'l-muhîtu 'l-a'zam fi 'l-luga*, thk. Abdulhamid Hindâvî, C. V, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000, s. 535-536.

²⁶⁴ Tefsir, lûgat ve edeb alanlarının önde gelen âlimlerinden Mahmud b. 'Umer b. Muhammed ez-Zemahşerî Ebu'l-Kâsım, 467/1075 tarihinde Havarizm'e bağlı Zemahşer'de doğmuştur. Bir müddet Mekke'de ikamet ettiğinden kendisine Cârullah lakabı verilmiştir. Daha sonra değişik ülkeleri dolaşarak, Havarizm'in Curcân kentine dönmüş ve 538/1144 tarihinde burada vefat etmiştir. *Tefsîru 'l-keşşâf* ve *Esâsu 'l-belâga* adlı eserlerinin de içinde bulunduğu çok sayıda kitap kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 178; Ebu'l-Kâsım Mahmud b. 'Umer ez-Zemahşerî, *Tefsîru 'l-keşşâf 'an hakkâiki gavâmidi 't-tenzîl ve 'uyûnu 'l-ekâvîli fi vucûhi 't-te'vîl*, thk. Halil Me'mûn Şîmâ, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009, s. 7-10.

²⁶⁵ Bkz. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. 'Umer ez-Zemahşerî, *Esâsu 'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd, C. I, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998, s. 75.

²⁶⁶ Bkz. Askerî, *Kitâbu 's-sinâ'ateyn*, s. 6.

2.4.2.2. Belâgat Kavramının Istulâhî Anlamı

İbnu'l-Mukaffa'dan Câhiz (ö. 255/869), Kudâme (ö. 337/948) ve Rummânî'ye kadar belâgat, insanın doğuştan sahip olduğu bir kabiliyet ve sanata olan yatkınlık şeklinde anlaşılmıştır.²⁶⁷

Taşdelen, klasik kaynaklarda verilen bilgilerden hareket edildiğinde, İbnu'l-Mukaffa' ile başlayan Câhiz ve Kudâme b. Ca'fer ile devam eden ve Rummânî'ye ulaşan süreçte belâgat kavramının meleke olarak algılandığını ve böylece değerlendirildiğini vurgulamıştır.²⁶⁸

437/1046 tarihinden sonra vefat eden Fatımî devleti kâtiplerinden İbn Halef, belâgatın, insan zihninde, manalar tarafından kuşatılan ve bu manalara tam denk düşen lafızlarla beraber var olan sûretlerden (imajlardan) ibaret olduğunu ifade etmiştir. İbn Halef, buradaki tarife uygun tarzda lafız ve manalardan oluşan bir terkinin çok zor olması sebebiyle belîğ insanların çok az bulunduğunu ve bu yüzden belâgatın ancak bazı insanlara nasip olan bir sanat olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Şerefuddîn et-Tîbî (ö. 743/1343)²⁷⁰ ise sözü, insana benzeterak şöyle der: *“Terkipteki fesâhat, bedendeki güzellik gibidir. Sözcüklerin fesâhati organların güzelliğine benzer. Belâgat da bedendeki ruh gibidir. Organlar güzel, terkipler*

²⁶⁷ Bkz. Hulusi Kılıç, *“Belâgat, Edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili me'ânî, beyân ve bedî'i içine alan ilim dalı”*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, s. 381.

²⁶⁸ Bkz. Hasan Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, 216-217.

²⁶⁹ Bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. Halef, *Mevâddu'l-beyân*, thk. Hatem Salih ed-Dâmin, 1. b., Dımaşk: Dâru'l-Beşâ'ir, 1424/2003. s. 62.

²⁷⁰ Doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bilgiler olmamakla beraber Şerefuddîn Huseyn b. Muhammed et-Tîbî'nin, Tebriz'de doğmuş olma ihtimali vardır. İnançlı, takva sahibi, ahlaklı, cömert ve peygamber aşığı olan Tîbî, aynı zamanda büyük bir mal varlığına da sahipti. İlminde cömert olduğu gibi malını da öğrenci ve ihtiyaç sahiplerine sürekli dağıttığından son zamanlarında fakir kalmıştır. *et-Tibyân fi ilmi'l-beyân* ile *Şerhu'l-Keşşâf* isimli eserlerinin de aralarında bulunduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. *el-Kâşif 'an hakâiki's-sunen* eseriyile, Veliyuddîn Ebû Abdullah Hatîb et-Tebrîzî'nin (740/1340'tan sonra) *Mişkâtu'l-mesâbih* isimli eserini, belâgat kuralları çerçevesinde şerh etmiştir. Tîbî, 743/1343 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdussettâr Zemût, *Kitâbu't-Tibyân fi'l-beyân li'l-İmâm et-Tîbî*, (Doktora Tezi), Kahire: Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi, 1397/1977, s. 1-31; Askalânî, *ed-Dururu'l-kâmine*, II, 68-69; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb* VIII, 239; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 522; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 258-259.

*birbiriyle uyumlu ve ruh kâmilse hem cemâl hem de kemal açısından son noktaya varılmış demektir*²⁷¹

Belâgat kavramı, üç ana başlık olarak ele alınır. Bunlarda ilki, ortama göre uyum sağlanması ve istenilenin en güzel şekilde ifade edilmesi amacıyla Arap üsluplarının taşınması gereken özellikleri inceleyen me'ânî ilmi, ikincisi, teşbîh, mecâz, istiare ve kinâyeye kavramlarını inceleyen beyân ilmi, üçüncüsü ise kelâmında bulunması gereken lafzî ve manevî güzellik unsurlarını ele alan bedî' ilmidir. Muhammed el-Antâkî, yukarıda yaptığımız tasnife işaret ettikten sonra, yabancı bilim adamlarının günümüzde bu üç ilmin toplam muhtevasına stilistik adını verdiklerini ifade etmektedir.²⁷²

Belâgatı oluşturan bu ilim dallarının izâhına geçmeden önce, belâgat kavramının tarihî seyrini anlamak açısından, konu hakkında bazı öncü âlimlerin görüşlerini aktaracağız. Bu kapsamda İbnu'l-Mukaffa' (ö. 142/759), belâgatı, susmak, dinlemek, işaret etmek, karşı çıkmak, cevap vermek, şiir okumak ve mektup yazmak gibi değişik şekillerde farklı anlamları içeren kapsamlı bir kavram olarak görürken,²⁷³ 'Attâbî, yardım almadan ve tekrarlardan sakınmak üzere konuşma güçlüğü çekmeksizin meramını aktarabilme olarak değerlendirmiştir.²⁷⁴ Câhiz, belâgatın, manaları kısaca doğru aktarmak üzere isteğini elde edebilmek olduğunu belirtmiştir.²⁷⁵ Rummânî, manaların, en güzel lafızlar sûretleriyle kalbe ulaştırılması olduğunu ifade ettikten sonra,²⁷⁶ belâgatı, alt, orta ve üst olmak üzere üç düzeye ayırmış ve üst düzey kısmına Kur'ân belâgatını yerleştirmiştir.²⁷⁷ Askerî ise belâgatı, kalbindeki manayı, uygun bir üslup ve güzel bir sunumla olduğu gibi muhatabın kalbine aktarabilmek olduğunu dile getirmiştir.²⁷⁸

²⁷¹ Şerefuddîn Huseyn b. Muhammed et-Tîbî, *et-Tibyân fî ilmi'l-me'ânî ve'l-bedî'i ve'l-beyân*, thk. Hadi Atiye Matar el-Hilâlî, y.y: Mektebetu'n-Nahdati'l-Arabiyye, t.y, s. 469.

²⁷² Bkz. Muhammed el-Antâkî, *Dirâsâtun fî fikhi'l-luga*, Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, 1969, s. 33.

²⁷³ Bkz. Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 115-116.

²⁷⁴ Bkz. Ebû Tahir Muhammed b. Haydar el-Bağdâdî, *Kânûn'l-belâga fî nakdi'n-nesri ve's-şi'r*, thk. Muhsin Gayyâd 'uceyl, 2. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1409/1989, s. 66.

²⁷⁵ Bkz. Câhiz, Ebû 'Usmân Amr b. Bahr, *Resâilu'l-Câhiz*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. IV, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1384/1964, s. 151.

²⁷⁶ Bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. Îsâ er-Rummânî, *en-Nuket fî i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Sellâm, 3. b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1976, s. 75-76; Bedevî Tabâne, *el-Beyânu'l-Arabî dirâsetun fî tatavvuri'l-fikretî'l-belâgiyye 'inde'l-Arab ve menâhicihâ ve mesâdirihâ'l-kubrâ*, 7. b., Riyad: Dâru'r-Rifâ'î/Cidde: Dâru'l-Menâre, 1408/1988, s. 49.

²⁷⁷ Bkz. Rummânî, *en-Nuket fî i'câzi'l-Kur'ân*, s. 75-76; Tabâne, *el-Beyânu'l-Arabî*, s. 49.

²⁷⁸ Bkz. Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, s. 10.

Curcânî, doğrudan belâgat tanımını yapmamıştır. Ancak manaların kendilerine seçilen güzel sözcüklerle değer kazanabileceklerini belirtmiştir. Bunun yanında sözcüklerin manalarıyla uyumlu olması gerektiği gibi cümlenin yapısı ve diğer üyeleriyle de uyum içerisinde olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁹

Hafâcî, kendisinden önce gelenlerin, belâgat için herhangi bir tanım yapmadıklarını, bunun yerine özelliklerini saymakla yetindiklerini ifade etmiştir. Bununla beraber Hafâcî, belâgat ile fesâhat arasında ayırım yapmamıştır. Ancak fesâhatın sözcüklere özgü olduğunu, belâgatın ise manalarla beraber sözcüklerin bir özelliği olabileceğini söylemiştir.²⁸⁰

Sekkâkî, fesâhat ve belâgatı, beyân ilminin ek bir bölümü olarak ele almıştır. Bu kapsamda belâgatı, “*Anlamları ifade etmek için terkiplerin özelliklerini yerine getirme konusunda uzmanlaşma aşamasına varmak ve teşbîh, mecâz ile kinâye türlerinin, gerekli şekillerde sunulmasıdır*”²⁸¹ şeklinde tanımlamıştır. Sekkâkî, belâgatın en üst ve en alt değerlerinin olduğunu belirterek, bu değerlerin altında kalanların, hayvan sesleriyle eş değer olduğunu, söz konusu değerlerin üstüne çıkıldığında ise hissedilip, ancak tarifi mümkün olmayan i‘câz derecesi olarak kabul edildiğini ve bu iki değer arasında kalanlara ise belâgat denildiğini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca Sekkâkî belâgatın kendisi nezdinde zevkten başka bir şey olmadığı ve söz konusu zevkin de uzun bir müddet, me‘ânî ve beyân ilimlerine hizmet ederek gerçekleşeceği düşüncesindedir.²⁸²

Bedruddîn b. Mâlik, dil ilimlerini, “*dil ilimleri, tüm hata şekillerinden korunmayı bilmektir*” şeklinde tanımlayarak, belâgat ile fesâhat ilimlerinin de insanı ortama göre yapılan konuşmalarda, istenilen mesajı vermek amacıyla duruma göre netliği ya da kapalılığı veya kabul edilirliliği ve anlaşılabilirliği artıran ibârelerin süslemeleri yapılırken hatalardan koruduğunu dile getirir.²⁸³ O, belâgati şöyle tarif etmektedir:

²⁷⁹ Bkz. Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu'l-i‘câz fi ‘ilmi'l-me‘ânî*, thk. Abdulhamid Hindâvî, 2. b, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2016, s. 38-39.

²⁸⁰ Bkz. Kasım-Dîb, *‘Ulûmu’l-belâga*, s. 13.

²⁸¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 415.

²⁸² Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 415-416.

²⁸³ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *el-Misbâh fi’l-me‘ânî ve’l-beyâni ve’l-bedî’*, thk. Husnî Abdulcelîl Yûsuf, 1. b., Kahire: Mektebetu’l-Âdâb, 1409/1989, s. 1-2.

“Belâgat manayı ifade etmek için sözü, kasdedilen manayı tam tamına ifade edecek bir tarzda söylemek ve bu konuda her şeyi doğru yapmaktır. Belâgatın iki ucu vardır. Yüksek olan mucizelik sınırına ulaşmış olan veya bu sınıra yakın olandır. Düşük olan ise belâgatın ilk hareket ettiği noktadır ki, sözde bu özellik bulunmazsa, söylenen sözün hayvanların çıkarttıkları seslerden bir farkı kalmaz. Bu iki uç arasında ise sayılamayacak kadar çok mertebe vardır”²⁸⁴

Yapılmış tanımlardan yola çıkarak belâgat ilmini, “İstenen mesajı, estetik bir şekilde ortama uygun olarak karşı tarafa iletebilme yeteneğidir” şeklinde tanımlayabiliriz.

2.4.3. Belâgat İlminin Kısımları

Önceki konularda da değindiğimiz gibi belâgat ilmi, tarihî süreç içerisinde değişik kaynaklardan beslenerek, sonunda me‘ânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç ana disiplin olarak oluşumunu tamamlamıştır. Biz bu başlık altında söz konusu disiplinleri sırasıyla ele alacağız.

2.4.3.1. Me‘ânî

Burada me‘ânî kavramının sözlük anlamı anlatıldıktan sonra, ıstılâhî anlamı üzerinde durulacaktır. Ayrıca Sekkâkî ve Bedruddîn b. Mâlik’e göre bu kavramın ıstılâhî anlamını açıklamaya çalışacağız. Son olarak me‘ânî ilminin tarihçesine de dikkat çekilerek diğer başlıklara geçeceğiz.

2.4.3.1.1. Me‘ânî Kavramının Sözlük ve İstılâhî Anlamı

Mana sözcüğünün çoğulu olan *me‘ânî* kavramı ilk dönem sözlüklerinde doğrudan yer almamıştır. Bununla beraber *Tehzîbu’l-luga’da* tefsir ve tevil anlamlarında geçerken,²⁸⁵ müteahhir sözlüklerden *Lisânu’l-Arab’da* (عَنْبِيْتُ الشَّيْءِ) kastetmek manasında

²⁸⁴ Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 3-4.

²⁸⁵ Bkz. Ezherî, *Tehzîbu’l-luga*, III, 213.

kullanılmıştır.²⁸⁶ Günümüz sözlüklerden *Mu‘cemu’l-vasît*’te ise çoğulu *me‘ânî* olan *ma‘nâ* sözcüğünün, lafızların ifade ettikleri için kullanıldığı belirtilmiştir.²⁸⁷

Me‘ânî, istilâhta cümle ve cümlede yapılan takdîm-te’hîr, zikir-hazif, ta‘rîf-tenkîr, kasır-tatvîl, vasıl-fasıl ve icâz-itnâb-musâvât gibi konularla ilgilenen ilim dalıdır.²⁸⁸

Sekkâkî, me‘ânî ilmini, “*Me‘ânî ilmi, duruma göre uyum sağlanması için tatbik edildiğinde, oluşabilecek hatalardan korunmak amacıyla, ifade edilen cümle terkiplerinin özelliklerini ve olumlu ya da olumsuz bağlantılarını inceler*”²⁸⁹ şeklinde tanımlarken, Bedruddîn b. Mâlik, me‘ânî ilmini, “*Me‘ânî ilmi, duruma göre uyum sağlanması için tatbik edildiğinde, oluşabilecek hatalardan korunmak amacıyla, cümle terkiplerinin özelliklerini ve bağlantılarını inceler*”²⁹⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Görüldüğü üzere Bedruddîn b. Mâlik, me‘ânî ilmini tanımlarken, Sekkâkî’nin sözlerini aynen aktarmıştır.

2.4.3.1.2. Me‘ânî İlminin Tarihçesi

İlk dönem belâgat kaynaklarında bu ilme dikkat çeken herhangi bir ifade yoktur. Ancak dönemin âlimleri, Kur‘ân ve şiir için yaptıkları çalışmalarında bu kavramı kullanmışlar ve eserlerine *Me‘ânî’l-Kur‘ân* ve *Me‘ânî’ş-şi‘r* gibi isimler vermişlerdir. Dönemin âlimlerinden İbn Fâris (ö. 390/999), *es-Sâhibî* isimli eserinde, me‘ânî ilminin önemli bölümlerinden olan inşâ ve haberin konularından *emir-nehî*, *duâ-talep*, *temennî-taaccüp* ve *arz-tahdîd* konularını *me‘ânî’l-keîâm* adı altında ele almıştır. Nazım nazariyesinin de bu ilmin ortaya çıkmasında önemli katkıları olmuştur. Ayrıca nahivcilerin cümle ve cümlede yaşanan takdîm-te’hîr, zikir-hazif konularını ele alarak, bu ilmin ortaya çıkmasında büyük rol oynadıkları görülmektedir. Bu konuları ilk ele alanlardan birinin de Sîbeveyhi (ö. 180/796)²⁹¹ olduğu açıktır. Sîbeveyhi *el-Kitâb* isimli

²⁸⁶ Bkz. İbnu’l-Manzûr Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî, *Lisânu’l-Arab*, thk, Abdullah Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullah-Haşîm Muhammed eş-Şâzelî, C. IV, Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 2003, s. 3146.

²⁸⁷ Bkz. Mecme‘u’l-luga’l-Arabiyye (İbrahim Enis-Abdulhalim Muntasir-Atiye es-Sevâlihî-Muhammed Halefullah Ahmed), *Mu‘cemu’l-vasît*, C. II, 1. b., İstanbul: el-Mektebetu’l-İslamiye, 1392/1972, s. 633.

²⁸⁸ Bkz. Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-mustalahâtî’l-belâgiyye ve tetavurrihâ*, C. III, Irak: Matba‘atu’l-mecma‘u’l-‘ilmî el-İrâkî, 1407/1987, s. 276.

²⁸⁹ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 161.

²⁹⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 7.

²⁹¹ Amr b. ‘Usmân b. Kamber es-Sîbeveyhi, 135-140/752-757 yılları arasında Şîraz’a yakın Beydâ köyünde doğmuştur. İlk bilgileri bu çevrede aldıktan sonra, ailesiyle Basra’ya göç etmiştir. Nahiv

eserinde söz konusu mevzuları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bununla beraber Sibeveyhi ve ardından gelen nahivciler, bunlara *nazım* adını vermemiştir. Nazma ilk işaret eden, İbnu'l-Mukaffa'nın konuşma düzenini vurgulayan sözleridir.²⁹² Belâgatçılar, İbnu'l-Mukaffa'nın sözlerinin içeriğini almış ve eserlerinde işlemişlerdir. Fakat İbnu'l-Mukaffa'ya atıfta bulunmamışlardır. Ayrıca Câhiz da “*Şiir, bir sanat, bir dokuma çeşidi ve bir tasvir tarzıdır*”²⁹³ sözlerini dile getirmiş, nazım hakkında konuşmuş ve *Nazmu'l-Kur'ân* adında bir eser de kaleme almıştır. Üstelik Rummânî ve Bâkılânî (ö. 403/1013)²⁹⁴ gibi âlimler de nazım üzerinde konuşmalarıyla Curcânî'nin eliyle olgunluk safhasına ulaşmasında katkıları olmuştur. Curcânî yazdığı *Delâilu'l-i'câz* adlı eserinde nazımla ilgili konuları ele almıştır. Sekkâkî, belâgat ilmini üçe ayırırken, Curcânî'nin, *nazım* adı altına ele aldığı bu konuları, me'ânî ilminin konuları olarak ele almıştır. Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Râzî (ö. 606/1210), *me'ânî* sözcüğünü, kavram olarak ilk kullanan âlimlerdir. Fakat bu kavramı ele almakla beraber yöntem, sınır ve kapsamına net bir şekilde açıklık getirmemişlerdir. Sekkâkî ise kendisinden önce olgunlaşan söz konusu kavram ve konuyu eşleştirerek, kendisinden sonra gelen belâgat âlimlerine öncülük etmiştir. Dolayısıyla bu kavramı bu günkü anlamıyla ilk kullanan Sekkâkî olmuştur.²⁹⁵

Yahya b. Hamza el-Alevî (ö. 745/1344), beyân ilmi için, fesâhat ve me'ânî ilmi için belâgat kavramları da kullanmıştır. Alevî, fesâhat ile sözlük ilimlerinin, müfret kelimeleri konu edindiğini, belâgat ile nahiv ilimlerinin ise mürekkep kelimeleri konu edindiğini dile getirmiştir. Konuyla ilgili Alevî'nin açıklaması şöyledir:

---

ilminin ilk ve temel kaynağı gibi kabul edilen *el-Kitâb* isimli eserin yazarıdır. 180/796 tarihinde Şiraz'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Reşit Özbalkıç, “*Ebü Bişr (Ebû Osmân, Ebu'l-Hasen, Ebu'l-Huseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796)*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 37, s. 130; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Bulğa fî terâcimi e'immi'n-nâhvi ve'l-luga*, thk. Muhammed el-Mîsrî, C. I, 1. b. Dımaşk: Dâru Se'duddîn li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1421/2000, s. 221-224; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, II, 229-230.

²⁹² İbnu'l-Mukaffa'nın söz konusu sözleri için bkz. İbnu'l-Mukaffa', *el-Edebu's-sağîr*, thk. Ahmed Zeki Paşa, 1. b., y.y: Medresetu Muhammed Ali es-Sinâ'îyye, 1329/1911, s. 6-8.

²⁹³ Ebû 'Usmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbu'l-hayevân*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. III, 2. b., Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdihî bi-Mısır, 1384/1965, s. 132.

²⁹⁴ Muhammed b. Tayyib Ebubekir el-Bâkılânî, 338/950 tarihinde Basra'da doğmuştur. Büyük kelâmcılardan ve döneminin Eş'arî mezhebinin lideri olan Bâkılânî, Bağdat'ta ikamet ederdi. *I'câzu'l-Kur'an'ın* da içinde bulunduğu çok sayıda eser yazmış ve 403/1013 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 176; Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Seyid Ahmed Sakr, y.y: el-Mektebetu'l-İlmiyye, y.t, s. 17-49.

²⁹⁵ Bkz. Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâgiyye*, III, 277-279.

“Sözlük ile fesâhat ilimlerinin konusu müfret kelimeler, nahiv ile belâgat ilimlerinin konusu ise mürekkep kelimelerdir. Sözlük ilmi, müfret kelimelere temel anlamları bakımından bakarken, beyân (fesâhat) ilmi ise müfret sözcükleri, anlaşılabilirliği, kötü görünmeyişi ve farklı yönlerle istenilen amaca götürmeyi sağlayan mecâz anlamları açısından ele alır. Nahiv ilmi, mürekkep kelimeleri, cümlelerin anlamının anlaşılması amacıyla i‘râb yönünden ele alırken, me‘ânî (belâgat) ilmi ise mürekkep kelimeleri, oluşturulan kombinasyon sonucunda belâgat açısından elde edilen özel anlamları göz önünde bulundurarak değerlendirir”²⁹⁶

2.4.3.2. *Beyân*

Biz burada Belâgat ilminin ikinci kısmı olan beyân ilmini işleyeceğiz. Bu bağlamda kelimenin sözlük anlamı ifade edildikten sonra, ıstılâhî anlamı da açıklanacaktır. Bununla beraber Sekkâkî, Bedruddîn b. Mâlik ve İbnu'l-Esîr'in beyân ilmi için yaptıkları tanımları da sırasıyla dile getirmeye çalışacağız. Son olarak beyân ilminin tarihçesine de yer verilerek, konuyu bitireceğiz.

2.4.3.2.1. *Beyân Kavramının Sözlük ve İstılâhî Anlamı*

Ezherî (370/981), beyânın, fesâhat olduğunu, “*beyyîn sözlerin*” ise fasîh demek olduğunu söylemiştir.²⁹⁷

İbnu'l-Esîr, beyân ilminin yardımcı unsurlarının başında yeteneğin bulunduğunu dile getirmiştir. İster şiir ister düz yazıda olsun, söz diziminin, değişik alanlarda uzmanlık gerektiren bir sanat olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle yazışma işlerini yürüten kâtiplerin²⁹⁸ tüm alanlarda bilgi sahibi olması gerektiğini söylemiştir. İbnu'l-Esîr'e göre herhangi bir mesleği yapan kişi, bu meslekle anılabilir. Örneğin bu adam, dilbilimcidir, şu adam, fıkıh âlimidir veya o adam, kelâmcıdır, denebilir. Ancak kitâbet²⁹⁹ mesleği için

²⁹⁶ Alevî, *et-Tırâz*, I, 17-18.

²⁹⁷ Bkz. Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, XV, 499.

²⁹⁸ Vezirliğe götüren bir yol olması sebebiyle kâtip unvanını elde etmek kolay olmamıştır. Kâtip olacak kişinin ilmi ve edebî anlamda ciddi bir donanıma sahip olması gerekiyordu. Zira kâtiplik, Abbâsîler döneminde yönetim kademesinde olması gereken önemli bir meslekti. Bu sahada deneyim sahibi kişiler, kitabetin önemini vurgulamaktadırlar. bkz. Muhammet Selim İpek, “*Birinci Abbâsî Döneminde (750-847) Kitabet-Siyâset İlişkisi*”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 61 (2017), s.324.

²⁹⁹ Kitabet, devletin üssü, ağacın değişik dalları, bilginin ışığı, adaletin meydanı ve en yüksek makamdır. Kitabeti hakkıyla bilmeyen cehalet damgasıyla damgalanmıştır. Kitabet ve kâtiplerle ancak siyaset ve yönetim kurulur. Fazilet ve erdem ancak kitabetle tasvir olunur. Eğer her sanatın bir lideri olsaydı

böyle bir durum söz konusu olamaz. Çünkü bu meslek tüm alanlarda uzmanlık gerektiren bir sanattır. Bu nedenle herhangi biri için *bu adam kâtiptir* denilemeyeceğini vurgular. O, çakmak taşının özünde bulunan gizli ateş gibi bu alanların da özünde yeteneğin olduğunu belirtir.³⁰⁰

Sekkâkî, beyânı, “*İstenilen mesajı verebilme münasebetiyle konuşmanın uygunluğunu sağlamak için hatalardan sakınmak amacıyla aynı anlamı, anlaşılabilirliğini artırarak ya da azaltarak, değişik yöntemlerle ifade edebilmektir*”³⁰¹ ifadeleriyle tanımlar.

Bedruddîn ise bu ilmi, “*İstenilen mesajı verebilme münasebetiyle konuşmanın uygunluğunu sağlamak için hatalardan sakınmak amacıyla aynı anlamı, anlaşılabilirliğini artırarak ya da azaltarak, değişik yöntemlerle ifade edebilmektir*”³⁰² şeklinde tanımlamıştır. Görüldüğü üzere Bedruddîn, beyân ilmini tanımlarken, Sekkâkî’nin sözlerini aynen tekrarlamıştır.

Dayf, İbnu’l-Esîr’in beyân ilmini belâgatın bir kısmı olarak değil aksine belâgat ilmini beyân ilminin bir alt bölümü olarak gördüğüne dikkat çekmiş ve İbnu’l-Esîr’in beyân konularına değindiğinde, beyân konularının belâgat ile fesâhat olarak saydığını aktarmadan önce, beyân kavramını geniş tutup belâgat kavramıyla eş anlamlı olarak ele aldığını belirtmiştir. Böylece İbnu’l-Esîr’in, Curcânî, Sekkâkî ve Zemahşerî’nin izlediği yolu terk ederek, Câhiz’in yolunu izlediğini ifade etmiştir. Ayrıca Dayf, İbnu’l-Esîr’in bu kapsamda me’ânî ve bedî’ kavramlarını, beyân ilmi adı altında ele aldığını da sözlerine eklemiştir.³⁰³

Beyân’ın farklı yöntemlerle meramını dile getirmeyi konu edindiğine ve belâgatın ise istenen mesajı, estetik bir şekilde ortama uygun olarak karşı tarafa iletebilme olduğuna göre beyân ilminin, belâgat ilminden daha kapsayıcı olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Câhiz ve İbnu’l-Esîr’in tariflerinin daha doğru olduğu görülmektedir.

---

kitabet bütün sanatların lideri olurdu. bkz. İpek, “*Birinci Abbâsî Döneminde (750-847) Kitabet–Siyâset İlişkisi*”, s. 324.

³⁰⁰ Bkz. İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-sâir*, I, 38; Zencîr, *Mebâhisu fi’l-belâga*, s. 214.

³⁰¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 162.

³⁰² Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 103.

³⁰³ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 324.

2.4.3.2.2. *Beyân İlminin Tarihçesi*

Günümüzde belâgat ilminin alt başlıkları olan *beyân*, *me‘ânî* ve *bedî‘* ilimleri, başlangıçta beyân ilminin alt dalları olarak değerlendirilirdi. Son dönem âlimlerinden Zeyyât (ö. 1388/1968) da belâgat ilimlerini, ‘*ulûmu‘l-beyân* başlığı altında ele almıştır. Bu kapsamda Zeyyât, sözlerine şöyle devam etmektedir: Büyük ihtimalle bu konuya ilk olarak Ebû ‘Ubeyde (ö. 209/824)³⁰⁴, *Mecâzu‘l-Kur‘ân* isimli eserinde değinmiştir. Abbâsî devletinin ilk dönemi boyunca da me‘ânî ilminde herhangi bir eser verilmemiştir. Bu devirlerde belâgat tanımıyla ilgili, sorulan bir soruya verilen cevap veya bir konu hakkında beyan edilen görüş ötesinde kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. İlk defa Câhiz, *el-Beyân ve‘t-tebyîn* isimli eserinde bazı konularını ele almıştır. Daha sonra Kudâme b. Ca‘fer (ö. 337/948), Ebû Bekir b. Dureyd (ö. 321/933)³⁰⁵ ve Ebû Hilâl el-Askerî, Câhiz’i takip etmişlerdir. Söz konusu âlimlerin, belâgat konularını kapsamlı bir şekilde ele almadıklarından ve eserlerinin de belâgat ilmine özgü olmadığı aynı zamanda başka konuları da kapsadıkları için bu ilmin kurucuları olarak kabul edilmemişlerdir. Bu ilmin konularını belirledikleri ve kurallarını koydukları için 471/1078 tarihinde vefat eden Abdulkâhir el-Curcânî ve 626/1229 tarihinde vefat eden Ebû Ya‘kûb es-Sekkâkî, bu ilmin kurucuları olarak kabul edilmiştir. Her ikisi de beyân ve me‘ânî ilimlerini iki ayrı ilim olarak ele almışlardır.³⁰⁶

2.4.3.3. *Bedî‘*

Bu başlık altında belâgatın üçüncü kısmı olan bedî‘ ilmini değerlendireceğiz. Bu kapsamda kelimenin sözlük anlamını anlatmaya çalıştıktan sonra, ıstılâhî anlamını da açıklayacağız. Ayrıca ıstılâhî anlamını irdelerken, Sekkâkî ve Bedruddîn b. Mâlik’in bedî‘ ilmi için yaptıkları tanımlara da sırasıyla değineceğiz. Bununla beraber bedî‘ ilminin tarihçesine de yer vererek, diğer bir konuya geçiş yapacağız.

³⁰⁴ Ebû ‘Ubeyde Ma‘mer b. Musennâ, 110/728 tarihinde doğmuştur. Tercih edilen görüşe göre doğum yeri Basra’dır. Eski Arap tarih ve dillerini herkesten iyi bilirdi. Hâriciyye mezhebini benimsediğinden çağdaşlarının çoğu tarafından tefsiri takdir edilmemiştir. Bu münasebetle tefsiri, büyük eleştirilere marûz kalarak, güvenilir olarak kabul görülmemiştir. 207/822-213/828 yılları arasında vefat ettiğiyle ilgili değişik rivayetler mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Sezgin, *Târîhu‘t-turâsi‘l-Arabî (‘ilmu‘l-luga)*, çev. Arfa Mustafa, C. I, y.y: Cami‘etu‘l-İmâm Muhammed b. Su‘ûd el-İslamiye, 1408/1988, s. 111-112.

³⁰⁵ Dil bilim âlimi Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Dureyd, *el-Cemhere fi‘l-luga* isimli eserinin yazarıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu‘z-zunûn*, I, 605.

³⁰⁶ Bkz. Zeyyât, *Târîhu‘l-edebi‘l-Arabî*, s. 375.

2.4.3.1. Bedî' Kavramının Sözlük ve Istilâhî Anlamı

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbu'l-'ayn* isimli eserinde, bedî' kavramının türediği fiilin maddesi olan (ع، د، ب) kökünü: “Daha önce yaratılmayan, hayal edilmeyen ve kendisi hakkında bilgi bulunmayan bir şeyi ortaya çıkartmaya bedî' denilir. Allah'a, daha önce olmayan ve hayal edilmeyen yer ve gökleri yarattığı için (بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) denilmiştir” ifadesiyle açıklar.³⁰⁷

Bedruddîn b. Mâlik, bedî' ilminin istilâhî tanımını: “bedî', fesâhatın şekillerini öğreten bir ilimdir. Bu durum, önce fesâhatı tanımlamayı gerektirmektedir. Bu kapsamda fesâhatın tanımını şu şekilde yapıyoruz: Konuşmayı, amacını açıklayabilme ve manasını eksiksiz olarak yansıtabilecek şekilde formata sokma işlemine fesâhat denilir. Bu da lafzî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrılır”³⁰⁸ şeklinde tanımlamıştır.

Sekkâkî'ye kadar belâgat ilmi konuları, tek isim altında incelenmiştir. Bu konular, İbnu'l-Mu'tez tarafından *bedî'*, Câhiz tarafından *beyân*, İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) tarafından *fesâhat* ve Curcânî tarafından *belâgat* olarak adlandırılmıştır. İlk defa Sekkâkî tarafından, *me'ânî* ve *beyân* ilimleri adı altında iki ayrı bölüm halinde ele alınmıştır. Ayrıca Sekkâkî, daha sonra yazarımız tarafında *bedî'* olarak ele alınacak olan konuları da belâgat ilminin tamamlayıcı unsuru olarak işlemiş ve “Konuşmaya süslü elbise giydirerek, güzellik açısından onu en yüksek seviyeye çıkartan, belâgatın her iki dayanağı (*me'ânî*-*beyân*) ve fesâhatın her iki türü (*lafzî*-*manevî*) olduğu bilindikten sonra, konuşmayı güzelleştirmek amacıyla çok sayıda özel vucûhun (yönün) bulunduğu da bilinmelidir. Böylece sadece en bilinenlerine işaret edeceğiz. Bunlar da lafızlara yönelik olanlar ile manalara yönelik olanlar olmak üzere kendi aralarında iki kısma ayrılırlar”³⁰⁹ şeklinde tanımlamıştır.

Smyth, belâgat ilminde üçlü ifadeyi açıkça ilk kez kullananın Bedruddîn b. Mâlik olduğunu belirtirken,³¹⁰ Durmuş, bedî' ilminin belâgat ilminden bağımsız bir disiplin

³⁰⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, I,121.

³⁰⁸ Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 159.

³⁰⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 423.

³¹⁰ Bkz. William Smyth, çev. Abdullah Yıldırım, “Belâgat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenleniş ve Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'ulûm'u”, İstanbul, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası, C. I, S. 22 (2013), s. 215.

olarak ele alınışının Kazvîni ile başladığını belirtmiştir. O, daha sonra da kabul edilen bedî' ilminin tanımının da Kazvîni tarafından yapıldığını ifade etmiştir.³¹¹

Smyth'in görüşü daha isabetli görünmektedir. Çünkü Kazvîni'den yaklaşık yarım asır önce vefat eden Bedruddîn b. Mâlik, bedî' ilmini belâgat ilminden bağımsız olarak ele almış ve tanımlamıştır.

2.4.3.2. Bedî' İliminin Tarihçesi

Bedî' ilminde ilk eser veren³¹² İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908)³¹³ ve İbn Ebi'l-İsba' gibi ilk dönem belâgat âlimleri, bedî' ilminin kapsam alanını, me'ânî ve beyân ilimleri konularını da kapsayacak şekilde geniş tutmuşlardır. Zencânî (ö. 660/1262'den sonra) ise "Üçüncü bölüm, me'ânî ve beyân ilimlerini kapsayan bedî' ilmidir" diyerek, üçüncü bölümde *bedî' ilmi* adı altında tüm belâgat konularını ele almıştır. Böylece Zencânî, bedî' ilmini, sözcüklerin lafzî ve manevî güzellikleri ile sınırlı tutmayarak, tıpkı ilk dönem âlimleri gibi 'belâgat manasında kullanmıştır.³¹⁴

İbnu'l-Mu'tez, bu ilimde on yedi tür (bedî'î üslup) ele almıştır. Çağdaşı Kudâme b. Ca'fer, yedisinde İbnu'l-Mu'tez ile mutabık kalarak, bu sayıyı yirminin üzerine çıkartmıştır. Bunlardan sonra gelen her âlim bir öncekine göre bu sayıyı artırmıştır. 837/1434 tarihinde vefat eden İbn Hicce el-Hamevî ise bu sayıyı yüz kırk ikiye kadar yükseltmiştir.³¹⁵

³¹¹ Bkz. İsmail Durmuş, "Kazvîni (ö. 739/1338)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 25, s. 157.

³¹² Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 420; Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, s. 375.

³¹³ Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Mu'tez b. Mutevekkil, ilmini Muberrred (ö. 285/899), Sa'leb (ö. 291/904) ve diğer âlimlerden tahsil etmiştir. Aynı zamanda edebiyatçı, belâgatçı ve şair olan İbnu'l-Mu'tez, 296/908 tarihinde dönemin Abbâsî halifesi el-Muktedir Billah'a (295/908-320/932) yapılan bir darbe sonucunda Abbâsî devletine halife seçilmiştir. Fakat halifelîği sadece bir gün ve bir gece sürebilmiştir. Muktedir taraftarlarınca yapılan bir karşı darbe sonucunda öldürülmüştür. *Kitâbu'l-bedî'* başta olmak üzere çok sayıda eser de kaleme alan İbnu'l-Mu'tez, belâgat ilmini, *konusmayı uzatmadan manaya ulaşabilmektir* diye tanımlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbâs, C. III, Beyrut: Dâru Sâdir, 1398/1978, s. 76-77.

³¹⁴ Bkz. Zencânî, *Mi'yâru'n-nuzzâr (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 21.

³¹⁵ Bkz. Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, s. 375-376.

2.4.4. Belâgat Ekolleri

Matlûb, Arap belâgat eserlerinde birbirlerinden alıntı yapıldığı ve belli bir yere kadar da bu eserlerde izlenen metodun da aynı olmasına rağmen temel olarak belâgat eserlerinde araştırma yöntemlerinde iki ayrı metodun görünür bir şekilde kullanıldığını dile getirmiştir. Matlûb, böylece bazı belâgatçıların eserlerinde edebî eğilim hâkim olurken, bazılarınıninkinde ise aklî ve felsefî eğilimin hâkim olduğunu belirtmiştir. O, bunun sonucunda edebî ve kelâmî olmak üzere iki ayrı ekolün ortaya çıktığını ifade etmiştir.³¹⁶

Besyûnî de (d. 1369/1950) belâgat yönelimlerini, tıpkı Matlûb gibi felsefî-mantıkkî ve edebî olmak üzere iki ayrı ekol şeklinde ele almıştır.³¹⁷

Taşdelen, belâgat tarihçilerinin bu ilmi, geçirdiği tarihî süreci muhteva ve bölge ayrımı gözetmeden kronolojik bir tarzda ele aldıkları gibi bu alanda yazılan eserlerin muhteva karakteristiğine göre de ele aldıklarını ifade etmiştir. O, bu kapsamda belâgat ile ilgili eserlerin, meşârîka ekolü ile Arap ve belîğlerin ekolü ya da Suyûtî'nin isimlendirmesiyle Arapların ve belîğlerin yolu ile Acem'in ve felsefe ehlinin yolu diye iki temel ekol şeklinde ele alındığını belirtmiştir. O, bazı âlimlerin de bu tasnifi coğrafi bölgelere göre yaptığını ancak Arapların hâkim olduğu bölgeler ile Arap dışındaki millet ve kültürlerin hâkim olduğu bölgelerde yazılan eserlerin teliflerinde izlenen yöntemlerin, ilgili bölgelerde hâkim olan kültürlere göre belirlendiğinden sonuç itibarıyla değişen bir şeyin olmadığına da işaret etmiştir.³¹⁸

İbn Haldun (808/1406), genel olarak doğunun (Anadolu, Şam, Horasan, Türkistan vb.), batıdan (Kuzey Afrika ülkeleri, Endülüs, Sicilya vb.) daha fazla ma'mûr olduğu ya da doğu ülkelerinin büyük bir kısmı Arap olmayan halklardan meydana geldiği için dil bilimlerinin doğuda daha fazla geliştiğine dikkat çekerek, beyân ilminin de bundan dolayı doğuda daha fazla ilgi gördüğünü vurgulamıştır. İbn Haldun, buna karşın derinlemesine

³¹⁶ Bkz. Matlûb, *Dirâsâtun belâgiyye ve nakdiye*, s. 13.

³¹⁷ Bkz. Besyûnî, *'İlmu'l-bedî'*, s. 113-115.

³¹⁸ Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 277.

düşünmekten ziyade daha fazla görsele dayalı olan sözcük süslemesini konu edinen bedî' ilminin ise batıda daha fazla ilgi gördüğünü belirtmiştir.³¹⁹

Taşdelen, İbn Haldun'un bu sözlerine dikkat çekerek, İbn Haldun'un, mananın ön plana çıkarıldığı Horasan ve Mâverâünnehir bölgesinin belâgat bilginlerine, *Meşârika bilginleri*, lafız üzerine daha fazla vurgu yapan Endülüs ve Kuzey Afrika belâgat âlimlerine ise *Meğâribe bilginleri* diyerek, belâgat ekollerinin sayısını üçe çıkardığını ifade etmiştir.³²⁰

Yalar, belâgat ekollerini edebî ve kelâmî ekoller olarak ele aldıktan sonra, söz konusu her iki ekolün de özelliklerini taşıyan âlim ve eserlerin, karma ekol adı altında değerlendirilmeye çalışıldığını belirtmiştir.³²¹

Biz burada belâgat ekollerini, Arap ve Bülegâ, Meşârika, Meğâribe ve Karma olmak üzere üzere dört ayrı başlık altında ele aldıktan sonra, yazarın tabi olduğu ekolü incelemeye çalışacağız.

2.4.4.1. Arap ve Bülegâ Ekolü

Mısır ve Şam yöresinin belâgat âlimlerinin, bedî' sanatlarıyla da ilgilendiklerini söylemek gerekir. Kur'an'da geçen bedî' sanatları, onların husûsî ilgi alanlarıdır. Nitekim İbn Ebi'l-İsba' *Bedî'u'l-Kur'an* adlı bir eser kaleme alarak kendinden öncekilerin dikkatini çekmeyen bazı bedî' kavramlarını ortaya çıkartmıştır.³²²

Mısır ve Şam yöresi, bu anlayışı çok uzun süre devam ettiremedi. Sonunda oraya da doğudan Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'u* ulaşır. Böylece Mısır yöresi de doğu ekolünün bir tür hâkimiyetine girmiş oluyordu. Bununla birlikte Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'unun* ne zaman bu yöreye girdiği kesin belli değildir. Ancak bilinen bir şey varsa, o da *Miftâhu'l-'ulûm'un* tanınmasını sağlayan kitabın, Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh'ı* olduğudur.³²³

³¹⁹ Bkz. Veliyuddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, *el-Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş. C. II, Dimaşk: Dâru ya'rab, 1425/2004, s. 375.

³²⁰ Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 277.

³²¹ Bkz. Yalar, *el-Hatib el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 54

³²² Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 283; Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 88.

³²³ Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 283; Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 89.

Matlûb, bu ekolün mensuplarının felsefe ve mantıktan vazgeçerek, zevkin tahkimine yöneldiklerini dile getirmiştir. Buna gerekçe olarak da Mısır ve Şam'ın tabii zenginliklere sahip olmasını ve başta edebî alanda olmak üzere hayatın tüm safhalarında güzel şeylere ilgi duyulmasını göstermiştir.³²⁴

Matlûb, edebî ekol mensuplarının çoğu, bir veya iki satır şeklinde kuralları anlattıktan sonra, sayfalarca örneklerle bu kuralları pekiştirmeye çalıştıklarına dikkat çekmiştir. Matlûb, bu kapsamda verdikleri örnekleri ilgili şiir veya cümleyle sınırlı bırakmadan, şiirin içinde bulunduğu kıtanın tümü ve edebî metnin de dahil olduğu paragrafın tamamını eserlerinde sunduklarını aktarmıştır.³²⁵

Taşdelen, İbn Sinân el-Hafâcî, Usâme b. Munkız (ö. 584/1188)³²⁶, Diyâuddîn b. Esîr, Kemâluddîn Abdulvahid b. Abdülkerim ez-Zemlekânî (ö. 651/1253) ve Zekiyyuddîn İbn Ebi'l-İsba' el-Advânî (ö. 654/1256) gibi âlimleri, *Arap ve Bülegâ Ekolü* temsilcileri olarak gösterirken,³²⁷ Yalar, edebî ekolün temsilcileri olarak kabul edilen âlimleri ve eserlerini şu şekilde sıralamıştır.³²⁸

- 1) Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Musennâ (ö. 208/823) : *Mecâzu'l-Kur'ân*
- 2) Ebû 'Usmân Amr b. Bahr el-Câhiz (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-tebyîn ve el-Hayevân*
- 3) Muhammed b. Yezid el-Mubberred (ö. 285/899)³²⁹ : *el-Kâmil fi'l-lugati ve'l-edeb*
- 4) Abdullah b. Mu'tez (ö. 296/908) : *Kitâbu'l-bedî'*

³²⁴ Bkz. Matlûb, *el-Kazvînî ve şurûhu't-Telhîs*, s. 84.

³²⁵ Bkz. Matlûb, *el-Kazvînî ve şurûhu't-Telhîs*, s. 37.

³²⁶ Usâme b. Murşid b. Ali eş-Şeyzerî, 488/1095 tarihinde Şeyzer'de doğmuştur. Haçlıların *Sizarar* diye isimlendirdiği Hama yakınlarında yer alan Şeyzer kalesinde hüküm süren Benî Munkız kabilesinin önde gelen prenslerindedir. *el-Bedî' fi nakdi's-şi'r* isimli eseri başta olmak üzere edebiyat ve tarih alanında çok sayıda eser kaleme almıştır. Dımaşk'ta ikamet eden İbn Munkız, 540/1145 tarihinde Mısır'a geçerek, Filistin'de Haçlılara karşı düzenlenen birçok askeri hareketi komuta etmiştir. Dımaşk'a dönen İbn Munkız, daha sonra Hasankeyf'e geçerek buraya yerleşmiştir. Selâhaddîn Eyyübî (ö. 589/1193) Sultan olunca, sekseni aşkın yaşında tekrar Dımaşk'a yerleşmiş ve 584/1188 tarihinde vefat etmiştir. bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 291.

³²⁷ Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 283-289.

³²⁸ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 51-52.

³²⁹ Mubberred olarak bilinen Muhammed b. Yezid b. Abdüleker Ebu'l-Abbâs, 210/826 tarihinde Basra'da doğmuştur. Ebû 'Umer el-Cermî (ö. 225/840), Ebû 'Usmân el-Mâzîni (ö. 247/861) ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869) gibi âlimlerden okumuştur. Cermî ve Mâzîni'den sonra Bağdat'ta nahiv ilminin temsilciliğini ele almıştır. Edeb ilminde yazdığı *el-Kâmil* ve nahiv alanında kaleme aldığı *el-Muktadab* isimli eserlerinin de içinde bulunduğu çok sayıda telif yapan Mubberred, 285/899 tarihin Bağdat'ta vefat etmiştir. bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, VI, 2678-2684; Fîrûzâbâdî, *el-Bulga*, I, 286; Es'ad, *el-Vasît*, s. 83-85.

- 5) Ahmed es-Sa'leb (ö. 291/904)³³⁰ : *Kavâ'idu's-şî'r*
- 6) İbn Tabâtabâ el-Alevî (ö. 322/934)³³¹ : *İyâru's-şî'r*
- 7) Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005) : *Kitâbu's-sinâ'ateyn, el-kitâbe ve's-şî'r*
- 8) Şerîf er-Radî (ö. 406/1015)³³² : *Telhîsu'l-beyân fî mecâzâtî'l-Kur'ân*
- 9) İbn Raşîk el-Kayrevânî (ö. 463/1071)³³³ : *el-'Umde fî sinâati's-şî'ri ve nakdih*
- 10) İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) : *Sırru'l-fesâha*
- 11) Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078) : *Esrâru'l-belâga ve Delâilu'l-i'câz fî ilmi'l-me'ânî*
- 12) Usâme b. Munkız (ö. 584/1188) : *el-Bedî' fî nakdi's-şî'r*
- 13) İbnu'l-Esîr el-Cezerî (ö. 637/1239) : *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir*
- 14) İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256) : *Tahrîru't-Tahbîr fî sinâati's-şî'ri ve'n-nesri ve beyânî i'câzi'l-Kur'ân ile Bedî'u'l-Kur'ân*

2.4.4.2. Meşârika Ekolü

Matlûb, halifelerin yönettiği ilmî hareketlilik ile yabancı dillerden yapılan tercüme sayesinde uygarlığın en parlak döneminin yaşandığı Abbâsî devletinde Arap İslam düşüncesi üzerinde felsefe ile kelâm ilimlerinin büyük etkileri olduğunu belirtmiştir. Matlûb, bu kapsamda herhangi bir İslam Arap ilminin, felsefe ile kelâmın

³³⁰ Sa'leb olarak meşhur olan Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Zeyd, 200/815 tarihinde doğmuştur. İlmîni İbnu'l-A'râbî'den (ö. 231/845) almıştır. Lügat, nahiv, eski şiir ve Arap dili konularında âlim olan Sa'leb, güçlü bir hafızaya da sahipti. Yirmi iki civarında eser yazmasına rağmen sadece *Kitâbu'l-fasîh*, *Kitâbu kavâ'idu's-şî'r*, *Şerhu Dîvân-ı Zuheyr*, *Şerhu Dîvân-ı'l-A'sâ* ve *Kitâbu'l-emâlî* isimli eserleri günümüze kadar ulaşabilmişlerdir. 291/904 tarihinde yaşadığı Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Corcî Zeydân, *Târîhu adâbi'l-lugati'l-Arabiyye*, Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'limi ve's-Sekâfe, y.t, s. 586.

³³¹ Muhammed b. Ahmed Tabâtabâ el-Alevî, İsfahan'da doğmuştur. Üstün yetenekli bir şair olmakla beraber edeb alanında da âlim bir şahsiyettir. Şiirlerinin büyük bir kısmında gazel ve edebî temalar işlemiştir. İçinde 'İyâru's-şî'r'in de bulunduğu bazı eserler kaleme alan İbn Tabâtabâ, 322/934 tarihinde İsfahan'da vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 308.

³³² Muhammed b. Huseyn Ebu'l-Hasan er-Radî, 359/970 tarihinde Bağdat'ta doğmuştur. Babasının hayatında Nekâbetu'l-eşrâf görevine getirilmiştir. *Telhîsu'l-beyân fî mecâzâtî'l-Kur'ân* isimli eserin de içinde bulunduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. 406/1015 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 99.

³³³ Edebiyatçı, eleştirmen ve araştırmacı Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayrevânî, 390/1000 tarihinde Cezayir'in M'sila vilayetinde doğmuştur. Kuyumculuk mesleğiyle uğraşan İbn Raşîk, daha sonra edebî ilimlere merak salarak, şiir söylemeye başlamıştır. 406/1015-16 tarihinde Kayrevân'a geçerek, dönemin kralını şiirleriyle övdüğünden burada nam salmıştır. 449/1058'den sonra Mehdiye'ye göç etmiştir. Çıkan iç kargaşa sonucunda 454/1063 tarihinde Sicilya adasına geçerek, Mazzara şehrine yerleşmiş ve 463/1071 tarihinde burada vefat etmiştir. *el-'Umde fî sinâati's-şî'ri ve nakdih* isimli eserinin de aralarında bulunduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 191; Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Kayrevânî, *Dîvân-u İbn-i Reşîk'l-Kayrevânî*, thk. Abdurrahman Bâgî, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1409/1989, s. 9.

etkisinden kurtulamadığı gibi belâgat ilminin de bu durumdan büyük ölçüde etkilendiğini ifade etmiştir. Matlûb, erken dönemlerden itibaren mantık ve felsefe ile belâgat ilimleri arasında bulunan güçlü bir ilişki bulunduğunu ve bu ilişkinin her geçen gün daha da artarak, VI yüzyılda Sekkâkî ile öğrencileri aracılığıyla zirve yaptığını ifade etmiştir.³³⁴

Fars, Türk ve Tatarların karışımından oluşan milletlerin ikamet ettiği Doğu İslam ülkelerinde kelâmî ekolün yaygın olduğunu ifade eden Matlûb,³³⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210), Mutarrizî (ö. 610/1213)³³⁶ ve Sekkâkî gibi kelâm ekolü mensuplarının büyük çoğunluğu Havârizm bölgesinde yaşadıklarına dikkat çekerek, felsefe ile kelâmın birleşmesi sonucunda edindiği karakteriyle bu bölgenin, doğal olarak kelâm (meşârika) ekolüne ev sahipliği yaptığını dile getirmiştir.³³⁷

Yalar, kelâmî ekolün temsilcileri olarak kabul edilen âlim ve eserlerini şu şekilde vermektedir:³³⁸

- 1) İshak b. Vehb el-Kâtip (ö. 335/947 sonrası?)³³⁹ : *el-Burhân fî vucûhi 'l-beyân*³⁴⁰
- 2) Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) : *Kitâbu nakdi 'ş-şî'r*
- 3) Ali b. İsâ er-Rummânî (ö. 384/994) : *en-Nuket fî i 'câzi 'l-Kur'ân*
- 4) Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer er-Râzî (ö. 606/1210) : *Nihâyetü'l-icâz fî dirâyeti 'l-i 'câz*
- 5) Yûsuf b. Ebî Bekir es-Sekkâkî (ö. 626/1229) : *Miftâhu 'l-'ulûm*

³³⁴ Bkz. Matlûb, *Dirâsâtun belâgiyye ve nakdiye*, s. 15.

³³⁵ Bkz. Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 36.

³³⁶ Hanefî fakihlerden dil bilgini ve edebiyatçı Nâsır b. Abdusseyid Burhânuddîn el-Mutarrizî, 538/1144 tarihinde Havârizm Curcâniye'de doğmuştur. Mutezilelerin başı olan Mutarrizî'nin, *el-İdâh fî şerhi makâmâtî Harîrî* isimli eserinin de dahil olduğu telifleri mevcuttur. 610/1213 tarihinde Havârizm'de vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 348.

³³⁷ Blz. Matlûb, *el-Belâga 'inde's-Sekkâkî*, s. 41.

³³⁸ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 53.

³³⁹ İshak b. Veheb'in ailesi, Me'mûn (198/813-218/833) döneminden itibaren Abbâsî divanlarında katiplik mesleğini icra etmiştir. Katiplerin önde gelenlerinden dedesi Süleyman (ö. 272/885), Muhtedî Billah (255/869-256/870) ve Mu'temid Alellah'a (256/870-279/892) vezirlik yapmıştır. Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 95.

³⁴⁰ Bu eser, *Nakdu'nesir* adıyla Kudâme b. Ca'fer'in telifi olarak bilinmiş ve onun adıyla basılmıştır. Ancak Ali Hasan Abdulkadir tarafından yazılan ve 1368/1948 tarihinde Dimaşk'ta *el-Mecme'u'l-'ilmî el-Arabî* dergisinde yayınlanan makaleden sonra, eserin Kudâme b. Ca'fer'e ait olmadığı gibi isminin de *Nakdu'nesir* olmadığı ortaya çıkmıştır. Böylece İshak b. Veheb'in kaleme aldığı *el-Burhân fî vucûhi 'l-beyân* isimli eserinin bir parçası olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 159; Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 93; Tâhâ Huseyn, *Mukaddimetu Kitâbi nakdi'n-nesr*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1400/1980, s. 41; İshak b. İbrahim b. Veheb el-Kâtip, *el-Burhân fî vucûhi 'l-beyân*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, Kahire: Mektebetu'ş-Şebâb, 1389/1969, s. 1-18.

- 6) Bedruddîn b. Mâlik (ö. 686/1286) : *el-Misbâh fi 'l-me'ânî ve 'l-beyâni ve 'l-bedî'*
- 7) Mahmut b. Mesut eş-Şîrâzî (ö. 710/1311)³⁴¹ : *Miftâhu'l-Miftâh*
- 8) Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî (ö. 739/1338) : *el-Îdâh fi 'ulûmi'l-belâga ve et-Telhîs fi 'ulûmi'l-belâga*
- 9) Abdurrahman b. Ahmed el-Îcî (ö. 756/1355)³⁴²: *el-Fevâidu'l-giyâsiyye*
- 10) Bahâuddîn Ahmed b. Ali es-Subkî (ö. 773/1372)³⁴³ : *'Arûsu'l-efrâf fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*
- 11) Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî (ö. 791/1389) : *Muhtesaru'l-me'ânî ve el-Mutavvel*

2.4.4.3. Meğâribe Ekolü

İbn Haldun, mağrip halkının kelime süslemeye düşkün oldukları, bedî' ilminin kolay olması ve belâgat ile beyân ilimlerinin metotları açısından ince teori ve derin anlamları münasebetiyle kendilerine zor geldiği için belâgat ile beyân ilimlerinden yüz çevirerek, sadece bedî' ilmine yöneldiklerini dile getirmiştir.³⁴⁴

Bu ekolün temsilcileri olarak Ebu'l-Hasen Hâzîm el-Kartâcennî (ö. 684/1285)³⁴⁵ ve İbn Raşîk el-Kayrevânî (ö. 463/1071)³⁴⁶ gibi âlimler gösterilebilir. İbn Haldun, Afrika ve Endülüslülerin çoğu, Kayrevânî'nin izinde yürüdüğüne dikkat çekmiştir.³⁴⁷

³⁴¹ Mahmut b. Mesut Kutbuddîn eş-Şîrâzî, 634/1236 tarihinde Şiraz'da doğmuştur. Tabip olarak hizmet verdikten sonra Nuseyr et-Tûsî'nin yanında Hey'et ilimlerini okumuştur. Sivas ve Malatya'da valilik görevlerinde bulunduktan sonra, Şam'a gitmiş ve oradan da Tebriz'e geçmiştir. *Miftâhu'l-'ulûm*'a yazdığı şerhin de dahil olduğu çok sayıda eser kaleme almıştır. 710/1311 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine*, IV, 339-340.

³⁴² 756/1355 tarihinde vefat eden Kadî 'Adududdîn Abdurrahman b. Ahmed el-Îcî, *el-Fevâidu'l-giyâsiyye* isimli eseriyle *Miftâhu'l-'ulûm*'un üçüncü bölümünü telhîs etmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Zencîr, *Mebâhisu fi'l-belâga*, s. 239; Kazvînî, *el-Îdâh fi 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

³⁴³ Ahmed b. Ali es-Subkî, hicrî 683 tarihinde doğmuştur. Kahire'de eğitim görmüş ve on altı yıl boyunca Dimaşk'da kadılık görevinde bulunmuştur. Daha sonra bazı değişik medreselerde ders vermiştir. İ'tikâdî olarak Eş'ârî mezhebini benimsemiştir. Hicrî 773 tarihinde Mekke yakınlarında vefat etmiştir. Bkz. Bahâuddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâf fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî, I. b, C. I, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriye, 2003, s. 9-16.

³⁴⁴ Bkz. İbn Haldun, *el-Mukaddime*, II, 375.

³⁴⁵ Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 297.

³⁴⁶ Bkz. İbn Haldun, *el-Mukaddime*, II, 375.

³⁴⁷ Bkz. İbn Haldun, *el-Mukaddime*, II, 375.

Taşdelen, Matlûb'dan naklen Meğâribe ekolünde yazılmış eserlere örnek olarak Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî (ö. 780/1378)³⁴⁸ tarafından kaleme alınan *el-Mi'yâr fi nakdi'l-eş'âr* isimli eseri de göstermiştir.³⁴⁹ Matlûb, hicrî VII yüzyılda telif edilen bu eserde, Hâzîm'in kitabında bulamadığımız bir şekilde bedî' ilmine bir eğilimin söz konusu olduğunu dile getirmiştir.³⁵⁰

2.4.4.4. Karma Ekol

Yalar, Kehhâle'den naklen bu ekol için öngörülen en önemli özelliğin edebî zevk olmakla birlikte mantıkçı bir yaklaşımla bir takım tarif ve taksimlere de yer verilmek olduğunu söyledikten sonra, ekol içinde gösterilmek istenen bazı âlimlerin, edebî ve kelâmî ekolleri eserlerinde birleştirebildiklerini sözlerine eklemiş ve örnek olarak da Yahya b. Hamza el-Alevî tarafından kaleme alınan *et-Tırâz* isimli eseri göstermiştir.³⁵¹

Yalar, karma ekolün temsilcileri olarak kabul edilen ve aynı zamanda edebî ekol içinde de yer alan âlim ve eserleri şu şekilde sıralamıştır:³⁵²

- 1) Amr b. Bahr el-Câhiz (ö. 255/869), *el-Beyân ve 't-tebyîn ve el-Hayevân*
- 2) Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005) : *Kitâbu's-sinâ'ateyn, el-kitâbe ve 'ş-şi'r*
- 3) İbn Raşîk el-Kayrevânî (ö. 463/1071) : *el-'Umde fî sinâati 'ş-şi'ri ve nakdih*
- 4) İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) : *Sırru'l-fesâha*
- 5) Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078) : *Delâilu'l-i'câz fî 'ilmi'l-me'ânî*
- 6) Mahmud b. Umer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) : *Tefsîru'l-keşşâf 'an hakkâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûnu'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl*

³⁴⁸ Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Câbir el-Endelüsî, 698/1298 tarihinde doğmuştur. Kur'ân ve Nahv ilmini Muhammed b. Ya'îş'ten, fıkıh tahsilini Muhammed Sa'îd er-Rundî'den ve Hadis ilmini ise Ebû Abdullah ez-Zevâvî'den aldıktan sonra, Mısır diyarına geçerek, Ahmed b. Yûsuf er-Ruaynî ile tanışmıştır. Bu ikili *a'mâ* ve *basîr* olarak meşhur oldular. İbn Câbir, telif ve nazım yaparken, Ruaynî ise yazardı. Bu durum ömürlerinin sonlarına kadar devam etmiştir. Bu ikili, Mısır'da Ebû Hayyân'dan dersler aldıktan sonra Şam'a geçtiler. Şam'da hadis ilmini, Mizzî, Cezerî ve İbn Kâmyâr'dan aldılar. Daha sonra Halep'e yerleşen ikili, burada ders vermişlerdir. Halep'ten sonra el-Bîre'ye yerleşen ikilinin, İbn Câbir'in evliliği nedeniyle arkadaşlıkları da sona ermiştir. İbn Mâlik'in elfiyesine yazdığı şerh başta olmak üzere eserler kaleme alan İbn Câbir, 780/1378 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 34-35; Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî, *el-Mi'yâr fi nakdi'l-eş'âr (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. Abdullah Muhammed Süleyman Hindâvî, 1. b., Mısır: Matba'atu'l-Emâne, 1408/1987, s. 3-4.

³⁴⁹ Bkz. Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 297; Matlûb, *el-Kazvînî ve şurûhu't-Telhîs*, s. 49.

³⁵⁰ Bkz. Matlûb, *el-Kazvînî ve şurûhu't-Telhîs*, s. 49.

³⁵¹ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 54.

³⁵² Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 54.

- 7) Yahya b. Hamza el-Alevî (ö. 745/1344) : *et-Tirâzu'l-mutedamminu li esrâri'l-belâgata ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*

2.4.4.5. Bedruddîn b. Mâlik'in Mensubu Olduğu Ekol

Es'ad, baba İbn Mâlik'i, Endülüs ve Meğâribe dil ekolü nahiv âlimleri arasında sayarken,³⁵³ Bedruddîn b. Mâlik'i, Mısır ve Şam dil ekolü nahiv âlimleri arasında göstermiştir.³⁵⁴

Biz Bedruddîn b. Mâlik'in Misbâh'ini incelediğimizde şu sonuçlara ulaştık.

- 1- Anlaşılır bir dil kullanmıştır.
- 2- Tarif ve taksimleri mantıkçı bir yaklaşımla yapmıştır.
- 3- Konuları düzgün bir biçimde tasarlamıştır.
- 4- Tanımları muhtevalarına uygun olarak yapmıştır.
- 5- Tanımlardan sonra, bol miktarda âyet ve şiiri şâhid olarak göstermiştir.
- 6- Şâhid olarak gösterdiği şiirleri itinayla seçmiştir.
- 7- *Miftâhu'l-'ulûm'un* ana omurgasını teşkil eden me'ânî ile beyân ilimleri olmasına karşın o, bu eserinde bedî' kavramları üzerine daha fazla durmuştur.

Yazarın kullandığı metodolojiden de anlaşıldığı kadarıyla kendisini herhangi bir ekol ile kayıtlamamış, aksine her ekolden hoşuna giden tarafları alarak, kendine özgü bir yol belirlemeye çalışmıştır.

---

³⁵³ Bkz. Es'ad, *el-Vasît*, s. 166.

³⁵⁴ Bkz. Es'ad, *el-Vasît*, s. 206.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-MİSBÂH FÎ İHTİSÂRİ'L-MİFTÂH

Çalışmanın birinci bölümünde yazarın kaleme aldığı eserleri inceledik. Ancak belâgat ilminde kaleme aldığı eserlerden sadece *el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh* elimizde mevcuttur. Bundan dolayı kapsamlı bir şekilde ele almayı uygun görerek, çalışmanın üçüncü bölümünü bu esere ayırdık. Bu bağlamda eserle ilgili; yazara aidiyeti, hakkındaki görüşler, yazma nüshaları, matbû' nüshaları, eseri etkileyenler, eserden etkilenenler ve telhîs ile şerhleri gibi genel bilgiler sunulduktan sonra, içeriğiyle ilgili kapsamlı bir analiz yapılacaktır. Bu çerçevede, eserde ele alınan belâgat kavramları hakkında yazarın görüşlerine yer verilecektir. Son olarak eserde kullanılan istişâdlar ele alınarak, çalışmanın özetlenmesi ve gerekli yorumların yapılmasıyla tamamlanacaktır.

3.1. YAZARA AİDİYETİ

Çok sayıda kaynakta bu esere atıflar vardır. Bazen isim değişikliği olsa da aynı eserden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan böyle bir eserin mevcudiyeti ve Bedruddîn b. Mâlik'e nisbetinde şüphe yoktur. Kronolojik sıraya göre bu esere yapılan bazı atıflarlar şöyledir:

Safedî, Bedruddîn b. Mâlik'in, *Miftâhu'l'ulûm'un* me'ânî ve beyân kısımlarının ihtisâr ettiği bu eserin oldukça güzel olduğunu söylemiştir.³⁵⁵

Kalkaşendî, Suyûtî, Taşköprü-zâde ve Kâtip Çelebi gibi âlimler, me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerini kapsayan telifler arasında, müellifimizin yazdığı *el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserine de yer vermişlerdir. Fakat Kalkaşendî, bu eserden *el-İdâh* adıyla bahsetmiştir.³⁵⁶

İbnu'l-İmâd ve Ziriklî, Bedruddîn b. Mâlik'in bu eserinden *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyân* adıyla zikretmişlerdir.³⁵⁷

³⁵⁵ Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, I, 165.

³⁵⁶ Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 469; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I, 225; Taşköprü-zâde, *Miftâhu's-se'âde*, s. 188; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1707.

³⁵⁷ Bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 697; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 31.

Bağdadî ve Kehhâle, Bedruddîn b. Mâlik'in, *Miftâhu'l-'ulûm'a el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli bir eser yazdığını dile getirirken,³⁵⁸ Es'ad da onun, me'ânî ve beyân ilimlerinde *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli bir eser kaleme aldığını açıklamıştır.³⁵⁹

Yalar, Sekkâkî'nin, yazdığı *Miftâhu'l-'ulûm* eserinin üçüncü bölümünü, *et-Tibyân* adıyla ihtisâr ettiğini ancak bu ihtisârın günümüzde bulunmadığını belirttikten sonra, muhtemelen Bedruddîn b. Mâlik'in, Sekkâkî'den sonra bu eseri ilk kez *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* adıyla ihtisâr ettiğini ve bu eserin uzun süre ilgi odağı olmaya devam ettiğini belirtmiştir.³⁶⁰

3.2. EL-MİSBÂH HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Biz bu başlık altında eser hakkında İbn Haldun'un görüşüne yer verdikten sonra, Arap dünyasında belâgat eserlerini tahkik eden önemli isimlerin ve Smyth'in eser hakkında söylediklerini dile getirmeye çalışacağız. Bu kapsamda İbn Haldun, Smyth, Sa'idî, Atîk, Bedevî, Matlûb, Dayf, Yûsuf, Hindâvî ve Abdulaziz gibi âlimlerin görüşlerine yer vereceğiz.

İbn Haldun, bu eseri dönemin yaygın temel kaynakları arasında gösterirken,³⁶¹ Smyth, belâgat ilminin üçlü ifadesini açıkça ilk kez kullanmasına rağmen büyük bir teveccühe mazhar olmadığını belirtmiştir.³⁶² Smyth tarafından dile getirilen bu ilgisizliğin gerekçesi, Abdulmute'âl es-Sa'idî (ö. 1391/1971) tarafından açıklanmıştır. Bu kapsamda Sa'idî, eserde nahiv melekесin baskın oluşu ve *Miftâhu'l-'ulûm'u* kayda değer bir şekilde tehzip edemeyişinin, teveccühe mazhar olmasını engellediğini ifade etmiştir.³⁶³

Atîk, Sekkâkî'nin, *Miftâhu'l-'ulûm'u* bölümlere ve fasıllara ayırmak için mantık, kelâm ve felsefe etkisinde kaldığını belirtmiştir. O, Bedruddîn'in ise Sekkâkî'nin aksine *el-Misbâh'ı*, söz konusu mantıkî, kelâmî ve felsefî girdaplardan uzak tuttuğu gibi fesâhat

³⁵⁸ Bkz. Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifîn*, II, 135; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, III, 655.

³⁵⁹ Bkz. Es'ad, *el-Vasît*, s. 207.

³⁶⁰ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat ilmindeki Yeri*, 73.

³⁶¹ Bkz. İbn Haldun, *el-Mukaddime*, II, 375.

³⁶² Bkz. Smyth, "Belâgat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'u*", 215.

³⁶³ Bkz. Sa'idî, *Buğyetu'l-idâh*, s. 5.

ile belâgat konularını, *beyân* ilminin ek bir bölümü olmaktan çıkartıp, özet bir giriş şeklinde eserin başına aldığını belirtmiştir. Atık, Bedruddîn'in eserde bazı düzenlemeler yaptığına da dikkat çekmiştir.³⁶⁴

Bedevî ve Matlûb, bu eserin mağrip ülkelerinde uzun bir süre belâgat alanında öğrencilerin ana kaynağı olarak kullanıldığını ve buralarda bu eserin konumunun, Kazvîni *Telhîsi'nin* Doğudaki konumuna benzediğine dikkat çekmektedirler.³⁶⁵ Dayf (ö. 2005) ise Bedruddîn b. Mâlik'in, eserde Sekkâkî'nin yolunu takip etmediğini, yapılan bazı düzenlemelere rağmen konuları analiz etme açısından eksiklikleri olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Dayf, *Miftâhu'l-'ulûm'da* bulunan yirmi altı bedî' kavramına karşın Bedruddîn'in elli dört bedî' kavramına yer vermesini artı bir değer olarak görmüştür.³⁶⁷

Eserin muhakkikleri olan Abdulcelîl Yûsuf ve Abdulhamid Hindâvî (d. 1382/1962), Bedruddîn'in eserde anlaşılır bir dil kullandığını, ifadeleri veciz bir şekilde aktarabildiğini ve çok sayıda seçkin istişâdlar gösterdiğini dile getirmişlerdir. Muhakkikler, bu açıdan *el-Misbâh'ın* müstesna bir konuma sahip olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Bedruddîn'in, eseri konularına göre düzgün bir biçimde ayırdıktan sonra, konuları bölümlere, bölümleri kısımlara ayırarak, nizamî bir şekilde tasarlaması bakımından esere mümtaz bir yer kazandırdığını dile getirmişlerdir. Her ne kadar yazarın yaptığı kavram tanımları kendisinin mantık ilmini bildiğini ve mantikî bir zevke sahip olduğunu gösterse ve yer yer bazı mantikî kavramlarını kullansa da çoğu belâgat âlimlerinin içinde boğulduğu kuralcılık üslubundan uzak durabildiğini de ifade etmişlerdir.³⁶⁸

Hindâvî, söz konusu özelliklerin, Bedruddîn b. Mâlik'in yaşadığı dönem ve sonrasında *Miftâhu'l-'ulûm* üzerinde tasnif edilen eserler arasında *el-Misbâh'ın* konumunu güçlendirdiğini ve dönemin en güzel eserleri arasında yer aldığını dile

³⁶⁴ Bkz. Atık, *Fî'l-belâgati'l-Arabîye ilmi'l-bedî'*, s. 54.

³⁶⁵ Bkz. Tabâne, *el-Beyânu'l-Arabî*, s. 338; Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 90.

³⁶⁶ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 374.

³⁶⁷ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 316.

³⁶⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-Muhakkik)*, s. ٣٥; Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-Muhakkik/Hindâvî)*, s. 10.

getirmiştir. Hindâvî bu özelliklerin, söz konusu eseri tahkik etmesinde bir sebep olduğunu dile getirmiştir.³⁶⁹

Abdulcelil Yûsuf ise eserin söz konusu özelliklerine rağmen başta Ezher olmak üzere üniversitelerde belâgat alanında yapılan çalışmaların merkezinde *Îdâh*'ın bulunmasından, *el-Misbâh*'ın hak ettiği yeri elde edememesinden yakınmaktadır.³⁷⁰

Dav'u'l-Misbâh'ın muhakkiki İbrahim Abdulaziz, eserin İslam dünyasının Mağrip bölgesinde bazı dönemlerde yaygın bir şöhrete sahip olmuşsa da sonraki yüzyıllarda bu şöhretin yok olmaya başladığını ve *Telhis* kadar araştırmacıların dikkatini çekmediğini belirtmiştir. Abdulaziz, eserin hak ettiği değeri bulamamasından ve etrafında telif edilen *Dav'u'l-Misbâh* ve *İsfâru's-sabâh* isimli eserlere de gereken önemin verilmemesinden yakınmıştır. O, tarihî konumları ve belâgat alanında oluşturdukları etki göz önünde bulurdulduğunda, bu esere gereken önemin verilmesinden yana olduğunu ifade etmiştir.³⁷¹

Kısaca ifade etmek gerekirse el-Misbâh'ın belâgat ilminin oluşum sürecini tamamladığı bir dönemde kaleme alınan önemli bir kaynak olduğunu, belâgat eserleri arasındaki tarihî konumu ve belâgat alanında yarattığı etki dikkatte alındığında, bu ilminin mihenk taşlarından biri olduğunu ve değişik yönleriyle daha fazla araştırmaya konu edinmeyi hak ettiğini düşünüyoruz.

3.3. YAZMA NÜSHALARI

Brockelmann, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserini baştan sonuna kadar ihtisâr edenleri sayarken, listenin başında yazarımız tarafından kaleme alınan *el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserini göstermiştir. Bu kapsamda Brockelmann tarafından eserin bulunduğu kütüphane isimleri ve kayıt altına alındığı numaralar aşağıya çıkartılmıştır.³⁷²

- 1) Berlin (Almanya), 7249

³⁶⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-Muhakkik/Hindâvî)*, s. 3.

³⁷⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-Muhakkik)*, s. 3.

³⁷¹ Bkz. Muhammed b. Ya'kûb el-Hamevî İbnu'n-Nahviyye, *Dav'u'l-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. İbrahim Abdulaziz ez-Zeyd, 1. b., Riyad: Dâru Kunuzi İşbiliya, 1433/2012, s. 3-5.

³⁷² Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 252.

- 2) Paris (Fransa), 4375
- 3) Escorial 2 (İspanya), 250
- 4) Bankipor (Hindistan), 2152/20
- 5) İskenderiye (Mısır), 24/Belâgat
- 6) Patne (Hindistan), 181/1-1687
- 7) Zâhiriye/ Dımaşk (Suriye), 69/32
- 8) Musul (Irak), 117-253
- 9) Karaviyyîn Camisi- Fas, 1432
- 10) Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye -Mısır, 569/Belâgat
- 11) Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye -Mısır, 6543

3.4. MATBÛ' NÜSHALARI

İlk olarak Matba'atu'l-Hayriyye bu eseri yayınlamıştır. Abdulcelîl Yûsuf ve Abdulhamid Hindâvî da eseri tahkik ederek yayınlamışlardır. Bu bilgiler doğrultusunda *Matba'atu'l-Hayriyye Nüshası*, *Abdulcelîl Yûsuf Nüshası* ve *Hindâvî Nüshası* başlıkları altında kronolojik sırayla ele alınacaktır.

3.4.1. Matba'atu'l-Hayriyye Nüshası

Abdulcelîl Yûsuf, bu eserin daha önce 1341/1922 tarihinde Matba'atu'l-Hayriyye'de basıldığını dile getirdikten sonra, söz konusu baskının üzerinde herhangi bir şerh ya da haşiyenin bulunmadığını ve bir düzen ve tertibe de tabii tutulmadığını ifade etmiştir. Yûsuf, bu nüshada başlık ve bölümlerin birbirinden ayrılmadığını, tıpkı Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye'nin belâgat bölümünde 569 kayıt numarasıyla bulunan el yazma nüshasında da görüldüğü üzere aynı satırda bir önceki konunun bitişine müteakip, bir sonraki konunun başladığını da sözlerine eklemiştir.³⁷³

---

³⁷³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. ط-ى.

3.4.2. Abdulcelîl Yûsuf Nûshası

Abdulcelîl Yûsuf, Brockelmann'ın Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye'de 569 ve 6543 kayıt numaralarıyla bulunan el yazmalarına değinmediğini belirtmiş ve eseri, söz konusu el yazmalarına dayanarak tahkik ettiğini ifade etmiştir.³⁷⁴

O, belâgat kitapları, şiir divanları, şiir mecmuaları, edeb ve lûgat kitapları, sözlük ve tefsirlere müracaat ederek eserde geçen şiirlerin büyük bir kısmının kim tarafından söylendiğini tespit ettiği gibi söz konusu şiirlerin geçtiği diğer kaynakların isimlerini de dipnot kısmında vermiştir.³⁷⁵

Yûsuf, eserde geçen âyetleri, sûre sıralamasına göre Fatiha sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar sıralamış ve bu surelerde geçen âyetleri de âyetin sıra numarası ile eserde geçen sayfa numarasından oluşan bir fihrist eklemiştir. Aynı şekilde eserde geçen hadis ve mesellerin sayfa numaraları da veren Yûsuf, revîlerini baz alarak, kafiye sistemine göre şiirler için de bir fihrist sunmuştur.

Bu nüsha, *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* adıyla 1409/1989 tarihinde Mektebetu'l-Âdâb'da Kahire'de basılmıştır.³⁷⁶ Biz çalışmamızda bu neşri esas aldık.

3.4.3. Hindâvî Nûshası

Hindâvî, bu eseri tahkik ederken, Abdulcelîl Yûsuf'un Mektebetu'l-Âdâb tarafından neşredilen nüshasını dikkate aldığı gibi Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye ve Kahire'nin Yazma Eserler Enstitüsünde bulunan iki adet yazma eserden de yararlandığını ifade etmiştir.³⁷⁷

Hindâvî'nin tahkik ettiği bu eser, *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* adıyla 2001 tarihinde Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır.³⁷⁸

Hindâvî'nin, sunulan yazar tercümesi ve eser hakkında verilen bilgiler başta olmak üzere Abdulcelîl Yûsuf'un neşrine kayda değer bir katkı sunmadığı görülmektedir.

³⁷⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. ۲.

³⁷⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. ۷.

³⁷⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 1.

³⁷⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (Hindâvî)*, s. 13.

³⁷⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (Hindâvî)*, s. 1.

Bununla beraber Hindâvî, eserde geçen âyetler için Abdulcelîl Yûsuf'un hazırladığı fihristte bulunan âyet numaralarıyla yetinmeyerek, âyetleri tek tek yazmış ve şiirler için revî yerine şiirlerin tümünü yazarak, kafiyeleri de alfabetik sisteme göre tasarlamıştır. Hindâvî, Yûsuf'tan farklı olarak mukaddimesinde belâgat tarihçesine de yer vermiştir. Çalışmasının *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*'de düzgün bir biçimde yapılan baskısını da göz önünde bulundurursak, esere önemli bir hizmet verdiğini de söyleyebiliriz.

3.5. BEDRUDDÎN B. MÂLİK'İN ETKİLENDİĞİ ÂLİMLER

Bedruddîn b. Mâlik'in bu eseri kaleme alırken, etkilendiği şahsiyetler arasında Curcânî, İbn Ebi'l-İsba', Tîfâşî, Kudâme b. Ca'fer, İbn Raşîk, Askerî, İbn Munkız ve İbnu'l-Esîr'i sayabiliriz. Burada bu âlimlere kısaca değinilecektir.

3.5.1. Curcânî (ö. 471/1078) ve Rummânî (ö. 384/994)

Bedruddîn b. Mâlik, eserin mukaddimesinde Curcânî'nin belâgat alanında yazdığı *Esrâru'l-belâga* ile Rummânî'nin aynı alanda kaleme aldığı, *en-Nuket fi i'câzi'l-Kur'ân* isimli eserlerine bera'atu'l-istihlâl³⁷⁹ sanatıyla göndermede³⁸⁰ bulunmaktadır.³⁸¹

Bu nedenle Bedruddîn b. Mâlik'in söz konusu eserlerden haberdar olduğunu ve bahsi geçen eserlerden yararlanmış olma ihtimalinin de yüksek olduğunu düşünmekteyiz.

Dayf, Bedruddîn'i, *Miftâhu'l-'ulûm'un* kaynaklarından olan Curcânî ve Zemahşerî'yi ihmal ederek, sanki sadece *Miftâhu'l-'ulûm'a* dayanarak *el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh*'ı yazdığı için eleştirmiştir.³⁸²

3.5.2. İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256)

Abdulcelîl Yûsuf, kendisinden önce gelmesi ve eserini takip ve taklit etme münasebetiyle Bedruddîn b. Mâlik'in kavramlar tanımını konusunda İbn Ebi'l-İsba'in

³⁷⁹ Konuya güzel bir girişle başlamak amacıyla mahiyeti hakkında ince bir üslupla göndermelerde bulunma sanatına *bera'atu'l-istihlâl* denir. Bkz. Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâgiyye*, I, 392; Hamevî, *Hizânetu'l-edeb*, I, 408-414.

³⁸⁰ (لأنه علم الاستخراج لأسرار البلاغة من معاد والكشف عن محاسن النكت المودعة في مكانها الذي هو منتقد البصائر...)

³⁸¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 2.

³⁸² Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 315.

Tahrîru't-Tahbîr ve *Bedî'u'l-Kur'ân* isimli eserlerinden etkilendiği kanaatinde olduğunu ifade etmiştir.³⁸³

Ayrıca biraz zorlama gibi görünse de eserin mukaddimesinde,³⁸⁴ İbn Ebi'l-İsba''ın *Tahrîru't-Tahbîr* isimli eserine bera'atu'l-istihlâl sanatıyla göndermede³⁸⁵ bulunduğunu düşünüyoruz. Zaten eserin üçüncü bölümünü teşkil eden bedî' ilminin kapsamında ele aldığı sözcüklere dayalı muhassinât ile manaya dayalı muhassinât başlıkları altında bedî'î sanat kavramlarını işlerken gerek tanım ve gerekse konu için gösterdiği âyet ve şiirlerde İbn Ebi'l-İsba''den ciddi bir şekilde etkilendiği görülmektedir.

3.5.3. Tifâşî (ö. 651/1253)

Özbalıkçı, Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserinde bedî'î sanat türleri sayısını artırma konusunda, Tifâşî ve İbn Ebi'l-İsba' gibi âlimlerden etkilenmiş olduğu kanaatini beyan etmiştir.³⁸⁶

3.5.4. Etkilendiği Diğer Eserler

Husnî Abdulcelîl, delillendirmeden kendisinden önce gelmeleri ve eserlerini takip ve taklit ettiği münasebetiyle Bedruddîn b. Mâlik'in, Kudâme b. Ca'fer'in *Nakdu's-Şi'r*,³⁸⁷ İbn Raşîk'in *el-'Umde fî nakdi's-Şi'r*,³⁸⁸ Askerî'nin *Kitâbu's-sinâ'ateyn*,³⁸⁹ İbn

³⁸³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. م-ن .

³⁸⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 3.

³⁸⁵ (وأقدرك في نسج حبيير الكلام)

³⁸⁶ Bkz. Özbalıkçı, "İbnu'n-Nazım", 168.

³⁸⁷ Arap eleştiri alanında kaleme alınan ilk ve temel kaynak konumunda olan bu eserde, iyi şiirlerin kötülerden ayırt etme konu edinmiştir. Bu eserle edebî eleştiri hareketi, etkili bir şekilde öne çıkmıştır. Böylece eleştiri ile eleştirmenler yeni bir perspektif dahilinde yönlendirilerek, asırlar boyunca kendinden söz ettirebilmiş bir kaynaktır. Bkz. Kudâme b. Cafer Ebu'l-Ferec, *Kitâbu nakdi's-Şi'r*, 1. b, İstanbul: Matbaatu'l-Cevâib, 1302/1884, s. 2-3; Hafâcî, *Masâdiru'l-mektebeti'l-edebîyye*, s. 56.

³⁸⁸ Belâgat tarihinin bir dönüm noktası kaynağı sayılan bu eserde, önceki birikimler derli toplu olarak işlenmiştir. Eserde kolay ve anlaşılır bir üslup kullanılmış, duruma göre açıklamalar yapılmış ve gerektiğinde de yorumlara yer verilmiştir. Afrika ve Endülüslülerin çoğu, bu eser nezdinde İbn Raşîk'i takip etmiştir. Bkz. İbn Haldun, *el-Mukaddime*, II, 375; Zencîr, *Mebâhisu fî'l-belâga*, s. 204; Taşdelen, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, s. 260.

³⁸⁹ İlk dönem tefsir ve nahiv kaynaklarında belâgat konuları yer yer işlenmişse de kuralların belirlenmesi ve usüllerin tespiti bu eserle sağlanmıştır. Paralel olarak işlenen belâgat ile eleştiri sanatları da eserle belâgata evrilmiştir. Bu kapsamda, alanda bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Eserde iyi ve kötü sözün ayırt edilmesi, nazım ve nesir tekniği, düzgün cümle kurma sanatı, gibi konular ele alınmıştır. Bkz. Atîk, *Fî'l-belâgati'l-Arabîyye ilmu'l-beyân*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabîyye, 1405/1985, s. 18; Hafâcî, *Masâdiru'l-mektebeti'l-edebîyye*, s. 134-135; Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, s. 165; Matlûb, *Dirâsâtun belâgîyye ve nakdiye*, s. 13.

Munkız'ın *el-Bedî*³⁹⁰ ve İbnu'l-Esîr'in *el-Meselu's-sâir*³⁹¹ isimli eserlerinden etkilenmiş olabileceğini ifade etmiştir. Abdulcelîl, Bedruddîn b. Mâlik'in gerek kavramların kullanışı gerekse de şiir şâhidlerin sunumu açısından açık bir şekilde İbn Raşîk'in etkisi altında kaldığını düşünmektedir.³⁹²

Ayrıca yazarın, eser mukaddimesinde bakarsak,³⁹³ Bâkîllânî'nin (ö. 403/1212) yazdığı *İ'câzu'l-Kur'ân* eserine bera'atu'l-istihlâl sanatıyla göndermede³⁹⁴ bulunduğu görülecektir. Bâkîllânî'nin de söz konusu eserinde; "*Kur'ân'in nazmı, bedî' ve teliflerinin ise harikulade olduğu*"³⁹⁵ sözlerine baktığımızda yazarın, bu esere gönderme yaptığı tezimizi doğrular. Bedî' ilmine, ilk olarak bedî' adını veren Bedruddîn b. Mâlik'in de bu sözlerle, Kur'ân'in i'câzı, nazımının bedî' olmasından kaynaklandığı görüşünü benimsediğini de çıkartabiliriz.

Mukaddimedede,³⁹⁶ İbn Sa'îd Ebu'l-Hasen Ali b. Musa (ö. 685/1286) tarafından kaleme alınan *el-Kadhu'l-mu'allâ*³⁹⁷ isimli eserine göndermede³⁹⁸ bulunduğunu düşünüyoruz. Böylece yazarın bu eserden de haberdar olduğu ve etkilenmiş olabileceği ihtimal dahilindedir.

³⁹⁰ Konusu şiir tenkidi olan eser, önceki dönemlerin bir derlemesi niteliği çerçevesinde belâgat konularını da kapsamaktadır. Eserde, İbnu'l-Mu'tez'in *Kitâbu'l-bedî'*, Hâtemî'nin (ö. 388/998) *el-Muhadara* ile *el-Hâlî*, Askerî'nin *Kitâbu's-sinâ'ateyn* ve İbn Raşîk'in *el-'Umde fi nakdi's-şi'r* isimli eserlerinden yararlanılmıştır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 235; Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 359; Tabâne, *el-Beyânu'l-Arabî*, s. 247-255; Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 48.

³⁹¹ İbnu'l-Esîr, edebî tenkit ve belâgat alanında kaleme alınan *el-Muvâzene* ile *Sırru'l-fesâha*'da önemli bazı hususlar ele alınmadığından bu eseri telif etmiştir. Bkz. Demiryak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, s. 168; Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, 324.

³⁹² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 6.

³⁹³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 2-3.

³⁹⁴ (والذي إذا حنقت أطلعك على إعجاز نظم القرآن)

³⁹⁵ Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, thk. Seyid Ahmed Sakr, C. I, 3. b., Kahire: Dâru'l-'Me'ârif, 1374/1954, s. 35.

³⁹⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 3.

³⁹⁷ Hicrî yedinci asrın şair ve ediplerini konu edinen eser, 610/1213 tarihinde doğan İbn Sa'îd Ebu'l-Hasan Ali b. Musa tarafından yazılmıştır. Ali b. Musa, 652/1254-55 tarihinde hacdan dönerken, arkadaşı Ebu'l-Abbâs et-Tifâşî ile Tunus'ta dönemin halifesi Mustansir b. Abdullah'ın (647/1249-675/1276) hizmetine girerler. O, 685/1286 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. İbn Sa'îd, *İhtisâru el-Kadhu'l-mu'allâ*, s. 5-32.

³⁹⁸ (على ما يشهد لك من البلاغة بالفصح المعلى)

3.6. BEDRUDDİN B. MÂLİK'İN ETKİLEDİĞİ ÂLİMLER

Kazvîni, Tîbî, Subkî, Alevî, Suyûtî ve Curcânî (ö. 816/1413)³⁹⁹ gibi belâgat alanında kalem oynatan âlimlerin Bedruddîn b. Mâlik'in bu eserine atıflar yaptıkları görülmektedir. Bu ise bu âlimlerin bu eseri beğendiklerini ve etkilendiklerini göstermektedir. Şimdi sırasıyla, bu âlimlerin söz konusu esere atıflarından örnekler verelim.

3.6.1. Kazvîni (ö. 739/1338)

Matlûb, Kazvîni'nin *Telhîs* ve *İdâh* isimli eserleri ile bu eserlere yazılmış şerhlerin ana kaynakları arasında Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh'ın* bulunduğunu ve Kazvîni'nin bazı meselelerini bu kaynaktan naklettiğini beyan etmektedir.⁴⁰⁰

Dayf, Kazvîni'nin *Miftâhu'l-'ulûm'u* telhîs ederken, Bedruddîn b. Mâlik'in *Telhîs*'inden de istifade ettiğini dile getirmektedir.⁴⁰¹

Smyth, müellifin yakın çağdaşı ve meslektaşı olan Kazvîni'nin, retorîği konu edinen *Telhîs* adındaki ders kitabının üçüncü bölümü ile ilgili olarak, Bedruddîn b. Mâlik'in eserinde yer alan aynı başlıkları benimseyerek, kullandığını belirtmiştir.⁴⁰²

Yalar, Kazvîni'nin yararlandığı belâgat âlimleri arasında Bedruddîn b. Mâlik'in önemli bir yer işgal ettiğini, *el-Misbâh* isimli eseriyle Kazvîni'ye örnek teşkil ettiğini aktardıktan sonra, şöyle devam etmektedir: Kazvîni, İbn Mâlik'in bazı görüşlerine ayrıntılı bir biçimde yer verdikten sonra, bunlara çeşitli yönlerden itirazda bulunmakta ve kendince vardığı isabetli kanaati kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde tartışıp reddetmeye çalıştığı başlıca konu, musnedunileyh'in öne alınmasının, genellik ifade edip

³⁹⁹ Seyit Şerif olarak meşhur olan Ali b. Muhammed el-Curcânî, 470/1077 tarihinde doğmuştur. Memleketinde *Miftâhu'l-'ulûm'u*, şârihlerinden okumuştur. Mısır'a geçerek dönemin âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Sa'îdu's-su'adâ hângâhında dört yıl kaldıktan sonra Anadolu üzerinden tekrar acem diyarına geçmiştir. Aklî ilimler başta olmak üzere tüm alanlarda en iyi âlim olarak dünyanın dört bir köşesinde nam salmıştır. Çok sayıda önemli eser kaleme alan Seyit Şerif, *Miftâhu'l-'ulûm'a* da bir şerh yazmıştır. 816/1413 tarihinde Şiraz'da vefat etmiştir. Bkz. Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, I, 488-489.

⁴⁰⁰ Bkz. Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 90-505.

⁴⁰¹ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 375.

⁴⁰² Bkz. Smyth, "Belâgat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenleniş ve Sekkâki'nin Miftâhu'l-'ulûm'u", 215.

etmeyeceği konusudur. Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* adlı eserinin, pek çok belâgat çalışmasının yansira, Kazvîni'nin *et-Telhîs* ve *el-Îdâh 'ma* da kaynaklık ettiği kolaylıkla söylenebilir.⁴⁰³

Yalar, Kazvîni, Sekkâkî'nin beyân ilminden sonra yer verdiği fesâhat ve belâgat konularını ilk konu olarak işlerken ve bedî'i, me'ânî ve beyân ilimlerinden sonra üçüncü bir ilim olarak ele alırken de Bedruddîn b. Mâlik'i izlediğini vurguladıktan sonra Kazvîni'nin, Bedruddîn b. Mâlik'e, îcâz, itnâb ve musâvâtın taksimi, tecrîdî istiârenin tarifi, cinâs ve kelâmî mezhep gibi konularda da uyum gösterdiğini eklemiştir.⁴⁰⁴

3.6.2. Tîbî (ö. 743/1343)

Şerefuddîn et-Tîbî, *et-Tibyân fî ilmi'l-beyân* isimli eserinin girişinde, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'dan*, Zemahşerî'nin *Keşşâf'ından*, Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh'ından* ve Kazvîni'nin *Îdâh'ından* faydalandığını rivayet etmiştir.⁴⁰⁵

3.6.3. Subkî (ö. 773/1372)

Bahâuddîn es-Subkî, Kazvîni'nin yazdığı *Telhîsu'l-Miftâh* isimli eserine *Arûsu'l-efrâf fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh* adıyla bir şerh yazmıştır. Subkî, bu şerhi yazarken doğrudan ya da dolaylı olmak üzere bu alanda telif edilmiş olan yaklaşık üç yüz eserden yararlandığını belirtmiştir. Bu eserler arasından yazarımız tarafından kaleme alınan *Ravzu'l-ezhân* ve *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserleri ile İbnu'n-Nahviyye (ö. 718/1318-19) tarafından *Misbâh'a* ihtisâr olarak kaleme alınan *Dav'u'l-Misbâh* ve bu esere yazdığı şerhin isimlerine de yer vermiştir.⁴⁰⁶

3.6.4. Alevî (ö. 745/1344)

Yahya b. Hamza el-Alevî, *Tirâz'in* girişinde, az olmakla beraber bu alanda telif edilmiş; İbnu'l-Esîr'in (ö. 637/1239) *el-Meselu's-sâir*, Abdulkерim'in (ö. 651/1253) et-

⁴⁰³ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 73-74.

⁴⁰⁴ Bkz. Yalar, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, s. 73.

⁴⁰⁵ Bkz. Zemût, *Kitâbu't-tibyân fî'l-beyân li'l-Îmâm et-Tîbî*, s. 31.

⁴⁰⁶ Bkz. Subkî, *Arûsu'l-efrâf*, I, 32.

Tibyân, İbn Hatîb er-Razî'nin (ö. 606/1210) *en-Nihâye* ve İbn Serrâc el-Mâlikî'nin (ö.686/1287) *el-Misbâh* dışında eser okumadığını belirtmiştir.⁴⁰⁷

Matlûb, Bedruddîn b. Mâlik'in yazdığı *el-Misbâh*'in etkisinin, kendinden sonra yazılan eserler üzerinde açık bir şekilde görüldüğü ve müelliflerin ana kaynakları arasında yer aldığını söylemiştir. Matlûb ile Atîk, Alevî'nin *Tirâz* isimli eserini yazarken faydalandığı kaynaklardan birinin de yazarımızın *el-Misbâh fî ihtisâri 'l-Miftâh* olduğunu aktarmışlardır.⁴⁰⁸

İbn Zemlekânî'nin, belâgat alanında yazdığı *et-Tibyân fî 'ilmi'l-beyân* isimli eserini tahkik eden Hadîce el-Hadîsî ve Ahmed Matlûb, Alevî, her ne kadar belâgat ilmini üç kısma ayırarak ele alışı ve hasır ile tahditlerde daha fazla Miftâhu'l-'ulûm'un telhîsi olan Bedruddîn b. Mâlik'in *Misbâh* isimli eserinden etkilenmiş olsa da yaptığı taksimatlarda İbn Zemlekânî'nin yolunu izlediğini belirtmişlerdir.⁴⁰⁹

Dayf, Sekkâkî'nin yolundan sapanların arasında Alevî'yi de göstermiştir. Dayf, Alevî'nin, Râzî, İbnu'l-Esîr, Bedruddîn b. Mâlik ve diğer bazı usûl âlimlerinden ilham aldığını belirtmiştir.⁴¹⁰

3.6.5. Suyûtî (ö. 911/1505)

Abdulcelîl, Suyûtî'nin '*Ukûdu'l-cumân* isimli eserine yazdığı şerhinde, Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri 'l-Miftâh*'ta bulunan görüşlerine işaret ettiğini ve bazı yerlerde bu görüşlerden örnekler verdiği gibi bazı yerlerde de söz konusu görüşlerine eleştirilerde bulunduğuna değinmiştir.⁴¹¹

Suyûtî'nin *Şerhu 'Ukûdi'l-cumân fî'l-me'ânî ve'l-beyân* eserinin muhakkikleri İbrahim Muhammed el-Hamdânî ile Emin Lokman el-Habbâr, Suyûtî'nin bu eseri yazarken yararlandığı kaynaklar arasında Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri 'l-Miftâh* isimli eserini de göstermişlerdir.⁴¹²

⁴⁰⁷ Bkz. Alevî, *et-Tirâz*, I, 3-4.

⁴⁰⁸ Bkz. Matlûb, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, s. 90; Atîk, *Fî'l-belâgati'l-Arabîyye ilmu'l-bedî'*, s. 55.

⁴⁰⁹ Bkz. Zemlekânî, *et-Tibyân*, s. 17.

⁴¹⁰ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 375.

⁴¹¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s.  .

⁴¹² Bkz. Suyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-cumân (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 19-20.

3.7. EL-MİSBÂH'IN TELHÎS VE ŞERHLERİ

Burada Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eseri temel alınarak yapılan telhîs ve şerh çalışmalarına, ulaşabildiğimiz kaynaklarda bulduğumuz kadarıyla temas edeceğiz.

3.7.1. Darîr'in Telhîsi ve Şerhi

Kâtip Çelebi, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ed-Darîr el-Merrâkuşî'nin (ö. 807/1405,⁴¹³ *Tercîzu'l-Misbâh* adında bir eser kaleme aldığını belirtmiştir.⁴¹⁴ Merrâkuşî, bu eserinde Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserini önce nazmetmiş, daha sonra bu manzûm eseri, *Davu's-sabâh 'alâ Tercîzi'l-Misbâh* adıyla şerh etmiştir.⁴¹⁵ Merrâkuşî'nin *Tercîzu'l-Misbâh*'ı, Abdurrahman Selheb tarafından *Ta'lik 'alâ tercîzi'l-Misbâh* ismiyle yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁴¹⁶

Muhammed b. Hasen Akasbî el-Fâsî, iki yüzü aşkın beyitten oluşan *Diyâu'l-ervâh el-muktebesi mine'l-Misbâh* isimli söz konusu manzûmenin, *el-Manzûmetu'l-ekmehiyye* olarak meşhur olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁷

Brockelmann, söz konusu nazım ve şerhin, 219 kayıtlı numarayla el-Escorial 2 (İspanya) da mevcut olduğunu zikretmektedir.⁴¹⁸

3.7.2. İbnu'n-Nahviyye'nin Telhîsi ve Şerhi

İbnu'n-Nahviyye olarak bilinen Bedruddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 718/1318-19), *Dav'u'l-Misbâh* isimli eseriyle Bedruddîn b. Mâlik'in *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserini telhîs etmiştir. İbnu'n-Nahviyye (ö. 718/1318-19) daha sonra telhîsini

⁴¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Merrâkuşî, 739/1338 tarihinde Afrika'nın Bûne şehrinde âmâ olarak doğmuştur. Bu nedenle Darîr olarak meşhur olan Merrâkuşî, 807/1405 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Muhammed Azmi Abdurrahman Selheb, *Ta'lik 'alâ tercîzi'l-Misbâh*, (Yüksek Lisans Tezi), Filistin: el-Halil Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1426/2005, s. 19-22.

⁴¹⁴ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1707.

⁴¹⁵ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; Kazvîni, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 9.

⁴¹⁶ Bkz. Selheb, *Ta'lik 'alâ tercîzi'l-Misbâh*.

⁴¹⁷ Bkz. Muhammed b. Hasan el-Fâsî, *Şerhu'l-Mutavvel 'alâ urcûzeti Muhammed Tayyib b. Kayrân fî'l-hakikati ve'l-mecâz*, thk. Mu'temmed el-Harrâz, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971, s. 9-30.

⁴¹⁸ Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 252.

İsfâru's-sabâh 'an Davi'l-Misbâh isimli eseriyle şerh etmiştir.⁴¹⁹ İbnu'n-Nahviyye'nin yazdığı *Dav'u'l-Misbâh*'i ve daha sonra *Dav'u'l-Misbâh'a* yazdığı şerh olan *İsfâru's-sabâh* 'an Davi'l-Misbâh isimli eserleri, 2012 tarihinde İbrahim Abdulaziz ez-Zeyd tarafından tahkik edilerek, yayınlanmıştır.⁴²⁰

3.7.3. Tirmizî'nin Şerhi

Brockelmann, Nâsıruddîn et-Tirmizî'nin *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh*'a bir şerh yazdığını ve bu şerhin, 1534 Fas Karaviyyîn Camisinde olduğunu ifade etmiştir.⁴²¹

Bu şahsiyetle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadık sadece *Keşfu'z-zunûn*'da *Miftâhu'l-'ulûm'u* şerh edenler sıralanırken, Nâsıruddîn et-Tirmizî'nin adı da zikredilmiştir. Ancak "Tirmizî'nin, Şîrâzî'nin çağdaşı olduğu" bilgisi dışında ölüm tarihi dahil olmak üzere kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.⁴²²

3.7.4. Hadir'ın Şerhi

Kazvînî'nin *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga* isimli eserinin muhakkiklerinden Muhammed Abdulmun'im el-Hafâcî, Bedruddîn b. Mâlik'in bu eserinde, Muhammed b. Hadir tarafından *Misbâhu'z-zemân fî şerhi'l-Misbâh* isimli bir şerhin kaleme alındığını dile getirmiştir.⁴²³ Fakat yaptığımız araştırmalar sonucunda bu şerhle ilgili başka da bir bilgiye ulaşmadığımızı belirtmek isteriz.

3.8. BEDRUDDÎN B. MÂLİK'İN BELÂGAT VE FESÂHAT KAVRAMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yazarın, belâgat ve fesâhat kavramları hakkında görüşleri dile getirildikten sonra, me'ânî, beyân ve bedî' başlıkları altında da belâgat ilmine ait diğer bazı kavramlar hakkında yazarın görüşleri verilecektir.

⁴¹⁹ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1764; İbnu'n-Nahviyye, *Dav'u'l-Misbâh*, s. 20; İbnu'n-Nahviyye, *İsfâru's-sabâh* 'an Davi'l-misbâh, thk. İbrahim Abdulaziz, C. I, 1. b., Riyad: Dâru Kunuzi İşbiliya, 1433/2012, s. 36.

⁴²⁰ Bkz. İbnu'n-Nahviyye, *Dav'u'l-Misbâh*; İbnu'n-Nahviyye, *İsfâru's-sabâh* 'an Davi'l-misbâh.

⁴²¹ Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, V, 252.

⁴²² Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1763.

⁴²³ Bkz. Kazvînî, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga* (mukaddimetu'l-muhakkik), s. 9.

3.8.1. Belâgat ve Fesâhat

Bedruddîn b. Mâlik'in genel olarak belâgat kavramlarının tertibinde ve tasnifinde selefi Sekkâkî'yi izlediğini söylemek mümkündür. Ancak o, Sekkâkî'nin ayrı bir başlık açmadan bahsettiği bedî' ilmine ait kavramlar için *bedî'* ana başlığını kullanmış ve böylece bedî'i, me'ânî ve beyânın yanısıra müstakil bir ilim dalı haline getirmiştir. Aynı şekilde Bedruddîn, eserinde bedî'î kavramlarını, lafza dayalı olanlar ve manaya dayalı olanlar olmak üzere iki kısma ayırarak, ele alması bakımından Sekkâkî'nin yolunu izlerken, manaya dayalı bedî'î kavramlarını, anlatma ve açıklama ile süsleme ve güzelleştirme olarak iki kısma ayırarak işleme bakımından bir özgünlük yakalamıştır. Ayrıca, Sekkâkî'nin ele aldığı 26 bedî kavramına karşılık, Bedruddîn, 54 bedî kavramından bahsetmiştir. Biliyoruz ki bu sayı ilerleyen zamanla 125'e kadar ulaşmıştır.⁴²⁴

Bedruddîn, *el-Misbâh*'ı Sekkâkî'nin bu ilme soktuğu anlaşılması zor, karmaşık mantıkî tanımlardan ve felsefî izâhlardan arındırmakla beraber Sekkâkî'nin aksine fesâhat ve belâgat bölümünü, girişte işlemek gibi eserde bazı düzenlemeler de yapmıştır.⁴²⁵

el-Misbâh'ın muhakkiklerinden Abdulcelîl Yûsuf ise Dayf'ın, bu eserde 54 bedî'î kavramının bulunduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Ancak Yûsuf, Dayf'ın bu görüşüne katılmayarak, lafzî fesâhatla ilgili 24, manevî fesâhatla ilgili 19 ve güzel konuşmayla ilgili 15 olmak üzere toplamda 58 bedî'î kavramının *Misbâh*'ta kullanıldığını söylemiştir.⁴²⁶

Eser üzerinde yaptığımız incelemeler neticesinde söz konusu görüş ayrılıklarının, yapılan taksim yönteminden kaynaklandığını ve sonuç olarak bedî' kavramlarında herhangi bir farklılığın olmadığını düşünüyoruz. Örneğin Abdulcelîl Yûsuf tarafından tahkik edilen nüshada; tekmîl ve tezyîl'in, lef ve neşr'in ile cem', el-cem' ma'a't-tefrîk ve el-cem' ma'a't-taksîm gibi bedî' kavramlarının ayrı başlıklar altında ele alındığı görülmektedir. Oysa söz konusu kavramların yedi ayrı başlık yerine üç ayrı başlık altında değerlendirilebileceğini de belirtmek isteriz. Ayrıca mübalağa başlığı altında

⁴²⁴ Bkz. Atîk, *Fî'l-belâgati'l-Arabîyye ilmu'l-bedî'*, s. 54.

⁴²⁵ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 315.

⁴²⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (mukaddimetu'l-muhakkik)*, s.  .

değerlendirilen îgâl ile gulûv bedî'î kavramları ile tetmîm başlığı altında ele alınan tetmîmu'l-me'ânî ile tetmîmu'l-elfâz sanatlarının müstakil başlıklar altında sunulması halinde söz konusu bedî'î kavramlarının sayısınının 60'a ulaşacağını söylemek isteriz.

3.8.2.Me'ânî

Yazarımızın me'ânî kavramıyla ilgili görüşüne, me'ânî'nin sözlük ve ıstılâhî anlamı başlığı altında yer verildiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

3.8.2.1. Musned İleyh

Sekkâkî musned ileyh ile alakalı 19 durumdan bahsetmiş ve bunları açıklamıştır.⁴²⁷ Bedruddîn ise bunlardan te'hîru'l-musned ileyh ve faslu'l-musned ileyh hariç diğer 17 durumu aynen aktarmıştır. Bedruddîn, bu izâhlarında Sekkâkî'nin yaptığı sıralamayı muhafaza etmiştir.⁴²⁸

Biz burada söz konusu 19 durumu açıklamak yerine, *takdîmu'l-musned 'alâ'l-musned iley* kavramı konusunda gösterilen bir şiir şâhidi ile bazı değerlendirmeler yapmak ve bu minvalde yazarlar arasında gereken karşılaştırmaları sunmakla yetineceğiz.

Normalde musned ileyh, musnedden sonra gelir. Ancak bazı özel durumlarda musned ileyh, musnedden önce gelebilir. Bu durumlardan biri de musned ileyh'in kapsayıcı olduğu zamandır. Başka bir ifadeyle vurgulanması gereken musned ileyh olduğunda, musned ileyh önce gelir. Çünkü vurgulanmak istenen öğelere en başta yer verilir. Bedruddîn, bu konu için Ebu'n-Necm'in (ö. 125/743'ten önce)⁴²⁹

فَدُّ أَصْبَحَتْ أُمُّ الْخَيْرِ تَدَّعِي   عَلَيَّ ذَنْبًا كُلُّهُ لَمْ أَصْنَعْ

“Ümmu'l-Hiyâr (şairin eşi), hiç işlemediğim suçlamaları tarafıma yöneltmeye başladı”

⁴²⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 176-196.

⁴²⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s.12-30.

⁴²⁹ Ebu'n-Necm Fazl b. Kudâme el-İclî (ö. 125/743'ten önce), İslâmî devrin önde gelen recez şairlerindendir. Muâviye'nin (661-680) kendisinden övgüyle bahsettiğine göre, o sırada yetişkin bir şair olduğu söylenebilir. Hişâm b. Abdulmelik (724-743) döneminde şöhretinin zirvesine ulaşmış ve halifelüğünün son yıllarında vefat etmiştir. Coşkulu bir şiir okuyuşu olduğu da rivayet edilmiştir. Bkz. Ebû 'Ubeydillâh Muhammed b. İmrân el-Merzubânî, *Mu'cemu's-şuarâ*, thk. Ahmed Farûk İslîm, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdir, 1425/2005, s. 221; Ahmet Turan Arslan, “Ebu'n-Necm el-İclî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, s. 338.

beytini şâhid olarak kullanmıştır.⁴³⁰

Yazar, şairin hiçbir suç işlemediğini belirtmek amacıyla أَصْنَعُ sözcüğünün, أَصْنَعُ fiilinin mukaddem meful bihi olarak mansûb değil de mubtedâ olmak üzere كَلَهُ şeklinde merfû‘ olarak okunduğunu belirtmiştir.⁴³¹

Görüldüğü üzere eğer mansûb olarak okunsaydı, “tümünü yapmadığım suçlar” manasını ifade edecekti.

“hiçbirini yapmadım”, كَلَهُ لَمْ أَصْنَعُ “tümünü yapmadım” demektir. Görüldüğü üzere eğer musned ileyh, musnedden önce gelmemiş olsaydı ya da yazarın da işaret ettiği üzere mansûb olarak okunsaydı şiirin manası:

Ümmu’l-Hiyâr, tümünü işlemediğim suçlamaları tarafıma yöneltmeye başladı şeklinde değişmiş olacaktı. Başka bir ifadeyle şair, suçlamaların tümünü değil bir kısmını işlemediğini kabul etmiş olacaktı. Oysa şair, kendisine yöneltilen tüm suçlamaları reddetmek istemiştir.

Bu şiir şâhidi, Sekkâkî tarafından şu şekilde verilmiştir:

قَدْ أَصْبَحْتُ أُمُّ الْخَيْتَارِ تَدَّعِي   عَلَيَّ ذَنْبًا كُلَّهُ لَمْ أَصْنَعُ
مِنْ أَنْ رَأَتْ رَأْسِي كَرَأْسِ الْأَصْلَعِ   مَيَّرَ عَنْهُ قُنْزُعًا عَنْ قُنْزُعِ
جَذْبُ اللَّيَالِي أَبْطِي أَوْ أَسْرَعِي   أَفْنَاهُ قَيْلُ اللَّهِ لِلشَّمْسِ اطَّلَعِي
حَتَّى إِذَا وَارَاكَ أَفْقٌ فَارْجِعِي

“Ümmu’l-Hiyâr, sadece başımın etrafındaki saçlar kaldığında, beni kel olarak görüp, hiç işlemediğim suçlamaları tarafıma yöneltmeye başladı. Oysa beni bu hallere düşüren, güneşin, Allah tarafından aldığı emir gereğince doğup batması neticesinde gecelerin gerek yavaş gerekse de hızlı olsun akıp geçmeleridir”

Bununla birlikte Bedruddîn ile Sekkâkî’nin istişhâd konuları farklıdır. Bedruddîn, bu beyiti, musned ileyhin, musnedden önce gelmesini gereken bir durum için şâhid olarak

⁴³⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 26-28.

⁴³¹ Bkz. Bedruddîn b. Mâlik, *el-Misbâh*. 28.

göstermişken, Sekkâkî, aklî mecâz konusu için göstermiştir. Sekkâkî, yaşlandırmanın, *cezbu'l-leyâlî* yani “*gecelerin gelip geçmesinin*” mecâzen bir neden olduğunu aslında yaşlandırmanın Allah olduğunu göstermek amacıyla bu beyitlerle istişhâd etmiştir.⁴³²

Özetle şair, görünüşte zaman, gerçek manada ise Allah tarafından gerçekleştirilen ihtiyarlığın, eşi tarafından bir suç olarak görüldüğünü ancak bu suçun kendisi tarafından işlenmediğini ifade etmek istemiştir.

Mehmet Zihni Efendi ise şiiri, “*zevcesi nezdinde ihtiyarlıktan başka bir kabahatinin olmadığını beyan etmek istemiştir*”⁴³³ şeklinde özetlenmiştir.

Bedruddîn, bu konuda gösterdiği şiir şâhidlerinin, on beşi, birer beyitten, dördü, ikişer beyitten ve biri ise bir şatırdan oluşmaktadır. Bu şâhidlerin, sekizi tavîl, üçü kâmil, ikisi hafif, ikisi basit, ikisi recez, biri mütekârib, biri münserîh ve birinin vâfir bahrinden olduğu görülmektedir.⁴³⁴

Sekkâkî, bu konudaki şâhidlerinin beşini, kâiline nispet etmişken, geri kalanının kâili hakkında bilgi vermemiştir. O, bu şâhidleri; *kekavlihi*, *vekavluhu*, *fî misli kavlihi*, *vefî kavlihi* ve *fî misli* tabirleriyle aktarmıştır.

Bedruddîn ise bu konuda şâhid olarak gösterdiği şiirlerin üçünde şair ismini zikretmiştir. O, diğer şâhidleri; *kekavlihi*, *kekavlihîm*, *kekavli'l-âher*, *vekavlu'ş-şâir*, *kemâ fî kavlihi* ve *fî misli kavlihi* ibareleriyle sunmuştur.

Bu şâhidlerden üçünün kâili her iki yazar tarafından da ihmal edilmiştir. Ancak diğer şâhidlerden on dördünün kâili tespit edilmiştir. Ayrıca birden fazla kâile nispet edilen şâhidlerin de olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede yazar; Mâlik b. ‘Uveymir (ö. ?), Evs b. Hacer (ö. 620 M), Hassân b. Sâbit (ö. 40/659?) veya İbnu'l-Mevlâ (ö. 170/787), Ebu'n-Necm el-Fazl b. Kudâme (ö. 125/743'ten önce), İbnu'd-Dumeyne (ö. 130/747), Ca'fer b. 'Ulbe (ö. 145/762), Accâc (ö. 97/715-16), Leyla bint Tarîf (ö. 200/815), İbnu'r- Rûmî (ö. 283/896), İbnu'r-Râvendî

⁴³² Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 393-394.

⁴³³ Mehmet Zihni, *el-Kavlu'l-ceyyid fî şerhi ebyâti't-Telhîs ve şerhayhi ve hâşiyeti's-Seyyid*, 3. b., İstanbul: el-Matbaatu'l-Amire, 1328/1910, s. 62.

⁴³⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s.12-30.

(ö. 301/913-914) ve Ebu'l Alâ el-Maarri'den (449/1057) birer, Abde b. et-Tabîb (ö. 25/645), Ferezdak (ö. 114/732) ve Ebu's-Sımt'tan (ö. 182/798)⁴³⁵, iki adet şâhid aktarmıştır. Üç şâhidin kâili ise mechûl kalıp, tarafımızca da tespit edilememiştir.

Bedruddîn'in, Sekkâkî ile aynı şair şâhidleri sunması doğal görülebilir. Ancak Onun bu şâhidleri sunarken, Sekkâkî ile aynı kalıpları kullanması ve Sekkâkî tarafından isimleri zikredilen şair isimlerini zikretmesi hatta Sekkâkî tarafından ihmal edilen şairlerin, kendisi tarafından da ihmal edilmesi gibi hususlar, yazar için bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu eksikliklere rağmen Sekkâkî tarafından sunulan elli şâhid içerisinden söz konusu şâhidleri, itinayla seçerek aktarmasının bir değer ifade ettiğini kabul etmek gerekir.

3.8.2.2. İltifât

İltifât, sözlükte *yüzünü çevirmek, döndürmek* demektir. 'an harf-i cerri ile kullanıldığında *bir şeyden yüzünü çevirmek*, ilâ harf-i cerri ile kullanıldığında *bir şeye yüzünü dönmek* manasına gelmektedir.⁴³⁶

Bedî' ilminde iltifât, muhatap alınan birinci, ikinci ve üçüncü kişiler arasında yapılan yer değişiklikleridir. İbnu'l-Mu'tez, konuşma esnasında ikinci şahıstan bahsedilirken, akışı değiştirip üçüncü şahıs formatına sokulması veya üçüncü şahsın, ikinci şahıs konumuna getirilmesi gibi birinci, ikinci ve üçüncü şahıslar arasında yapılan geçişler şeklinde tanımlamıştır. Konuya örnek olarak ise Cerîr'in (ö. 114/732?) şu beytini kullanmıştır:⁴³⁷

سُقَيْتِ الْعَيْتِ أَيُّهَا الْخِيَامُ

مَتَى كَانَ الْخِيَامُ بِذِي طُلُوحِ

⁴³⁵ Elit tabakadan bir şair olan Ebu's-Sımt'ın adı, Mervân b. Süleyman'dır. 105/723 tarihinde Emevî döneminde Yemâme'de doğup ve yetişmiştir. Mervân b. Hâkem'in (ö. 65/685) kölesi olan dedesi Ebû Hafsa, Hz. Osman'ın evi sarılıp şehit edildiği günde âzat edilmiştir. Abbâsîler dönemine de yetişen Mervân, Bağdat'a giderek, Mehdi (ö. 169/785), Hârûnurreşid (ö. 193/809) ve Ma'n b. Zâide'ye (ö. 151/768) methiyeler yazmıştır. Aldığı ödül ve hediyeler sonucunda büyük bir mal varlığı elde etmiştir. Abbâsîler, kendilerinde methiye olarak söylediği her bir beytine karşılık bin dirhem verilmesini kararlaştırmışlardı. Alevileri hicvetmesi münasebetiyle Hârûnurreşid nezdinde önemli bir yere de sahip olan Mervân, 182/798 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Günümüze kadar gelebilen şiirleri, Kahtân b. Reşid tarafından toplanarak, çalışılmıştır. Kahtân'ın bu çalışması, Mecelletu'l-Mevrid tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 208.

⁴³⁶ Bkz. İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 4051.

⁴³⁷ Bkz. Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, thk. İrfan Matarcî, 1. b. Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1433/2012, s. 73.

“Çadırlar, Zîtulûh’da olduğu zaman bereketli yağmurlarla nasiplenesin
Ey çadırlar!”⁴³⁸

Görüldüğü üzere Cerîr, *çadırlar* diye söze başlarken, muhatabı çadırlar değildir. Burada çadırlar, üçüncü şahıs konumundadır. Ancak beytin ikinci şatırında, *Ey çadırlar!* demek suretiyle çadırları, muhatap yapmıştır.

Bu edebî sanatı, iltifât olarak adlandıran ilk kişinin Asmaî (ö. 216/831)⁴³⁹ olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁴⁰

Bâkılânî, iltifâtı’ı mu‘tarida/ara cümle olarak değerlendirerek, farklı bir açıdan olaya bakmıştır. Cerîr’in şiirinde geçen “سُقَيْتِ الْعَيْتِ” cümlesi ara cümle olduğu için iltifatın var olduğunu belirtmiştir.⁴⁴¹

Sekkâkî, her ne kadar iltifâtı bedî‘î kavramları arasında değerlendirerek, manevî bedî‘î sanatlar kısmında ele almışsa da sadece başlık koymakla yetinerek, konunun me‘ânî ilmi altında incelendiğine dikkat çekmiştir.⁴⁴² Sekkâkî, bu kapsamda me‘ânî bölümünde ele aldığı musned ileyh durumları içinde *zamirden sonra zâhir ismin getirilmesi* konusu için;

[İhlâs, 112: 1] قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

*De ki: O, Allah’tır, tektir.*⁴⁴³

âyetinden sonra, getirilen

[İhlâs, 112: 2] اللَّهُ الصَّمَدُ

*Allah sameddir.*⁴⁴⁴

⁴³⁸ Bkz. Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ, *Dîvânü Cerîr*, Beyrut: Dâru Beyrut, 1406/1986, s. 416.

⁴³⁹ Arap râvisi Abdülmelik b. Kurayb el-Asmaî, 122/740 tarihinde Basra’da doğmuştur. Dil, şiir ve coğrafya âlimlerinden Asmaî, çölleri sık aralıklarla gezerek, dil ilimleri ve tarihî olaylar hakkında bilgi toplardı. Buna karşılık halifeler de kendisini büyük miktarda mal ve hediyelerle ödüllendirirdi. Çok sayıda eser kaleme alan Asmaî, 216/831 tarihinde Basra’da vefat etmiştir. Bkz. Zirikî, *el-A‘lâm*, IV, 162.

⁴⁴⁰ Bkz. Matlûb, *Mu‘cemu’l-mustalahâti’l-belâgiyye*, III, 294-295.

⁴⁴¹ Bkz. Bâkılânî, *İ‘câzu’l-Kur‘ân*, I, 99.

⁴⁴² Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 429.

⁴⁴³ Karaman, *Kur‘an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V, 714.

⁴⁴⁴ Karaman, *Kur‘an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V, 714.

âyetini göstermiş ve zamir üslubundan ism-i zâhir üslubuna geçiş sanatının da olduğuna dikkat çekerek, iltifât sanatına temas etmiştir.⁴⁴⁵

Bedruddîn, iltifât sanatını me‘ânî ilminin kapsamı altında ele almıştır. Bu minvalde Bedruddîn, bazı durumlarda birinci, ikinci veya üçüncü şahısların, diğerlerinin yerine geçiş yapabildiklerinden iltifâtı, altı kısma ayırarak incelemiştir.⁴⁴⁶

Bedruddîn’e göre iltifâtın söz konusu altı kısmını, şâhidleriyle veriyoruz:

- Birinci kişiden ikinci kişiye geçiş yapma konusu için:

[Yâsîn, 36: 22] وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

*Hem ne diye beni yaratan Allah’a kulluk etmeyeyim ki! Ancak O’na döndürüleceksiniz.*⁴⁴⁷

âyetini,

- Üncü kişiden birinci kişiye geçiş yapma konusu için:

[Fâtır, 35: 9] وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَمِّيَّةٍ

*Rüzgarları gönderip bulutları harekete geçiren Allah’tır. Böylece onu ölü bir bölgeye sevkeder.*⁴⁴⁸

âyetini şâhid olarak göstermiştir.⁴⁴⁹

- İkinci kişiden birinci kişiye geçiş yapma konusu için Rebîa b. Makrûm’un (ö. 16/637’den sonra),

تَذَكَّرْتُ وَالذُّكْرَى تَهِيحُكَ زَيْنَبَا وَأَصْبَحَ بَاقِي وَصَلِيهَا قَدْ تَقَضَّبَا

*“Hatırladın, oysa hatırlama senin Zeyneb’e arzunu ziyadeleştirir! Hatırlama dışında bir kavuşma ihtimali de kalmamıştır zâten”*⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 198.

⁴⁴⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 30.

⁴⁴⁷ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 482.

⁴⁴⁸ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 452.

⁴⁴⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 31.

⁴⁵⁰ Rebîa b. Makrûm ed-Dabbî, *Dîvânü Rebîa b. Makrûm*, thk. Temâzer Abdulkâdir Feyyâz Harfûş, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdır, 1999, s. 23.

şiiri ile Alkame b. Abde'nin (ö. 3/625?),

طَحَا بِكَ قَلْبٌ فِي الْحِسَانِ طَرُوبُ
بُعَيْدَ الشَّبَابِ عَصَرَ حَانَ مَشِيبُ
تُكَلِّفُنِي لَيْلَى وَقَدْ شَطَّ وَلِيْهَا
وَعَادَتْ عَوَادِ بَيْنَنَا وَخُطُوبُ

“Gönlün, gençliğinden hemen sonra, saçına aklar düşmek üzereyken seni güzel kadınların peşinde savurdu. Gönlüm ancak Leyla benden uzaklaştıktan ve aramıza aşamayacağımız engeller girdikten sonra onun peşinden gitmemi istiyor”⁴⁵¹

beyitlerini şahid olarak göstermiştir.⁴⁵²

- Üncü kişiden ikinci kişiye geçiş yapmak için Hâris b. Hillize'nin (ö. 570? M);

طَرَقَ الْخَيَالُ وَلَا كَأَيْلَةَ مَذَلِجِ
سَدِكَأَ بِأَرْحُلِنَا فَلَمْ يَتَعَرَّجِ
أَنْىِ اهْتَدَيْتِ لَنَا وَكُنْتِ غَيْرَ رَجِيْلَةٍ
وَالْفَوْمُ قَدْ قَطَعُوا مَتَانَ السَّجْسَجِ

“Gece boyunca böylesi düşünceleri bize yaşatan korkunç ve bitmez bir gece görmedim. Millet, geniş arazilerin sarp yollarını aşmışken sen ise iyi yürüyemediğin halde, bize nasıl ulaştın?”⁴⁵³

beyitlerini,

- Birinci kişiden üçüncü kişiye geçiş yapma konusu için:

[Kevser, 108: 1-2] إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوْنُرَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik. Şimdi sen rabbin için namaz kıl ve kurban kes!⁴⁵⁴ (görüldüğü üzere ayet, ‘biz’ zamiriyle başlamıştır. Ancak devamında ‘rabbin’ denmiştir)

âyetini,

- İkinci kişiden üçüncü kişiye geçiş yapma konusu için:

⁴⁵¹ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu fuhûli’ş-şu’arâ*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Cidde: Dâru’l-Medenî, y.t, s. 139.

⁴⁵² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 32.

⁴⁵³ Bkz. Hâris b. Hillize el-Bekrî, *Dîvânu’l-Hâris b. Hillize*, thk. Emîl Bedî Ya’kûb, 1. b., Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1411/1991, s. 42.

⁴⁵⁴ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V, 701.

حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ [Yûnus, 10: 22]

*Gemide bulunduğunuzda, gemiler onları kaydırıp götürdüğünde*⁴⁵⁵

âyetini örnek olarak vermiştir.⁴⁵⁶

Bedruddîn tarafından iltifât için örnek olarak gösterilen söz konusu Rebîa b. Makrûm (ö. 16/637'den sonra), Alkame b. Abde ve Hâris b. Hillize'nin şiirleri ile İmruülkays'in (...تطاول ليك بالأتمد...) beyti, Sekkâkî tarafından da örnek gösterilen şiir şâhidleri arasında yer alırken, Bedruddîn'in örnek olarak sunduğu,

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ [Fâtiha, 1: 5]

*(Rabimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.*⁴⁵⁷

âyeti dışındaki âyetler ile Cerîr'in şiiri, Sekkâkî tarafından verilmeyen örneklerdir. Görüldüğü üzere Bedruddîn, zaman zaman Sekkâkî'den farklı örnekler sunmaktadır.

3.8.2.3. *Îcâz, İtnâb ve Musâvât*

Sekkâkî, îcâz ile itnâbı “*Meramını, sıradan insanların anlayabileceği bir şekilde en az sözcüklerle, itnâb ise en fazla sözcüklerle dile getirebilmektir*” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁵⁸ Sekkâkî, musâvâta doğrudan değinmemiştir.

Bedruddîn îcâzı, “*Meramını, sıradan insanların anlayabileceği bir şekilde veya konuyu genişletme ve açma gücüne sahip olmakla beraber en az sözcükle dile getirmektedir*”⁴⁵⁹ diye tanımlarken, itnâbı, “*Meramını, sıradan insanların anlayabileceği bir şekilde en fazla sözcükle dile getirmektedir*” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁶⁰

Bedruddîn'e göre musâvât, konuşmanın lafızları, manalarıyla aynı miktarda olmasıdır. Başka bir ifadeyle manada daraltmaya neden olacak şekilde bu lafızlarda

⁴⁵⁵ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 92.

⁴⁵⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 33-34.

⁴⁵⁷ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 58.

⁴⁵⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 277.

⁴⁵⁹ Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 73.

⁴⁶⁰ Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 74.

hazifler yapılmamakla beraber manayı aşacak tarzda da muterize, tetmîm ve tekrarlardan uzak durulmasıdır.⁴⁶¹

Görüldüğü üzere Bedruddîn b. Mâlik, itnâbı, Sekkâkî gibi tanımlamışken, îcâz için ise “veya konuyu genişletme ve açma gücüne sahip olmakla beraber” ifadesini ekleyerek tarifte detaylandırma yapmıştır. Ayrıca Bedruddîn b. Mâlik, Sekkâkî'nin doğrudan değinmediği musâvâtı da ayrı bir başlık altında tanımlamıştır.

3.8.3. Beyân

Belâgat ilminin ikinci kısmını oluşturan ve bir manayı değişik yöntemlerle dile getirme sanatını konu edinen bu ilimle alakalı yazarımızın görüşüne, beyân'ın sözlük ve ıstılâhî anlamı başlığı altında yer verilmiştir.

3.8.3.1. Teşbîh

İshak b. Veheb (ö. 335/947 sonrası?) teşbihi, renk ve ölçü açısından görünüm özellikleri dikkate alınarak yapılan teşbîh ve manevî yönlerine bakılarak yapılan teşbîh olmak üzere iki kısma ayırarak ele almıştır. Bu kapsamda, birinci durum için renklerin şaraba ve endamın dala benzetildiğini örnek gösterirken, ikinci durum için ise cesaretliyi aslana, cömerti denize ve güzeli aya benzetmeyi örnek vermiştir.⁴⁶²

Zerkeşî (ö. 794/1392), edîpler nezdinde belâgat konuları arasında teşbîhin, önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda teşbîhin, söze tatlılık ve güzellik kazandırdığı konusunda da görüş birliğinde olduklarını açıklamıştır.⁴⁶³ Benzer düşünceleri İbn Ma'sûm el-Medenî (ö. 1120/1708), *Envâru'r-rebî' fî envâ'î'l-bedî'* isimli eserinde dile getirmiştir.⁴⁶⁴

Kur'ân'da da teşbîh kullanılmıştır. Hatta Kur'ân'da kullanılan teşbîh konusunda müstakil çalışmalar bile yapılmıştır. Burada sadece Ebu'l-Kasım Abdullah b. Nâkıyâ el-

⁴⁶¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 73.

⁴⁶² Bkz. İbn Veheb, *el-Burhân fî vucûhi'l-beyân*, s. 108.

⁴⁶³ Bkz. Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, C. III, Kahire: Dâru't-Turâs, y.t, s. 414.

⁴⁶⁴ Bkz. İbn Ma'sûm Sadruddîn el-Medenî, *Envâru'r-rebî' fî envâ'î'l-bedî'*, thk. Şâkir Hadi Şukur, C. V, 1. b. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1388/1968, s. 195.

Bağdâdî (ö. 485/1092) tarafından kaleme alınan *el-Cumân fi teşbîhâti'l-Kur'ân* eseri zikretmekle yetiniyoruz.⁴⁶⁵

Cahiz (ö. 255/869), eski Arap şairleri tarafından çok sayıda teşbîhin kullanıldığına işaret etmektedir. Bu minvalde, ocak külünün güvercine,⁴⁶⁶ atın çekirgeye, zırhın çekirge gözlerine, at belinin çekirge beline, su kabarcıklarının çekirge gözlerine, ordunun çekirge sürüsüne ve kadın yürüyüşünün bağırtlak kuşunun yürüyüşüne benzetildiğini kaydetmiştir.⁴⁶⁷

Sekkâkî, teşbîhi, şu şekilde tanımlamıştır:

*“Biri kısa ve biri de uzun olan iki insan örneğinde de görüldüğü üzere özleri açısından aynı olmakla beraber, özellikleri bakımından farklı olan veya uzun bir insan ile uzun bir at örneğinde de görüldüğü üzere özellikleri yönünden aynı olmalarına karşın, özleri açısından farklı olmak gibi kendi aralarında ortak özellikleri olan ve biri benzeyen diğeri benzetilen olmak üzere iki farklı taraf arasında gerçekleşir”*⁴⁶⁸

Bedruddîn teşbîhi, Sekkâkî'nin yaptığı şekilde tanımladığı gibi tarafları, yönü, amacı ve durumu açısından dört kısma ayırarak ele alma konusunda da Sekkâkî'yi takip etmiştir. Bedruddîn, Sekkâkî'nin konu sonunda detaylı olarak ele aldığı teşbîhin erkânına ise dolaylı olarak değinmiştir.⁴⁶⁹

Bedruddîn b. Mâlik, teşbîhin tarafları kısmında, ölümün yırtıcı hayvana benzetilmesi örneğinde de görüldüğü üzere teşbîhin taraflarından birinin somut, diğerinin soyut olabileceğini ifade etmiştir. O, yanağın güle ve ilmin hayata benzetilmesi örneklerinde de görüldüğü üzere her iki tarafın somut veya her iki tarafın da soyut olabileceklerini belirtmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Bkz. Ebu'l-Kasım Abdullah b. Nâkıyâ el-Bağdâdî, *el-Cumân fi teşbîhâti'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Matlûb-Hadîce el-Hadîsî, Bağdat: Vizâreti's-Sekkâfe ve'l-İrşâd, 1968.

⁴⁶⁶ Bkz. Câhiz, *Kitâbu'l-hayevân*, III, 239.

⁴⁶⁷ Bkz. Câhiz, *Kitâbu'l-hayevân*, V, 558-576.

⁴⁶⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 332.

⁴⁶⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 104-121; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 332-355.

⁴⁷⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 104-105.

Bedruddîn, teşbîhin amaç kısmında ise genel olarak benzeyenin durumu, ölçüsünü belirlemek, olabilirliği, güzelliği veya çirkinliğini göstermek, önemini vurgulama gibi amaçlarla teşbîhin yapıldığını belirtmiş ve Tabâtabâ'nın (ö. 322/934),

كَأَنَّ انْتِصَاءَ الْبَدْرِ مِنْ تَحْتِ غَيْمِهِ   نَجَاءً مِنَ الْبَأْسَاءِ بَعْدَ وَقُوعِ

“Bulutların arasından ayın çıkışı, başa gelen beladan kurtulmaya benzer”

beytini de bu meyanda şâhidler arasında aktarmıştır.⁴⁷¹

Bedruddîn, durumların benzetilmesinin ise temsilî teşbîh olarak adlandırıldığını dile getirmiş ve konu için İbnu'l-Mu'tez'in (ö. 296/908),

اصْبِرْ عَلَى مَضَضِ الْحَسُو   دِ فَإِنَّ صَبْرَكَ قَاتِلُهُ
فَالنَّارُ تَأْكُلُ نَفْسَهَا   إِنَّ لَمْ تَجِدْ مَا تَأْكُلُهُ

“Kıskananın eziyetine karşı sabret çünkü sabrın, onu yok eder. Tıpkı ateşin, başka bir şey bulamadığından kendini yemesi gibi”

beyitlerini şâhid olarak kullanmıştır.⁴⁷²

Görüldüğü üzere burada benzeyen ile benzetilen yani müşebbeh ile müşebbeh bih ancak düşünce gücü ve mantık yürütmeyeyle ortaya çıkartılabilir. Müşebbeh bih, “ateşin, başka bir şey bulamadığından, kendisini yemesi” durumu iken, müşebbeh ise “eziyetine dayanıp yüz vermeyerek, aldırmadığından, kıskançın, kıskançlıklarından öleceği” durumudur. Başka bir ifadeyle buradaki benzetme, nesnelere değil durumlar arasında gerçekleşmiştir. Bu tür benzetmelere de *temsilî teşbîh* denir.

Bedruddîn, temsillerin kullanımı istiare yoluyla yaygınlaştığında, atasözü olarak değerlendirileceklerini belirterek,

الصَّيْفُ ضَيَّعَتِ اللَّيْلَ

Sütü yaz mevsiminde kaybettin (bir fırsatı, zamanında kaçıranlara denir)

⁴⁷¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 108-111.

⁴⁷² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 111.

meselini örnek olarak vermiştir.⁴⁷³

O, teşbihin durumlarında güzel yüzü, aya benzetildiği gibi müşebbeh ile müşebbehün bihin arasında bulunan benzerlik yönünün yakın olması veya tarafların müfret, mürekkep olması ya da birden fazla olan şeylerin, yine birden fazla olan şeylere benzetilmesi gibi konulara girmiş detaylı bir şekilde aktarmıştır. Biz burada İbnu'l-Mu'tez'in,

لَيْلٌ وَبَدْرٌ وَغُصْنٌ   شَعْرٌ وَوَجْهٌ وَقَدْ
خَمْرٌ وَدُرٌّ وَوَرْدٌ   رِيْقٌ وَتَعْرٌ وَخَدٌ

“Gece, ay ve dal, saçları, yüzü ve endamıdır. Şarap, inci ve gül ise ağız suyu, dişleri ve yanaklarıdır”

beyitleri ile yetineceğiz.⁴⁷⁴

Görüldüğü üzere İbnu'l-Mu'tez, bu şiirde birden fazla şeyi, birden fazla şeye benzetmiştir. Sevgilisinin saçlarını geceye, yüzünü aya, endamını dala, ağız suyunu şaraba, dişlerini inciye ve yanaklarını ise güle benzetmiştir.

Bedruddîn, konunun sonunda teşbihin unsurlarına,⁴⁷⁵ dolaylı olarak değinmiş ve bu kapsamda teşbih sanatının en değerli olanının sırasıyla teşbih yönü ile edatının dile getirilmemesi, bunlardan sadece birinin dile getirilmesi ve ikisinin bir arada zikredilmesi olduğunu aktarmıştır.⁴⁷⁶

O, teşbih konusunu ele alırken, genel olarak Sekkâkî'nin yolunu izlemiştir. Ancak Sekkâkî'den daha fazla şiir şâhidlerini göstermiştir. Bu meyanda teşbih konusunda yirmi yedi şiirle istişhâta bulunduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.

⁴⁷³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 112.

⁴⁷⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 115-120.

⁴⁷⁵ Teşbihin, benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve edatı olmak üzere dört unsuru bulunmaktadır. Ayrıca teşbihin benzeyen ile benzetilen unsurları, teşbihin taraflarıdır. Başka bir ifadeyle teşbihin iki temel unsuru olarak da bilinmektedir. Bkz. Ahmed b. İbrâhîm el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, thk. Suleymân es-Sâlih, 4. b., Beyrut: Dâru'l-Marife, 1434/2013, s. 225-226.

⁴⁷⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 121.

3.8.3.2. Hakikat ve Mecâz

Sekkâkî'ye göre bir sözcüğün, herhangi bir tevil gütmeden sözlük manasında kullanılması hakikattir. Buna göre aslan sözcüğü, bilinen hayvan için kullanıldığı zaman hakikattir. Fakat cesaret manasını güderek, birine aslan denmesi istiare olur. Sekkâkî'ye göre gerçek anlamları dışında kullanılan sözcüklere ise mecâz denir. Mecâzda gerçek anlamın dışına çıkılması engelleyici bir karineyle sağlanır.⁴⁷⁷

Bedruddîn, Sekkâkî'ye benzer şekilde bu kavramları tanımlamıştır. Ancak mecâz tanımına “sözlük anlamlarına göre veya ait oldukları alanlarda kavramlaşmış manalarının dışında başka bir anlamda kullanılmasıdır” ibaresini eklemiştir.⁴⁷⁸ O böylece mecâz tanımında yaptığı bu değişiklikle fıkıh alanında dua anlamında kullanılan salât⁴⁷⁹ gibi sözcüklerin tanıma dahil edilmesini sağlamıştır.

Sekkâkî'ye göre mecâza konu olan müfret bir sözcükse, lugavî mecâz, cümledeki yargıya, aklî mecâz olarak değerlendirilir. Sekkâkî, lugavî mecâzı da yalın,⁴⁸⁰ benzetmeye dayanmayan (mecâz-ı mursel) ve benzetmeye dayanan (istiare) gibi kısımlara ayırmıştır. Bedruddîn b. Mâlik'in de söz konusu tanım ve taksimatlarda Sekkâkî'ye uyduğu görülmektedir.⁴⁸¹ Biz burada mecâz konusunda gösterdiği bazı âyet ve şiiir şâhidlerini örnek olarak sunmakla yetineceğiz.

Bedruddîn b. Mâlik, lugavî mecâzın yalın kısmı için Accâc b. Ru'be'nin (ö. 97/715-16),

وَفَاجِمًا وَمَرْسِنًا مُسْرَجًا

وَمُفْلَةً وَحَاجِبًا مُزَجَّجًا

⁴⁷⁷ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 358-359.

⁴⁷⁸ Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 122.

⁴⁷⁹ Sözlük manası dua etmek olan salât sözcüğü, fıkıh alanında namaz demektir. Bu bilgiler ışığında sözlük anlamını dikkate alırsak, gerçek anlamı dua, mecâz anlamı namaz olur. Ancak ait olduğu alanı dikkate alırsak, gerçek anlamı, namaz, mecâz anlamı ise dua olur. Bkz. Mecme'u'l-luga'l-Arabiyye, *Mu'cemu'l-vasîl*, I, 522; Ebu'l-Fazl Mecduddîn Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr fî ta'lîli'l-Muhtâr*, C. I, 4. b., İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011, s. 37.

⁴⁸⁰ Biz bu kavram için yalın kelimesini tercih ettik. Çünkü ilgili kaynakta uzun ve anlaşılması zor ibareler kullanılmıştır. Kısacası kastedilen ilişkinin teşbih veya neden-sonuç gibi bir manaya dayalı olmaması kastedilmiştir.

⁴⁸¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 122-128; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 362-369.

“Kalem çekilmiş kaşları ile gözleri ve siyah saçları ile ince bir burnu (vardır)”⁴⁸²

beytinde geçen ve hayvan burnu için kullanılan “mersın” sözcüğünün, insan için kullanıldığını göstermek üzere şahid olarak vermiştir.⁴⁸³

Görüldüğü üzere normalde yular demek olan resen, devenin burnu üzerinde geçirilmektedir. Bu münasebetle devenin burnu, yuların geçtiği yer demek olan “mersın” olarak adlandırılmıştır. Daha sonra bu kullanım yaygınlaşarak, insan burnu için de kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸⁴

Bedruddîn b. Mâlik, mecâz-ı mursel için,

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ

[Bakara, 2: 24] لِلْكَافِرِينَ

*Bunu yapamazsanız-ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcular için hazırlanmıştır.*⁴⁸⁵

âyetini göstermiştir. Âyette geçen *ateşten kendinizi koruyun* اتَّقُوا النَّارَ cümlesinden kasıt, ateşi gerektirecek inattır.⁴⁸⁶

Bedruddîn b. Mâlik de Sekkâkî gibi taraflar arasındaki ilişkinin teşbîhe dayalı olduğu zaman mecâzı, istiare olarak değerlendirmiştir. Bu durumda benzetme gütmeyen teşbîh taraflarından biri dile getirilerek, diğeri kastedilir. Böylece benzeyenin benzetilen türüne ait olduğu varsayılır. Gerçek anlamda türden olmadığını gösteren herhangi bir ipucuna da yer verilmez.⁴⁸⁷

Bedruddîn b. Mâlik, istiare için Ebu'l-Mutâ' Vecîhu'd-devle b. Hamdân'ın (ö 428/1036)⁴⁸⁸,

⁴⁸² Bkz. Ebu's-Şa'sâ' Abdullah b. Ru'be el-Accâc, *Dîvânu'l-Accâc (Abdumelik b. Kurayb el-Asmaî'nin rivayeti ve şerhiyle)*, thk. Abdulhafiz es-Satlî, C. II, Dimaşk: Mektebetu Atlas, 1971, s. 34.

⁴⁸³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 123.

⁴⁸⁴ Bkz. Accâc, *Dîvânu'l-Accâc/dipnot*, s. 34.

⁴⁸⁵ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 87.

⁴⁸⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 124.

⁴⁸⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 128; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 369.

⁴⁸⁸ Vecîhu'd-devle b. Hamdân Zulkarneyn b. el-Hasan, 400/109 tarihinden sonra birçok defa Mısırlılar tarafından Dimaşk'a vali olarak atanmıştır. Güzel şiirleri de bulunan Vecîhu'd-devle, 428/1036 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, XIV, 30-31.

تُورُ مِنَ الْبَدْرِ أحياناً فَيُبليها

تُرى الثيابُ مِنَ الكَتانِ يُمحُها

وَالْبَدْرِ فِي كُلِّ وَقتٍ طالِعٍ فيها

فَكَيْفَ تُنكِرُ أَنْ تُبلى مَعاجِرُها

“Keten elbiselerin, ara sıra ay ışığı bakışlarına marûz kalınıp çürüdüğü görülmektedir. İçinde daima ay doğduğuna göre elbisenin çürümesini nasıl inkâr edebilirsin?”

beyitlerinde geçen bedir (ay) sözcüğünü göstermiştir.⁴⁸⁹ Şinkîti (ö. 1393-1974) ise şairin, *ay daima içinde doğduğuna göre elbisesinin çürümesini nasıl inkâr edebilirsin*” sözlerine istinaden ketenin, ay gibi güzel insana değil gerçek ay ışığına marûz kaldığı zaman çürüyebileceğine dikkat çekmiş ve bu münasebetle şairin, sevgilisini adeta gerçek ay olarak kabul ettiğini belirtmiştir.⁴⁹⁰

Miftâhu’l-‘ulûm’da mecâz konusunda şâhid olarak sunulan âyetlerin büyük bir bölümü, *el-Misbâh fî ihtisâri’l-Miftâh*’ta yer almamasına karşın şiir olarak gösterilen şâhidlerin tamamı ele alındığı gibi *Miftâhu’l-‘ulûm*’da bulunmayan şiirlere de yer verildiği görülmektedir.

3.8.3.3. İstiare

Belâgat âlimlerinin büyük bir kısmı istiareyi lugavî mecâz adı altında ele almışlardır. Kavram olarak Ebû Amr b. el-Alâ’ (ö. 154/771) gibi âlimler tarafından kullanılmışsa da ilk olarak Câhiz tarafından tanımı yapılmıştır.⁴⁹¹ Câhiz’e göre istiare, başkasının adını almaktır.⁴⁹²

Curcânî, istiâreyi teşbîh konusu içinde,⁴⁹³ Bedruddîn b. Mâlik ve Sekkâkî ise mecâzın bir alt kısmı olarak ele almışlardır.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 130.

⁴⁹⁰ Bkz. Muhammed el-Emin eş-Şinkîti el-Cekenî, *Rihletu’l-hac ilâ beytillâhi’l-harâm*, Kahire: Dâru İbn Teymiyye, y.t. s. 203.

⁴⁹¹ Bkz. Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalahâti’l-belâgiyye*, I, 136-138.

⁴⁹² Bkz. Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, I, 153.

⁴⁹³ Bkz. Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî, *Esrâru’l-belâga*, thk. Muhammed Reşit Rıdâ, y.y.: el-Mektebetu’t-tevfikîyye, y.t, s. 30-60.

⁴⁹⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 128; Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 369.

Bedruddîn b. Mâlik, istiarenin tanımı, alt başlıkları ve sıralaması gibi konularda Sekkâkî'yi takip etmiştir. Yazar bu konuyu, *hakikat ve mecâz* başlığı altında işlediğinden konuyla ilgili tanım ve örneği orada verilmiştir.

3.8.3.4. *Kinâye veya İrdâf*

Kudâme b. Cafer (ö. 337/948), irdâf¹, “*şair tarafından bir mananın, kendisine ait olan lafızla değil, ona tabi olan diğer bir manaya ait bir lafızla dile getirilmesi*” olarak tarif etmiş ve şu beyti, konunun örneği olarak nakletmiştir:⁴⁹⁵

بَعِيدَةٌ مَهْوَى الْفُرْطِ إِمَّا لِنَوْفَلٍ   أَبُوهَا، وَإِمَّا عَبْدُ شَمْسٍ وَهَاتِمِ

“*Küpesinin sarktığı yer uzun olan (Hind), Nevfel, Abduşşems ya da Hâşim'in⁴⁹⁶ soyundandır*”⁴⁹⁷

Görüldüğü üzere ‘Umer b. Ebî Rebîa, sevgilisi Hind’in boynunun uzunluğunu, *mehvâ’l-kurt (küpenin sarktığı yer)* ifadesiyle dile getirmiştir.

İrdâf için benzer tarifi tekrar eden Ebû Hilâl el-Askerî, örnek olarak

[Bakara, 2: 179] *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ*

*Kısasta sizin için hayat vardır.*⁴⁹⁸

âyetini göstermiş ve kısas uygulanmasının insanları öldürmekten caydırması sebebiyle, hayatta kalma vesile olduğu açıklamasını yapmıştır.⁴⁹⁹

İbn Halef (ö. 437/1046’dan sonra), irdâf’ın *tetbî’* olarak da zikredildiğine işaret etmiştir.⁵⁰⁰

Sekkâkî, kinâyeyi, “*dile getirilen ifade üzerinden dile getirilmeyene ulaşılsın diye bir şeyin açık bir şekilde değil, onu çağrıştıran başka bir ifadeyle aktarılmasıdır*” olarak

⁴⁹⁵ Kudâme, *Kitâbu nakdi’s-şi’r*, s. 57.

⁴⁹⁶ Nevfel, Abduşşems ve Hâşim, Kureyş kabilesinin asil ailelerindedir. Bkz. Umer b. Abdullah el-Mahzûmî, *Dîvân-u ‘Umer b. Ebî Rabia*, thk. Fâyiz Muhammed, C. I, 2. b., Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1416/1996, s. 314.

⁴⁹⁷ Bkz. ‘Umer b. Ebî Rebîa, *Dîvân-u ‘Umer b. Ebî Rabia*, I, 314.

⁴⁹⁸ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 265.

⁴⁹⁹ Bkz. Askerî, *Kitâbu’s-sînâ’ateyn*, s. 350.

⁵⁰⁰ Bkz. İbn Halef, *Mevâddu’l-Beyân*, s. 216.

tanımlamış ve “adamın kılıç bağı/omuz kemeri uzundur” (فُلَانٌ طَوِيلُ النَّجَادِ) ile “kadın, kuşluk vakti uyur” (فُلَانَةٌ نَوُومُ الضُّحَى) örneklerini vermiştir. Anlaşıldığı gibi birisinin boyunun uzunluğu doğrudan dile getirilmemiş, bunun yerine boyun uzun olmasını gerektiren kılıç hamayilinin uzunluğu zikredilmiş ve bununla kişinin boyunun uzunluğu kastedilmiştir. Keza, kadının zengin olduğu, evinde hizmetçileri bulunduğu açık bir şekilde dile getirilmemiş, bunun yerine, iş yapma saatinde uyuduğu zikredilerek, iş yapma ihtiyacı olmadığı dolayısıyla hizmetçileri bulunduğu ve zengin olduğu manası kastedilmiştir.⁵⁰¹

Sekkâkî ile aynı örnekleri kullanan Bedruddîn ise kinâyeye kısmen farklı şöyle bir tarif getirmiştir: *Kinâye, bir şeyi açıkça söylemeyip söylendiğinde o şeyin anlaşılmasını gerektiren bir şeyi zikrederek, asıl söylenmek istenen şeyi ifade etmektir.*⁵⁰²

Kinâye kavramının etimolojik tahlilinde de Bedruddîn b. Mâlik’in, Sekkâkî’nin takipçisi olduğunu görüyoruz. O da Sekkâkî gibi bu kavramın bir şeyi açık bir şekilde dile getirmemek manasına gelen *kenâ* fiilinden türetildiğini ve görüldüğü gibi bu kök manada gizli olmanın ana unsur olduğunu vurgular. Künye kavramının aynı kökten geldiğini zikrederek, *Ummu fulân* ve *Ebû fulân* gibi künyelerle isimlerin gizlendiğini belirtir.⁵⁰³

O, kinâyenin taksimatında da Sekkâkî’yi izlemiştir. Bu bağlamda kinâyeyi, *el-matlûb bihâ nefsu’l-mavsûf*, *el-matlûb bihâ nefsu’s-sifa* ve *el-matlûb bihâ tahsîsu’s-sifati bi’l-mavsûf* olmak üzere üç kısma ayırmıştır. İlk iki kısmı da *karibe* ve *ba’ide*, üçüncü kısmı ise *latif* ve *ataf* olmak üzere ikişer kısma ayırmak suretiyle toplamda altı kısım olarak ele almıştır.⁵⁰⁴

Kinâyenin söz konusu kısımlarını, Bedruddîn b. Mâlik tarafından gösterilen birer örnekle sunmaya çalışacağız:

- el-Matlûb bihâ nefsu’l-mavsûf-karibe;

جاء المضياف

⁵⁰¹ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 402.

⁵⁰² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 146.

⁵⁰³ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 402; Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 146.

⁵⁰⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 147-152; Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 403-408.

“Misafirperver geldi (Burada gelen kişiyinin adı yerine, ona has bir sıfatla hitap edilmiştir)”⁵⁰⁵

- el-Matlûb bihâ nefsu'l-mavsûf-ba'ide;

حَيَوَانٌ مُسْتَوِي الْقَامَةِ عَرِيضُ الْأَطْفَارِ

“Geniş tırnaklı dik yürüyen hayvan (insan)”⁵⁰⁶

- el-Matlûb bihâ nefsu's-sifa (irdâf)-karibe;

بَعِيدَةٌ مَهْوَى الْفُرْطِ إِمَّا لِنُوقِلِ أَبُوهَا، وَإِمَّا عَبْدُ شَمْسٍ وَهَاتِهِمْ

“Küpesinin sarktığı yer uzun olan (Hind), Neyfel, Abdüşşems ya da Hâşim'in soyundandır”⁵⁰⁷

- el-Matlûb bihâ nefsu's-sifa (irdâf)-ba'ide;

فُلَانٌ كَثِيرُ الرَّمَادِ

“Falancanın külü çoktur yani o, cömerttir (çünkü kül, odunu; odun, yemek pişirmeyi; yemek, misafirleri ve misafirler ise cömert olmayı gerektirmektedir)”⁵⁰⁸

- el-Matlûb bihâ tahsîsu's-sifati bi'l-mavsûf-latif;

الْمَجْدُ بَيْنَ بُرْدِيهِ وَالْكَرَمُ بَيْنَ تَوْبِيهِ

“Asalet, hırkası; şeref ise cübesi arasındadır (Asalet ve şerefın ona özgü olduğu belirtilmiştir)”⁵⁰⁹

- el-Matlûb bihâ tahsîsu's-sifati bi'l-mavsûf-altaf;

وَالْمَجْدُ يَدْعُوا أَنْ يَدُومَ لِجِيدِهِ عَفْدٌ مَسَاعِي ابْنِ الْعَمِيدِ نِظَامُهُ

“Asalet, İbnu'l-Amîd'in [Ebu'l-Fazl Muhammed b. Huseyn'in (ö. 360/970)] gayret ve iyiliklerinden oluşan iplikte dizilmiş bir gerdanlığın, boynunda eksik olmaması için dua edermiş (Burada, asalet ve şerefle nitelendirilen İbnu'l-Amîd'e uzun ömürler dilenmiştir)”⁵¹⁰

⁵⁰⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 147.

⁵⁰⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 148.

⁵⁰⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 149.

⁵⁰⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 150.

⁵⁰⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 152.

⁵¹⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 152; Sa'idî, *Buğyetu'l-îdâh*, III, 182-183.

Bedruddîn ve Sekkâkî'nin konuların anlatımında kullandıkları şâhitler, büyük oranda benzeşmektedir. Bununla birlikte Bedruddîn'in nisbeten daha detaylı incelediği konularda -ki kinâyeyi buna örnek olarak sunabiliriz- Sekkâkî tarafından kullanmayan çok sayıda şiir ve âyet ile istişhâd ettiği görülmektedir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Kudâme b. Cafer ve İbn Halef'in *irdâf*, Ebû Hilâl el-Askerî'nin *irdâf ve tetbî'* olarak ele aldığı kavram, Sekkâkî'de kinâyeye dönüşmüş ve Bedruddîn'de de aynı isimle ele alınmıştır. Ancak Bedruddîn, *el-Kinâye el-matlûb bihâ nefsu's-sifa* kısmını anlatırken, irdâf kavramına da işaret etmesi, onun Sekkâkî öncesi kaynaklardan da yararlandığını açıkça göstermektedir.

3.8.4. Bedî'

Yazarımızın bedî' kavramıyla ilgili yaptığı tanım, bedî'in sözlük ve ıstılâhî anlamı başlığı altında verilmiştir.

3.8.4.1. Terdîd

İbn Ebi'l-İsba', terdîdin aynı sözcüğün cümle içerisinde iki farklı manada kullanılması olduğunu belirtmiş ve örnek olarak:

[En'âm, 6: 124] حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ

*Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız. Dediler. Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir.*⁵¹¹

âyeti göstermiştir.⁵¹²

Bedruddîn b. Mâlik, sözcüklere dayalı fesâhata yönelik olan bedî'î sanatlarını yirmi dört başlık olarak ele almış ve terdîd kavramını en başta zikretmiştir. O, terdîdi “*bir sözcüğü, düz yazıda aynı mısra içinde mükerrer ve farklı manalarda (konumlarda) kullanmak*” olarak tanımladıktan sonra, aynı âyeti örnek olarak göstermiştir.⁵¹³

⁵¹¹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 465.

⁵¹² Bkz. Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 253.

⁵¹³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 162.

Görüldüğü üzere lafzatu'l-celâlelerden birinde izâfe varken, diğeri ise mübtedâ konumundadır. Bedruddîn b. Mâlik, bu âyetten sonra Ebû Nuvâs'ın şu beytini irat etmiştir:

صَفْرَاءُ لَا تَنْزِلُ الْأَحْزَانُ سَاحَتَهَا   لَوْ مَسَّهَا حَجَرٌ مَسَّنَتْهُ سِرَاءُ

“Sarıdır (şarabın rengi), bulunduğu yerde üzüntüler yoktur, taşa bile dokunursa, mutluluk verir”⁵¹⁴

Böylece o, sadece düz yazıda değil şiirde de tekrarlanan kelimelerin terdîd kavramı altında ele alınması gerektiğini ifade etmek istemiştir. Ayrıca o, aynı beyitte iki terdîdin bir arada bulunabileceğini ve bu kapsamda tekrarlanan terdîdlerin de aynı kelimelerle olabileceği gibi farklı iki kelime ile de terdîd yapılabileceğini belirtmiştir. Aynı kelimenin ikiden fazla tekrarı için şairine işaret etmeden şu beyti örnek olarak kullanır:

يُربِكُ فِي الرَّوْعِ بَدْرًا لَاحَ فِي غَسَقِ   فِي لَيْثِ عَرَيْسَةٍ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ

“Korku anında, zifiri karanlıkta ortaya çıkan bir dolunay, yuvasındaki erkek görünümlü bir aslan gibi görünür”

Bir beyitte geçen iki farklı terdîd için ise

قُلْ لِمَنْ سَادَ ثُمَّ سَادَ أَبُوهُ   قَبْلَهُ ثُمَّ قَبْلَ ذَلِكَ جَدُّهُ

“Kendisinin hüküm sürdüğü gibi daha önce babası, babasından önce de dedesi, bu görevi yürütmüştür”⁵¹⁵

يَطْعَنُهُمْ مَا ارْتَمَوْا حَتَّىٰ إِذَا اطَّعَنُوا   ضَارِبَ حَتَّىٰ إِذَا ضَارَبُوا اغْتَنَقَا

“Onlar ok atarken o, mızrakla savaşırdı, onlar mızrakla savaşmaya başladığında ise o, kılıçla çarpışıyordu, onlar da kılıçla çarpışınca, kendisi göğüs göğüse çarpışmaya geçmişti”⁵¹⁶

beyitlerini şâhid olarak göstermiştir.⁵¹⁷

⁵¹⁴ Bkz. Ebû Ali el-Hasen b. Hâni Ebû Nuvâs, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, thk. Behcet Abdulgafûr el-Hadîsî, 1. b. Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniye, 1431/2010, s. 53.

⁵¹⁵ Bkz. Ebû Nuvâs, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, s. 261.

⁵¹⁶ Bkz. Zuheyr b. Ebî Sulmâ el-Muzenî, *Dîvânu Ebî Sulmâ*, thk. Ali Hasan Fâ'ûr, 1. b. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988, s. 77.

⁵¹⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 162-163.

Görüldüğü üzere birinci beyitte harf-i cer olan *fî*, her bir mısradaki ikişer defa olmak üzere dört kere tekrarlanmışken, bir sonraki beyitte, *sâde* ile *kable* sözcükleri ikişer defa tekrarlanmaktadır. Son beyitte ise *dârabe* ile *at‘ane* kelimeleri ikişer defa tekrarlanmıştır. Başka bir ifade ile birinci şiirde *fî*, aynı beyitte geçen iki aynı terdîdi gösterirken, diğer şiirlerde geçen *sâde* ve *kable* ile *dârabe* ve *at‘ane* sözcükleri ise ikişer defa tekrarlanmak üzere aynı beyitlerde geçen iki farklı terdîde örneklik teşkil etmektedir. Bedruddîn b. Mâlik, iki farklı terdîdin beytin bir şatırında da bulunabileceğini göstermek amacıyla,

لَيْسَ مَا لَيْسَ بِهِ بَأْسٌ بَأْسٌ   وَلَا يَضُرُّ الْمَرْءَ مَا قَالَ النَّاسُ

“Kayda değer olmayan şeylerden korkmayınız. Çünkü insanların söyledikleri, kişiye zarar vermez”

beytini örnek olarak sunmuştur.⁵¹⁸

Görüldüğü gibi beytin birinci şatırında *leyse* ve *be’s* sözcükleri ikişer defa tekrarlanmıştır.

İbn Ebi'l-İsba‘ın, terdîd için yaptığı tanım ve şâhid olarak gösterdiği âyete bakarsak, Bedruddîn’in yaptığı tanım ile örnek olarak sunduğu âyetin aynı olduğu görülecektir. Ayrıca Bedruddîn’in sunduğu şiir şâhidlerin sadece birinin, İbn Ebi'l-İsba‘ tarafından kullanılmadığı anlaşılmıştır. Bunun yanında İbn Ebi'l-İsba‘, *terdîd* ile *ta‘tîf* kavramları arasındaki farkları anlatmak gibi konuyu detaylı bir şekilde ele almış ve Bedruddîn’in kullanmadığı şiir, âyet ve diğer örneklere de yer vermiştir.⁵¹⁹

Tahrîru't-Tahbîr muhakkiki Hifnî Muhammed Şeref'in de ifade ettiği üzere yazarımızdan önce yaşayan İbn Raşîk el-Kayrevânî'nin *el-Umde fî nakdi'ş-şi'r* ve Usâme b. Munkız'ın (ö. 584/1188) *el-Bedi' fî nakdi'ş-şi'r* isimli eserlerinde *terdîd* konusu ele alınmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 164.

⁵¹⁹ Bkz. İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 253-259.

⁵²⁰ Bkz. İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr (dipnot)*, s. 253.

Bunun yanında yazarımızdan sonra gelen Ebu's-Senâ' el-Halebî'nin (ö. 725/1325) *Husnu't-tevessul*,⁵²¹ Abdullah el-Hamevî'nin *Hizânetu'l-edeb*⁵²² ve Yahya b. Hamza el-Alevî'nin *et-Tirâz* gibi belâgat kaynaklarında da ele alınmıştır.⁵²³

3.8.4.2. Ta'tîf

İbn Ebi'l-İsba', *muşâkele* diye isimlendirenlerin de olduğu⁵²⁴ ta'tîfin, sözcüklerin tekrarlanması bakımından *terdîd* ile aynı şey olduğunu ifade ettikten sonra, ta'tîfin, terdîden farkının, tekrarlanan sözcüklerin farklı beyitlerde bulunması olduğunu dile getirmiştir.⁵²⁵

Bedruddîn b. Mâlik, ta'tîfi, beyitin sadrında bulunan bir sözcüğün, beyitin acüzünde farklı bir anlamda tekrar kullanılmak olduğunu belirtmiş ve şahid olarak Mutenebbî'nin (ö. 354/965)⁵²⁶ şu beytini kullanmıştır:⁵²⁷

فَسَاقَ إِلَى الْعُرْفِ غَيْرَ مُكَدَّرٍ   وَسَقْتُ إِلَيْهِ الْمَدْحَ غَيْرَ مُدَمَّمٍ

“Başa kakmadan bana bir hediye (at) yolladı. Ben de onu yermeyerek, övdüm”⁵²⁸

⁵²¹ Bkz. Şihâbüddîn Ebu's-Senâ' Mahmud b. Süleyman el-Halebî, *Husnu't-tevessul ilâ sinâati't-teressul*, Mısır: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1298/1881, s. 70.

⁵²² Bkz. Hamevî, *Hizânetu'l-edeb*, II, 447.

⁵²³ Bkz. Alevî, *et-Tirâz*, III, 82.

⁵²⁴ *Tahrîru't-Tahbîr* muhakkiki Hifnî Muhammed Şeref, bu konunun, *Kitâbu's-sinâ'ateyn, el-İdâh, Hizânetu'l-edeb, Me'âhidu't-tansîs, Envâru'r-rebî'* ve *Takrîbu'l-me'âhid fi şerhi'ş-şevâhid* isimli eserlerde *muşâkele* adı altında ele alındığını ifade etmiştir. Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr (dipnot)*, s. 257.

⁵²⁵ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 257.

⁵²⁶ Ahmed b. el-Huseyn Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî, 303/915 tarihinde Kufe'nin Kinde mahallesinde doğmuştur. Bilge aynı zamanda da Arap edebiyatının gurur duyduğu şairlerden Mutenebbî, Şam'da yetişmiştir. Edebî ilimleri, Arap dil ilimleri ile geçmiş olayları öğrenmek amacıyla çöle intikal etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren şiir söylemeye başlayan Mutenebbî, Küfe ile Şam arasında yer alan Semâve çölünde peygamber olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine tutuklanıp hapse atılmış, iddiasında vazgeçtiğinde serbest bırakılmıştır. 354/965 tarihinde Bağdat yakınlarında girdiği bir çatışma sonucunda oğlu ve hizmetçisiyle öldürülmüştür. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 115.

⁵²⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 164.

⁵²⁸ Mutenebbî'nin divanında şiir, şöyle geçmektedir;

فَسَاقَ إِلَى الْعُرْفِ غَيْرَ مُكَدَّرٍ   وَسَقْتُ إِلَيْهِ الشُّكْرَ غَيْرَ مُجَمَّمٍ

Bkz. Ahmed b. Huseyn el-Cu'fi el-Mutenebbî Ebu't-Tayyib, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983, s. 461.

Bedruddîn, Mutenebbî'nin 'urf ile *ademu't-tekdîr* ve *meth* ile *ademu't-tezmîm* arasında yaptığı atıf ve güzel kombinasyon açısından bu şiirini harika olarak değerlendirmiştir.⁵²⁹

Bedruddîn b. Mâlik, Buhturî'nin (ö. 284/897),⁵³⁰

إِذَا مَا نَهَى النَّاهِي فَلَجَّ بِي الْهَوَى   أَصَاخَ إِلَى الْوَاثِي فَلَجَّ بِي الْهَجْرُ

“(sevgisinden) engellenip de iştîyâkım iyice artınca, o benim hakkında, söz taşıyanlara kulak verir de böylece hicrân devam edip gider”⁵³¹

beytini de örnek göstermiştir.⁵³²

Görüldüğü üzere İbn Mâlik, Buhturî'nin söz konusu şirinde geçen *neha'n-nâhî* ve *esâha'l-vâşî* koşul cümleleri *lecce biye'l-havâ* ve *lecce biye'l-hecr* cevap cümleleri arasında bulunan ilişkiyi *ta'tîf* olarak değerlendirmiştir. Yani metinde *nehâ* ile başlayan cümle şart cümlesi, *felecc* ona atfedilmiştir. Cevap cümlesi *asâha* fiiliyle başlıyor ikinci *felecc* de cevap cümlesine atfedilmiştir.

Sekkâkî, *ta'tîf* konusunu, *muzâvece* başlığı altında ele almıştır. O, *muzâveceyi şart-cevap cümlelerinde iki mananın eşleştirilmesi* olarak değerlendirmiş ve Bedruddîn b. Mâlik'in, *ta'tîf* için örnek olarak göstermiş olduğu Buhturî'nin söz konusu beytini de *muzâvece* sanatına örnek olarak irat etmiştir.⁵³³

⁵²⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 165.

⁵³⁰ Velîd b. 'Ubeyd et-Tâî Ebû 'Ubâde el-Buhturî, 206/821 tarihinde Menbic'te doğmuştur. Şiirlerine, altın zinciri denilen büyük bir şair olan Buhturî, Mutenebbî (ö. 354/965) ve Ebû Temmâm (ö. 231/846) ile dönemin en iyi üç şairleri arasında sayılırdı. Ebu'l-Alâ' el-Maarrî'ye (ö. 449/1057), Söz konusu şairlerden hangisinin en iyi şair olduğu sorulunca, Mutenebbî ile Ebû Temmâm'ın bilge olduğunu asıl şair olanın Buhturî olduğu diye cevap vermiştir. Buhturî, Irak'a geçerek, Mütevekkil (232/847-247/861) başta olmak üzere birkaç Abbâsî halifesiyle tanışmıştır. Bundan sonra Şam'a geçen Buhturî, 284/898 tarihinde Menbic'te vefat etmiştir. Buhturî'ye ait *el-Hamâset* ve *Dîvânu Şiir* gibi eserler de mevcuttur. Bkz. Zirikî, *el-A'lâm* VIII, 121.

⁵³¹ Buhturî'nin divanında şiir, şu şekilde geçmektedir;

إِذَا مَا نَهَى النَّاهِي فَلَجَّ بِي الْهَوَى   أَصَاخَتْ إِلَى الْوَاثِي فَلَجَّ بِهَا الْهَجْرُ

Bkz. Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî el-Buhturî, *Dîvânu'l-Buhturî*, thk. Hasan Kâmil es-Sirafî, C. II, 3. b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1963, s. 844.

⁵³² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 164.

⁵³³ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 425.

3.8.4.3. Muşâkele

Sözlükte benzeme ve andırma manasında kullanılan muşâkele kavramı,⁵³⁴ bedî‘ ilminde ise değişik şekil ve isimlerle tanımlanmıştır. Bu kapsamda;

İbn Ebi'l-İsba‘, muşâkelenin Tebrîzî (ö.?) tarafından “*şekil yönünden yazılışları ile lafızları aynı olmakla beraber manaları açısından farklı olan birden fazla sözcüğün düz yazı ya da bir şirin aynı beytinde bulunmasıdır*” şeklinde tanımlandığı ve Ebû Sa‘îd el-Mahzûmî’nin (ö.230/845?)

وَالْهَوَىٰ لِلْمَرْءِ قَتْلٌ   حَذَقُ الْأَجَالِ أَجَالٌ

“*Ceylanların gözleri ölümdür, (evet) aşk insanı öldürür*”

beyti ile Şemmâh’ın (ö. 30/650)

كَادَتْ تُسَاقِطُنِي وَالرَّحْلَ أَنْ نَطَقْتُ   وَرِقَاءُ جِبِينِ دَعَتْ سَاقًا عَلَى سَاقِي

“*Bir güvercin ağaç üzerindeki güvercinlere seslendi diye (devem), üzerindeki yükü beraber neredeyse beni düşürüyordu*”⁵³⁵

beytini örnek olarak gösterildiğini dile getirmiştir.⁵³⁶

Görüldüğü üzere birinci *âcâl* kelimesinin ceylan sürüleri, ikinci *âcâl* kelimesinin ise ecel manasında, birinci *sâk* kelimesinin erkek güvercin, ikinci *sâk* kelimesinin ise ağaç gövdesi manasında kullanılmıştır.⁵³⁷

⁵³⁴ Bkz. İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luga*, I, 877; Hamevî, *Hizânetu'l-edeb*, IV, 5; İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rebî'*, V, 284.

⁵³⁵ Şemmâh’ın divanında ise şiir, şu şekilde geçmektedir;   كَادَتْ تُسَاقِطُنِي وَالرَّحْلَ إِذْ نَطَقْتُ
حَمَامَةٌ فَدَعَتْ سَاقًا عَلَى سَاقِي

“*Dişi bir güvercinin, ağaç dalında erkeğine seslenişi, neredeyse beni yükümlerle düşürüyordu*”

Bkz. eş-Şemmâh b. Dirâr es-Sahabî el-Gatafânî, *Dîvânu Şemmâh*, şerh. Ahmed b. Emîn eş-Şinkîfî, Mısır, Matbaatu's-Saade, 1327/1909, s. 70.

⁵³⁶ Bkz. İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 393.

⁵³⁷ Bkz. İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 393.

İbn Ebi'l-İsba‘, Tebrîzî'nin muşâkele için yaptığı söz konusu tanımı ve sunduğu örnek şiirlerini verdikten sonra, Tebrîzî'nin tanımı, muşâkelenin değil tecnîsu'l-mumâsîlin⁵³⁸ kapsamına girdiğini ifade etmiştir.⁵³⁹

İbn Ebi'l-İsba‘ kendisi ise muşâkeleyi “*aynı ana düşüncenin ister aynı şair ister de farklı iki şair tarafından söylenmiş olan iki ayrı şiir ile dile getirilmesi*” olarak değerlendirmiş ve konuyla ilgili İmruülkays'in atının özelliklerini belirtmek amacıyla söylemiş olduğu,

وَقَدْ أَغْتَدَى وَالطَّيْرُ فِي وَكُنَاتِهَا   بِمُنْجَرِدِ قَيْدِ الْأَوَائِدِ هَيْكَلِ

“Çoğu zaman sabahın köründe daha kuşlar yuvalarından ayrılmadan, kısa tüylü, hızlı ve iri olan atımla çıkıyorum”⁵⁴⁰

إِذَا مَا جَرَى شَاوِئِينَ وَابْتَلَّ عَطْفُهُ   تَقُولُ هَزِيرُ الرِّيحِ مَرَّتْ بِأَنْأَبِ

“İki tur atıp yanları ıslandığında, onu(atımı) ağaçlar arasında esen rüzgâr uğultusu sanırsın”⁵⁴¹

beyitlerini örnek olarak göstermiştir. İbn Ebi'l-İsba‘, İmruülkays'in söz konusu her iki beyitte de atının hızlı koşmasını belirtmek istediğine işaret etmiş ve her iki şiirin görünüş ve dile getirme tarzı bakımında farklı olmakla beraber aynı ana düşünceyi aktarmak bakımında muşâkele sanatına örnek olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴²

Yazarımız, muşâkeleyi, bir manayı, bağlamdan hareketle farklı bir lafızla zikretmek olarak tanımlayarak, aşağıdaki beyitleri ve âyetleri örnek olarak göstermiştir.⁵⁴³

قَالُوا افْتَرَحْ شَيْئاً نُجِدْ لَكَ طَبْحَهُ   قُلْتُ اطْبُخُوا لِي جُبَّةً وَقَمِيصاً

⁵³⁸ İbn Ebi'l-İsba‘, tecnîsu't-temâsulü “*her iki sözcüğün isim ya da fiil olması gerektiğini*” diye tanımlamış ve tecnîsu't-temâsulün de iki türden oluştuğunu belirtmiştir. Tecnîsu't-temâsulün birinci türünü ise “*ister fiil isterse de isim olsunlar söz konusu sözcüklerin yazılış ve okunuşlarının aynı olması gerekmektedir*” diye tanımlamıştır. Bkz. İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 105.

⁵³⁹ Bkz. İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 393-394.

⁵⁴⁰ İmruülkays b. Hucr, *Dîvân-u İmrii'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, y.y: Dâru'l-Me'ârif, 1984, s. 19.

⁵⁴¹ İmruülkays'in divanında ise şiir, şu şekilde geçmektedir;

تَقُولُ هَزِيرُ الرِّيحِ مَرَّتْ بِأَنْأَبِ

إِذَا مَا جَرَى شَاوِئِينَ وَابْتَلَّ عَطْفُهُ

Bkz. İmruülkays, *Dîvân-u İmrii'l-Kays*, s. 49.

⁵⁴² İbn Ebi'l-İsba‘, *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 394-395.

⁵⁴³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 196-197.

“Bana: ‘canın ne çekiyorsa söyle de pişirelim’ dediler. Ben de onlara: ‘bana bir cübbe bir de gömlek pişiriniz’ dedim”⁵⁴⁴

[Bakara, 2: 138] صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً

Deyin: Allah’ın boyasıyla boyandık. Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır?⁵⁴⁵

[Mâide, 5: 116] تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ

Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zatında olanı bilmem.⁵⁴⁶

Görüldüğü üzere İbnu’r-Raka‘mak el-Antâkî (ö. 399/1009), cübbeyi yemek yerine koyduğundan *pişiriniz/utbuhû* sözcüğünü, *dikiniz/hîtû* sözcüğü manasında kullanmıştır. Aynı durum bazı âyetlerde de mevcuttur. Birinci âyette *temizleme/tathîr* manası, *boyamak/sibğat* sözcüğüyle, ikinci âyette ise *nezdinizde/indeke* manası, *içinizde/nefsik* sözcüğüyle aktarılmıştır.

Sekkâkî, muşâkele kavramını, manevî bedî‘î sanatlar içinde mutâbaka ve mukâbele kavramlarından sonra ele alırken,⁵⁴⁷ Bedruddîn b. Mâlik, bedî‘ ilmini lafzî fesâhata dayalı, manevî fesâhata dayalı ve konuşmayı güzelleştirme ve süslemeye dayalı olmak üzere üç ayrı kategoriye ayırdıktan sonra, muşâkeleyi, lafzî fesâhata dayalı başlığı altında ele almıştır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Abdurrahîm b. Ahmed el-Abbâsî (ö. 963/1556), *Me‘âhidu’t-tansîs ‘alâ şevâhidi’t-Telhîs* isimli eserinde, bu şiirin Ebû Raka‘mak (ö. 399/1009) tarafından söylendiğini ifade etmiş ve şiirin söylenme gerekçesini ise Ebû Raka‘mak’dan şu şekilden aktarıldığını dile getirmektedir: Kâfûr el-İhşîdî (ö. 357/968) döneminde arkadaşlık yaptığım dört dostum vardı. Soğuk bir günde bana gönderdikleri elçi aracılığıyla “selamları olduğunu, bugün bir araya gelerek besili bir koyun kestiklerini ve pişirilmek üzere koyunun neresini tercih ettiğimi” mesajını iletiler. Soğuktan koruyacak elbiselerimin olmadığı için elçileri aracılığıyla dostlarıma şu şiirle

إخواننا قصدوا الصبوح بسحرة
فأتى رسولهم إلى خصوصاً
قالوا اقترح شيئاً نجد لك طبخه
فقلت اطبخوا لي جبة وقميصاً

“Arkadaşlarım, sabahın birinde kahvaltı yapmak istediler. Bunun üzerinde bana özel bir elçi göndererek; ‘canın ne çekiyorsa söyle de pişirelim’ dediler. Ben de onlara: ‘bana bir cübbe bir de gömlek pişiriniz’ dedim”

Cevap verdim. Bunun üzerine elçinin gidişi ile her çantada on dinar olmak üzere dört çanta ve dört elbiseyle dönmesi bir oldu. Elbiselerden birini giyerek, arkadaşlarıma gittim. Bkz. Abdurrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me‘âhidu’t-tansîs ‘alâ şevâhidi’t-Telhîs*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, C. II, Beyrut: Âlimu’l-Kutub, 1367/1947, s. 252.

⁵⁴⁵ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 218.

⁵⁴⁶ Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 366.

⁵⁴⁷ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 424.

⁵⁴⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 196.

Sekkâkî'nin muşâkele için yaptığı: “bir şeyin, yanında bulunması hasebiyle başkasına ait olan bir sözcükle dile getirilmesidir”⁵⁴⁹ ile Bedruddîn b. Mâlik'in yaptığı: “bir şeyin, yerine geçmesi hasebiyle başkasına ait olan bir sözcükle dile getirilmesidir”⁵⁵⁰ tanımlara bakıldığında, müelliflerin muşâkelenin tanımında mutabık kaldıklarını, ancak muşâkelenin kullanım gerekçesini izâh ederken, farklı tabirler kullandıklarını görmekteyiz. Mesela, Bedruddîn b. Mâlik, Sekkâkî'nin “*li vukûihi fi suhbetihi*” tabiri yerine “*li vukûihi mevkiahu*” tabirini tercih etmiştir.

Tahrîru't-Tahbîr muhakkiki Hifnî Muhammed Şeref, aslında terdîd, ta'tîf ile muşâkelenin aynı şey olduğunu, terdîdde sözcüklerin aynı beyit veya aynı cümlede tekrarlandığını, ta'tîf ile muşâkelede ise sözcüklerin iki farklı beyitte tekrarlandığını dile getirmiştir. Şeref, gereğinden fazla dallara ayırmak ve detaylandırmak hususunda Bedî' âlimlerini eleştirerek, kavramların mana değişmediği sürece tek bir başlık altında ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁵¹

Biz de bu konuda Hifnî Muhammed Şeref'in görüşünü isabetli buluyoruz. Çünkü manalar aynı olmakla beraber değişik kavramlarla ifade edilmesi, gereksiz yerde konuların ve kısımların artmasına neden olur. Böylece okuyucunun kafası karışarak, asıl konuyu anlamakta güçlük çekebilir. Bazı durumlarda konuyu anlamasına engel teşkil edebileceğini bile düşünüyoruz.

3.8.4.4. *Tecnîs*

Safedî (ö. 764/1363), cinâs (tecnîs) kavramı için Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) tarafından “*iştikak açısından benzer lafızlarda, manaların ortak olmasıdır*”, İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908) tarafından “*benzeriyle mutecânis olan (aynı kökü paylaşan) bir sözcüğün kullanılmasıdır*”, Rummânî (ö. 384/994) tarafından “*manaların, sözlükte aynı kökü paylaşan değişik ifadelerle dile getirmesidir*” ve İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239) tarafından “*lafızların aynı, manaların farklı olmasıdır*” yapılan tanımlara yer verdikten sonra, Rummânî'nin yaptığı tanımın diğer tanımlardan daha sağlıklı olmakla beraber *cinâsu't-tashîf*, *cinâsu't-tasrîf*, *cinâsu'l-murekkeb*, *cinâsu'l-ma'nâ* ve *cinâsu'l-mutmi'*

⁵⁴⁹ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 424.

⁵⁵⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 196.

⁵⁵¹ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr (dipnot)*, s. 257.

gibi cinâsin kısımlarını kapsamadığını, Kudâme ile İbnu'l-Mu'tez'in yaptıkları tanımlarının, cinâs kavramını yine cinâs lafızıyla tanımladıklarından kısır döngü söz konusu olduğunu, İbnu'l-Esîr'in yaptığı tanımın ise *cinâsu't-muzdeviç*, *cinâsu'l-mutmi'*, *cinâsu'l-hattî* ve *cinâsu'l-mâna* gibi cinâsin kısımlarını kapsamadığını dile getirmiştir.⁵⁵²

Sekkâkî ile Bedruddîn, cinâsı, tecnîs olarak ele almışlar.⁵⁵³ Sekkâkî, tecnîsi, lafız açısından iki sözcüğün benzeşmesi olarak tanımlarken,⁵⁵⁴ Bedruddîn b. Mâlik, Kudâme'nin tecnîsi, *tibâk* olarak tanımladığını aktardıktan sonra, "*reddu'l-acuz 'ala's-sadr dışında, harfler bakımından aynı ama mana açısından farklı olan iki sözcüktür*" şeklinde tanımlamıştır.⁵⁵⁵

Cermânûs Ferhât'ın (ö. 1145/1732) *Bulûgu'l-ereb* isimli eserini neşreden İn'âm Fevvâl, Safedî'nin cinâsın on üç kısmını detaylı bir şekilde ele aldığı *cinânu'l-cinâs* isimli eseriyle, cinâsı hakettiği değere kavuşturduğunu dile getirmiştir. Bu meyanda Fevvâl, Safedî'den kısa bir süre sonra cinâsın, düz yazıyla sınırlı kalmayarak, şiirlerde de kullanılmaya başlandığını belirtmiştir. Fevvâl, bu çerçevede Hamevî'nin, *Hizânetu'l-edeb* isimli eserinde dokuz, Bâûniyye'nin (ö. 922/1516), *Fethu'l-mubîn* manzûmesinde dokuz, İbn Ma'sûm'un (ö. 1120/1708), *Envâru'r-rabî'* isimli eserinde 11'den fazla, Nâblusî'nin (ö. 1143/1731), *Nefehâtu'l-ehzâr* isimli eserinde 11, Cermânûs Ferhât'ın (ö. 1145/1732), *Bulûgu'l-ereb* isimli eserinde 39 cinâs türüne yer verdiğini aktarmıştır.⁵⁵⁶

Bedruddîn b. Mâlik ise tecnîsi, sekiz kısma ayırarak ele almıştır. Bu minvalde Bedruddîn, söz konusu sözcüklerin lafız ve tür açısından aynı olurlarsa, *tecnîsu'l-mumâsil*, sözcüklerin aynı ancak farklı türlerden oluşmaları durumunda (birinin isim diğerinin fiil olması gibi) *tecnîsu'l-musteyfâ*, kelimelerden biri birleşik ise *tecnîsu'l-murekkeb* olduğunu belirtmiştir. Bedruddîn, tecnîsu'l-murekkebde bulunan sözcüklerden biri iki ayrı kelimedenden oluşuyorsa, *tecnîsu'l-mefrûk*, sözcüklerden biri iki ayrı bağımsız kelimedenden değil, yan kelimenin bazı harfleriyle meydana geliyorsa, *tecnîsu'l-merfû* olacağını ifade etmiştir. Sözcüklerin, med, hareke ve şeddelere bakılmaksızın aynı

⁵⁵² Bkz. Safedî Selâhaddîn Halil b. Aybek, *Cinânu'l-cinâs fî 'ilmi'l-bedî'*, 1. b., İstanbul: Matbaatu'l-Cevâib, 1299/1882, s. 15-19.

⁵⁵³ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 429; Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 183.

⁵⁵⁴ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 429.

⁵⁵⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 183.

⁵⁵⁶ Bkz. Cermânûs Ferhât, *Bulûgu'l-ereb fî 'ilmi'l-edeb-ilmu'l-cinâs (Mukaddimetu'l-muhakkik)*, thk. İn'âm Fevvâl, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1990, s. 41-42.

olmaları durumunda, *tecnîsu'l-muharref*, sözcüklerden biri, diğerinin tüm harflerini kapsamakla beraber önden veya arkadan fazladan bir harf alıyorsa, *tecnîsu'n-nâkıs* olarak değerlendirmiştir. Sözcüklerin harf sayısı ve yazılış bakımından aynı olmakla beraber noktalama açısından farklı olmaları durumunda, *tecnîsu'l-tashîf*, sözcüklerin harf sayısı bakımında aynı olmakla beraber harflerden biri farklı olursa, *tecnîsu'l-tasrîf* olacağını söylemiştir. Bedruddîn b. Mâlik, *tecnîsu'l-tasrîfi* de iki kısma ayırmıştır. Söz konusu farklı harflerin yakın mahreçli olması durumunda, *tecnîsu'l-muzârî'*, uzak mahreçli olması durumunda, *tecnîsu'l-lâhik* olacağını dile getirmiştir. Sözcük harfleri aynı ama sıralama açısından farklılık gösterirlerse, *tecnîsu'l-aks* (*tecnîsu'l-muhâlif*) olarak değerlendirmiştir.⁵⁵⁷

Bedruddîn b. Mâlik, *tecnîs* konusunda Sekkâkî'yi takip etmişse de tam olarak uymamıştır. Sekkâkî tarafından *tecnîsu'l-muteşâbih* olarak ele alınan, Bedruddîn b. Mâlik tarafından *tecnîsu'l-mefrûk*; Sekkâkî tarafından *tecnîsu'l-muzeyyel*, olarak ele alınan, Bedruddîn b. Mâlik tarafından *tecnîsu'n-nâkıs*, Sekkâkî tarafından *tecnîsu'n-nâkıs*, olarak ele alınan, Bedruddîn b. Mâlik tarafından *tecnîsu'l-muharref* olarak ele alınmıştır.⁵⁵⁸

Konunun daha iyi anlaşılması için Bedruddîn b. Mâlik'in söz konusu *tecnîs* türlerine gösterdiği şiir şâhidlerinden birer örnek veriyoruz:

- *Tecnîsu'l-mumâsil*;

وَجَبَّ الْفُؤَادُ وَكَانَ لَا يَجِبُ

يَا إِخْوَتِي مُذْ بَأَسَتْ النَّجْبُ

مَا هَكَذَا كَانَ الَّذِي يَجِبُ

فَارْقُنْكُمْ وَبَقِيَتْ بَعْدَكُمْ

*“Kardeşlerim! Asil insanlar uzaklaştıklarından beri gönlüm izdirâp içindedir. Oysa daha önce böyle bir durum söz konusu değildi. Sizden ayrıldım ve sizden uzaklaştım. Oysa böyle olmamalıydı”*⁵⁵⁹

- *Tecnîsu'l-mustevfâ*, Ebû Temmâm (ö. 231/846),⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 183-191.

⁵⁵⁸ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 429-430; Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 184-187.

⁵⁵⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 184.

⁵⁶⁰ Habib b. Evs et-Tâi Ebû Temmâm, 188/804 tarihinde Suriye'nin Hûrân bölgesine bağlı Câsim köyünde doğmuştur. Daha sonra Mısır'a geçen Ebû Temmâm, Halife Mu'tasim (218/833-227/842) tarafından Bağdat'a getirilmiş ve diğer şairlere üstün tutularak, kendisine önemli bir mevki verilmiştir. Böylece Irak'ta ikamet eden Ebû Temmâm, Musul Posta Amirliği görevine atanmıştır. Bu görevde iki yılını

يَحْيَا أَدَى يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

مَا مَاتَ مِنْ كَرَمِ الزَّمَانِ فَإِنَّهُ

“Günümüzde iyilik ölmemiştir. Çünkü o, Yahyâ b. Abdullah yanında yaşamaktadır”⁵⁶¹

- Tecnîsu'l- murekkeb (mefrûk), Ebu'l-Feth el-Bustî (ö. 400/1010);

إِذَا مَلَكَ لَمْ يَكُنْ ذَا هَبَّةٍ   فَدَعَهُ فَدَوَّلَتْهُ ذَاهِبَةً

“Bir melik, cömert değilse, bırakın onun devleti gidicidir”⁵⁶²

- Tecnîsu'l- murekkeb (merfû), Harîrî (ö. 516/1122);

وَلَا تَلُّهُ عَنْ تَذْكَارِ ذَنْبِكَ وَإِيَّاهِ   يَدْمَعُ يُضَاهِي الْوَيْلَ حَالَ مَصَابِيهِ

وَمَثَلُ لِعَيْنِكَ الْحِمَامِ وَوَفَعَهُ   وَرَوْعَةَ مَلَقَاهُ وَمَطْعَمَ صَابِيهِ

“Günahlarını unutmak üzere gâfil olma! Sağnak yağışın yağdığı gibi günahların için ağla! Ölümü, ölümün gerçekleşme olayını, onunla karşılaştığın anın korkusunu ve o korkunun tadına bakmayı gözlerin önünde canlandır!”⁵⁶³

- Tecnîsu'l- murekkeb (merfû), Ebu'l-Feth el-Bustî;

جَعَلْتُ هَدِيَّتِي لَكُمْ سِوَاكَ   وَلَمْ أَقْصُدْ بِهِ أَحَدًا سِوَاكَ

بَعَثْتُ إِلَيْكَ عُودًا مِنْ أَرَاكَ   رَجَاءً أَنْ أَعُودَ وَأَنْ أَرَاكَ

“Hediye olarak sana bir misvak uygun gördüm. Senin dışında kimseye göndermiyorum. Sana erâk ağacından bir dal yolladım. Umarım dönüp seni görmek de nasip olur”⁵⁶⁴

- Tecnîsu'l-muharref, (Benû Abs kabilesinden bir şair);

وَذَلِكُمْ أَنْ ذُلَّ الْجَارُ حَالْفَكُمْ   وَأَنْ أَنْفَتَكُمْ لَا تَأْنَفُ الْأَنْفَا

“Komşunun zilleti, size eşlik etti. Burnunuz, kibirden vazgeçmez”⁵⁶⁵

tamamlamadan 231/846 tarihinde burada vefat etmiştir. Şair aynı zamanda beyân ilminin önde gelenlerinden biri olan Ebû Temmâm'ın, *Dîvânu'l-Hamâset* gibi eserleri de mevcuttur. Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, II, 165.

⁵⁶¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 184.

⁵⁶² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 185.

⁵⁶³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 185.

⁵⁶⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 186.

⁵⁶⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 186.

- Tecnîsu'n-nâkıs, Ebû Temmâm;

يَمْدُونُ مِنْ أَيْدِ عَوَاصِمِ   تَصُولُ بِأَسْيَافِ قَوَاضِ قَوَاضِبِ

*Güçlü ve koruyucu ellerini uzatırlar. Kesici ve yıkıcı kılıçlarla saldırırlar*⁵⁶⁶

- Tecnîsu'n-tashîf, İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908);

لَهُ وَجْهٌ بِهِ يُصْنَبَى وَيُضْنَى   وَمُبْتَسَمٌ بِهِ يُشَقَّى وَيُشْفَى

*"Hem özleten hem de tüketen bir yüzü ile hem mutsuz eden hem de şifâ veren bir ağzı vardır"*⁵⁶⁷

- Tecnîsu't-tasrîf (muzâri'), Buhturî;

فَيَا لَكَ مِنْ حَزْمٍ وَعَزْمٍ طَوَاهِمَا   جَدِيدُ الْبِلَى تَحْتَ الصَّفَا وَالصَّفَاحِ

*"Ölümün, mezar taşları altına gömdüğü ne kadar da büyük azim ve kararlılıksın!"*⁵⁶⁸

- Tecnîsu't-tasrîf (lâhik), Şerîf er-Radî (ö. 406/1015);

نَظَرْتُ الْكَثِيبَ الْأَيْمَنَ الْفَرْدَ نَظْرَةً   فَرَدْتُ إِلَيَّ الطَّرْفَ يَدْمَى وَيَدْمَعُ

*"Kesibu'l-eymenu'l-ferd'e (yer ismidir), baktım. O, kanayan ve göz yaşı döken bir bakışla bana yanıt verdi"*⁵⁶⁹

- Tecnîsu'l-aks, Buhturî;

شَوَاجِرُ أَرْمَاحٍ تُقَطِّعُ بَيْنَهُمْ   شَوَاجِرُ أَرْحَامٍ مَلُومٍ قُطِوعُهَا

*"Keskin mızraklar, dağılması hoş karşılanmayan sıkı akrabalıkları kesip dağıtıyor"*⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 187; Ebû Zekeriya Yahya b. Ali b. Muhammed eş-Şeybânî el-Hatip et-Tebrizî, *Şerhu Dîvânü Ebî Temmâm*, thk. Râcî el-Esmer, C. I, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1414/1994, s. 114.

⁵⁶⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 188.

⁵⁶⁸ Bkz. Buhturî, *Dîvânü'l-Buhturî*, I, 447; Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 189.

⁵⁶⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 189.

⁵⁷⁰ Bkz. Buhturî, *Dîvânü'l-Buhturî*, II, 1299; Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 190.

3.8.4.5. Tetmîm

İbn Ebi'l-İsba', tetmîmi *temâm* ismiyle ele alıp “*cümleden çıkartıldığına anlam güzelliği veya mübalağa açısından eksiklik teşkil etmekle beraber lafız açısından güya tam gibi görünen sözcüktür*” şeklinde tanımladıktan sonra, *tetmîmu'l-me'ânî* ve *tetmîmu'l-elfâz* olmak üzere iki kısma ayırmıştır. İbn Ebi'l-İsba', Hâtemî'nin (ö. 388/998)⁵⁷¹ bu konuyu *tetmîm* adıyla işlediğine de dikkat çekmiştir. İbn Ebi'l-İsba', İbnu'l-Mu'tez'in tetmîmi, ara cümle olarak tanımladığını da aktarmıştır.⁵⁷²

Bedruddîn b. Mâlik da tıpkı İbn Ebi'l-İsba' gibi tetmîmi, *tetmîmu'l-me'ânî* ve *tetmîmu'l-elfâz* olmak üzere iki kısma ayırarak ele almıştır. Bedruddîn, *tetmîmu'l-me'ânî*yi, “*abartma için ya da yanlış anlaşılma olasılığını önleme amacıyla konuşmaya getirilen eklerdir*” diye tanımladıktan sonra, bu kısım için Zuheyr'in (ö. 609? M);

مَنْ يَلْقَى يَوْمًا عَلَى عِلَاتِهِ هَرَمًا   يَلْقَى السَّمَاحَةَ مِنْهُ وَالنَّدَى خُلُقًا

“Her kim, yokluk halinde bile Herim (b. Sinan)'a uğrarsa, onda her şeyiyle hoşgörü ve cömertliği ahlak olarak bulur”⁵⁷³

Tarafe'nin (ö. 564? M);

فَسَقَى دِيَارَكَ غَيْرَ مُفْسِدِهَا   صَوَّبُ الرَّبِيعِ وَدِيمَةَ تَهْمِي

“Senin yurduunu bahar yağmurları ve kesilmeyen yağışlar asla zarar vermeden sulasın”⁵⁷⁴

Ebu't-Tayyib b. el-Veşşâ'nın (ö. 325/937)⁵⁷⁵,

⁵⁷¹ Bağdatlı edebiyatçı ve eleştirmenlerden olan Muhammed b. el-Hasan el-Hâtemî Ebû Ali, dedelerinden birinin adı Hâtem olmasından kendisine *Hâtemî* denilmiştir. *Hilyetu'l-muhadara* ve *el-Hâlî ve'l-âtil* isimli eserlerinin de içinde bulunduğu değişik alanlarda eserleri mevcuttur. Hâtemî, 388/998 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zirikî, *el-A'lâm* VI, 82.

⁵⁷² Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 127; İbn Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, s. 108.

⁵⁷³ Zuheyr'in divanında ise şiir şu şekilde geçmektedir:

إِنْ تَلْقَى يَوْمًا عَلَى عِلَاتِهِ هَرَمًا   تَلْقَى السَّمَاحَةَ مِنْهُ وَالنَّدَى خُلُقًا

Bkz. Zuheyr b. Ebî Sulmâ, *Dîvânu Ebî Sulmâ*, s. 77.

⁵⁷⁴ Tarafe'nin divanında şiir şu şekilde geçmektedir:

فَسَقَى بِلَادَكَ غَيْرَ مُفْسِدِهَا   صَوَّبُ الْعَمَامِ وَدِيمَةَ تَهْمِي

Bkz. Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Süfyân b. Sa'd el-Bekrî, *Dîvânu Tarafe b. Abd*, thk. Mehdi Muhammed Nâsirüddîn, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002, s. 79.

⁵⁷⁵ Veşşâ' olarak meşhur olan Muhammed b. Ahmed Ebu't-Tayyib, Bağdatlı olup eğitimi kendine meslek edinmiş bir edebî ilimler âlimidir. Veşşâ', on ciltten oluşan edebiyat alanında *Zuhretu'r-riyâd* başta olmak üzere *el-Câmi' fi'n-nahv*, *Halku'l-insan*, *el-Muvaşşah*, *el-Hanînu ilâ'l-evtân* ve *el-Fazîl min el-*

فَلَأْمُوتُ إِنْ لَمْ تَدْخُلِ النَّارَ أَرْوَحُ   أَيْنُ كَانَ بَاقِي عَيْشِنَا مِثْلَ مَا مَضَى

“Geri kalan yaşantımızın, geçmiş olanla aynı olacaksa ateşe girmemek kaydıyla bizim için ölüm daha hayırlı olacaktır”

beyitlerini örnek olarak göstermiştir.⁵⁷⁶

Bedruddîn b. Mâlik, tetmîmin ikinci kısmı olarak değerlendirdiği *tetmîmu'l-elfâzi* ise “vezni muhafazaya yarayan ancak mana açısından gerek duyulmayan unsur” olarak tanımlamış ve *haşiv* olarak da zikredildiğini da sözlerine eklemiştir. Bedruddîn b. Mâlik, bu kapsamda Mutenebbî'nin (ö. 354/965);

وَحُفُوقُ قَلْبٍ لَوْ رَأَيْتَ لَهَيْبَهُ   يَا جَنَّتِي لَرَأَيْتَ فِيهِ جَهَنَّمَ

“Kalp çarpıntısı ve içindeki alevi görseydin, Ey Cennetim, içinde bir cehennem görmüş olacaktın”⁵⁷⁷

Ebû Temmâm'ın;

حُدَّهَا إِبْنَةُ الْفِكْرِ الْمُهَدَّبِ فِي الدُّجَى   وَاللَّيْلُ أَسْوَدُ رُفْعَةِ الْجَلْبَابِ

“Gece, elbise yaması gibi siyah olduğunda (zifri karanlıkta) eğitilmiş bir düşüncenin ürünü olarak al (sözlerimi)”⁵⁷⁸

Siyah elbise eskidiğinde güneş ışınları sebebiyle rengini biraz atar yani siyahlığını nispeten kaybeder. O elbisenin üzerine yama yapıldığında yeni siyah kumaştan olduğu için belirgin bir siyahlık oluşturur. Yani gecenin karanlığı, cilbâbın üzerindeki yeni siyah yamanın siyahlığı gibidir. Şair, methiye olarak yazdığı ve bu şiirin de içinde bulunduğu ilgili kasidenin, gecenin zifri karanlığında kaleme aldığını işaret etmektedir. Çünkü söz konusu saatler, parlak ve verimli fikirlerin akla gelebildiği en uygun zaman dilimleridir.

Ebû'l-İyâl el-Huzelî'nin (ö?);

edebi'l-kâmil gibi eserlerde kaleme almıştır. Doğum tarihi bilinmeyen Veşşâ', 325/937 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, V, 309.

⁵⁷⁶ Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 210-211.

⁵⁷⁷ Mutenebbî'nin divanında ise şiir şu şekilde geçmektedir:

وَحُفُوقُ قَلْبٍ لَوْ رَأَيْتَ لَهَيْبَهُ   يَا جَنَّتِي لَطَنَّتَ فِيهِ جَهَنَّمَ

Bkz. Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, s. 15.

⁵⁷⁸ Bkz. Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, I, 58.

صُدَاغُ الرَّأْسِ وَالْوَصْبُ

ذَكَرْتُ أَخِي فَعَاوَدَنِي

“Kardeşimi hatırladım, baş ağrısı ile acılarım tekrar tazelandi”⁵⁷⁹

beyitlerini örnek olarak sunmuştur.⁵⁸⁰

Görüldüğü üzere *sudâ* kelimesinin baş ağrısı manasını ifa etmesine rağmen *sudâu*’r-ra’s denilmek üzere *ra*’s sözcüğü haşiv olarak dile getirilmiştir.

Bedruddîn b. Mâlik’in tetmîmi iki kısma ayırması başka bir ifade ile tasnife tabi tutması ve yaptığı tanımların da muhtevalarına uygun olmalarına dikkat etmesi bakımından meşârîka ekolüne tabi olduğunu, söz konusu muhtevanın iyi anlaşılması amacıyla bol miktarda âyet ve şiirle örneklendirmesi açısından ise Arap ve bülegâ ekolünün yöntemlerini izlediği söylenebilir.

3.8.4.6. Tezyîl

İbn Ebi’l-İsba’, tezyîli, önceki cümleye ek olarak getirilen ilgili cümledir, şeklinde tanımladıktan sonra; önceki cümleye pekiştirme dışında herhangi bir anlam katmayan cümle ile atasözleri minvalinde önceki cümleye ek olarak getirilen cümle olmak üzere iki kısma ayırarak, ele almıştır.⁵⁸¹

Bedruddîn b. Mâlik ise tezyîli, “cümlelerin sonunda, pekiştirme ve metin akışını veya içeriğini tasdik etme amacıyla, manasını ihtiva eden başka bir cümlelerin eklenmesidir” olarak tanımladıktan sonra,

[Sebe’, 34: 17] ذَلِكْ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ

*Nankörlük etmelerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık. Biz, sadece nankörlük edenleri cezalandırırız.*⁵⁸²

[Enbiyâ, 21: 34] وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ

⁵⁷⁹ Şairin kuzeni Abd b. Zuhre, Hz. Muâviye (ö. 60/680) döneminde Rumlarla yapılan bir savaşta öldürülmüştür. Şairin, kuzeninin öldürülmesi üzerine mersiye olarak yazdığı kasidede bu beyit geçer. Bkz. Şu‘arâu’l-Huzeliyyîn, *Dîvânu’l-Huzeliyyîn*, thk. Ahmed ez-Zeyn-Mahmud Ebu’l-Vefâ, C. II, Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye, 1385/1965, s. 241-242.

⁵⁸⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 211-212.

⁵⁸¹ Bkz. İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 387.

⁵⁸² Karaman, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 424-425.

Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar?⁵⁸³

[Enbiyâ, 21: 35] كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

Her can ölümü tadacaktır.⁵⁸⁴

âyetleri ile aşağıda sıralayacağımız beyitleri örnek olarak göstermiştir⁵⁸⁵:

İbn Nubâte es-Sa‘dî’nin (ö. 405/1014):

لَمْ يُبْقِ جُودَكَ لِي شَيْئاً أَوْ مَلُهُ   تَرَكْتَنِي أَصْحَبَ الدُّنْيَا بِلَا أَمَلٍ

“Cömertliğin, hayal edebileceğim bir şeyi bana bırakmadı ve dünyada hayalsiz bir şekilde yaşamamı sağladın”⁵⁸⁶

Mutenebbî (ö. 354/965):

تُؤْمِنِي الْأَمَانِيُّ صَرَغَى دُونَ مَبْلُغِهِ   فَمَا يَقُولُ لِشَيْءٍ لَيْتَ ذَلِكَ لِي

“Hayaller, ölü doğarlar, bir şey için-keşke o benim olsaydı-demeye gerek yoktur(Çünkü hayal edebileceklerinizi, aklınıza gelmeden, Seyfu’d-devle tarafından yerine getirilmektedir)”⁵⁸⁷

Nâbiga’nin (ö 604? M):

وَلَسْتَ بِمُسْتَنْبِقِ أَخَا لَا تَلْمُهُ   عَلَى شَعَثٍ، أَيُّ الرِّجَالِ الْمُهَذَّبِ؟

“Kusurlarını görmezden gelmeden, biriyle kardeşliği uzun sürdüremezsin. Hatasız adam var mı?”⁵⁸⁸

Hutay'e (ö. 59/678?):

نَزُرُ فَتَى يُعْطِي عَلَى الْحَمْدِ مَا لَهُ   وَمَنْ يُعْطِ أَثْمَانَ الْمَكَارِمِ يُحْمَدِ

“Medhedildiği için sahip olduklarını veren bir gence uğradık, değerli şeyleri verenler, övülürler”⁵⁸⁹

⁵⁸³ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 678.

⁵⁸⁴ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 678.

⁵⁸⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 217-219.

⁵⁸⁶ Bkz. Ebû Nasr Abdulaziz b. ‘Umer b. Nubâte, *Dîvân-u İbn Nubâte*, Abdülemir Mehdi Habib et-Tâi, C. I, Bağdat: Dâru’l-Huriyye 1397/1977, s. 208.

⁵⁸⁷ Bkz. Mutenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, s. 338.

⁵⁸⁸ Bkz. Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga ez-Zubyânî, *Dîvânü'n-Nâbigati'z-Zubyânî*, thk. Abbâs Abdussâtir, 3. b., Beyrut: Dâru’l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1416/1996, s. 28.

⁵⁸⁹ Hutay’e’nin divanında ise şiir şu şekilde geçmektedir:

Yukarıda zikrettiğimiz örnek beyitlerin tamamının, İbn Ebi'l-İsba' tarafından bâbu't-tezyîl'in örnekleri için kullanıldığını da görmekteyiz.⁵⁹⁰

Dayf, Bedruddîn b. Mâlik'in, tetmîm ve tezyîl kavramlarını itnâbın kısımları olarak değerlendirdiğine dikkat çektikten sonra, kendisinden sonra gelen belâgat âlimlerine, belâgat kavramlarını çeşitlendirme ve çoğaltma konusunda bir kapı araladığını belirtmektedir.⁵⁹¹

3.8.4.7. *Tevriye, İbhâm ve Tercîh*

İbnu'l-Mu'tez, tevriyeyi: “biri yakın ve açık diğeri uzak ve kapalı olmak üzere iki manası olan bir lafzın, uzak manası kastedilerek dile getirilmesidir” diye tanımlamış ve mucerrede, mureşşeha, mubeyyine ve muheyvia olmak üzere dört kısma ayırmıştır.⁵⁹²

Sekkâkî ibhâmı, “biri yakın diğeri uzak olmak üzere iki manada kullanılan bir lafzın, uzak manasının kastedildiği amacıyla yakın manayı kapatarak, zikredilmektir” şeklinde tanımlamış ve

[Tâhâ, 20: 05] الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

*Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.*⁵⁹³

âyeti ile

حَمَلْنَا هُمْ طُرّاً عَلَى الدَّهْمِ بَعْدَمَا   خَلَعْنَا عَلَيْهِمْ بِالطَّعَانِ الْمَلَابِسَا

“Mızraklarla iyice yaraladıktan sonra, hepsine prangalar vurduk”⁵⁹⁴

şiiirini örnek olarak sunmuştur.⁵⁹⁵

نَزُورُ امْرَأاً يُوتِي عَلَى الْحَمْدِ مَا لَهُ   وَمَنْ يُعْطِ اثْمَانَ الْمَخَامِدِ يُحْمَدِ

Bkz. Ebû Muleyke Cervel b. Evs el-Absî el-Hutay'e, *Divânu'l-Hutay'e*, thk. Mufîd Muhammed Kamiha, I. b. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993, s. 69.

⁵⁹⁰ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 388-390.

⁵⁹¹ Bkz. Dayf, *el-Belâga tatavvur ve tarih*, s. 316.

⁵⁹² Bkz. İbn Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, s. 105-107.

⁵⁹³ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 624.

⁵⁹⁴ Burada ilk bakışta ata bidirildikleri anlaşılırsa da aslında zincire vuruldukları kastedilmiştir. Çünkü (الدَّهْمِ) szöcüğünün, yakın anlamı at, uzak anlamı ise prangadır. Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 427.

⁵⁹⁵ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 427.

Sekkâkî, tevcîhi: “muhtelif iki ayrı anlamda anlaşılacak biçimde dile getirilen sözdür” şekilde tanımlamıştır. Örnek olarak ise bir gözü kör olan birine: “keşke iki gözü de aynı olsaydı” demek olan,

[جَاءَ مِنْ زَيْدٍ قَبَاءٌ]   لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ

“Zeyd’ten bana bir kaftan geldi. Keşke iki gözü de aynı olsaydı”⁵⁹⁶

sözünü göstermiştir.⁵⁹⁷

İbn Ebi’l-İsba‘ ise ibhâmı, “aynı anda iki zıt anlamı ifade edebilme olasılığı olan sözdür. Üstelik birinin diğerinden ayırt etme şansına da sahip değiliz. Cümlede bir mananın kastedildiğini gösteren herhangi bir ipucuna da yer verilmez. Bilinçli bir şekilde her iki mananın da anlaşılabilmesi istenir” şeklinde tanımlamış ve Sekkâkî’nin de şahid olarak gösterdiği;

جَاءَ مِنْ زَيْدٍ قَبَاءٌ   لَيْتَ عَيْنَيْهِ سَوَاءٌ

şiiirini örnek olarak vermiştir.⁵⁹⁸

Görüldüğü üzere burada Zeyd isminde bir gözü kör olan bir terziye kaftan diktiren şairin, “iki gözünün aynı olması” ifadesiyle, dua mı ettiği yoksa beddua mı ettiği anlaşılammamaktadır.

İbn Ebi’l-İsba‘, tevcîh olarak da isimlendirildiğini ifade ettikten sonra, tevriyeyi, “iki manaya gelebilen sözcüğün, bu manalardan birinde kullanmak ve ihmal edilen diğer manayı kastetmektir” olarak tanımlamış ve ‘Umer b. Ebî Rebîa’a’ya (ö. 93/711-12) ait şu beyitleri şahid olarak vermiştir:

أَيُّهَا الْمُنْكَحُ الثَّرِيًّا سَهَيْلاً   عَمَرَكَ اللَّهُ كَيْفَ يَجْتَمِعَانِ

⁵⁹⁶ Denirki şair, bir gözü kör Zeyd adında bir terzide kendine bir kaftan diktirmek istemiştir. Terzi, alaylı bir şekilde şaire: “sana öyle bir şey dikecem ki kaftan mı palto mu olduğu anlaşılmmayacaktır” der. Bunun üzerine şair, terziye: “o zaman ben de senin için öyle bir şiir yazacağım ki dua mı beddua mı olduğu bilinmeyecektir” diye cevap verir. Terzi dediğini yapınca, şair de bu şiiri dile getirmiştir. Bkz. İbn Ebi’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 597.

⁵⁹⁷ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 427.

⁵⁹⁸ Bkz. İbn Ebi’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 596-597.

وَسُهَيْلٌ إِذَا اسْتَقَلَّ يَمَانَ

هِيَ شَامِيَّةٌ إِذَا مَا اسْتَقَلَّتْ

“Ey Süraya’yı Süheyl’le evlendiren! Allah aşkına bunlar nasıl bir araya gelebilirler? Süreyya, Şam’a (kuzeye) ait ay evrelerinden biri iken, Süheyl ise Yemen’e (Güneye) ait bir yıldızdır”⁵⁹⁹

Süreyya, Şam tarafından doğan bir yıldız iken Süheyl, Yemen tarafından doğan bir yıldızdır. Şair, Süreyya ismindeki Şamlı sevgilisinin, babası tarafından Süheyl adından Yemenli biriyle evlendirilmesinin imkansızlığını dile getirmek istemiştir.⁶⁰⁰

Yukarıdaki tariflerden de anlaşılacağı üzere, Sekkâkî’de ibhâm olarak zikredilen kavram, İbn Ebi’l-İsba’de tevriye için kullanılmış; İbn Ebi’l-İsba’deki ibhâm kavramı ise Sekkâkî’de tevcîh olarak zikredilmiştir.

İbn Hicce el-Hamevî ise tevriyenin, ibhâm, tevcîh ve tahyîr olarak da anıldığını, ancak kelimenin kök manası göz önünde bulundurulduğunda bu kavramı en iyi şekilde tevriye kelimesinin karşıladığını ifade etmektedir.⁶⁰¹

Bedruddîn b. Mâlik, terciye olarak da isimlendirildiğini belirterek bu kavramı, tevriye başlığı altında ele almıştır. O, “biri yakın diğeri uzak olmak üzere iki manası olan bir sözcüğün, sanki yakın mananın kastedildiğini gösterip aslında uzak manayı kastetmektedir” şekline tanımlamıştır. O, tevriyeyi, mucerrede, mureşşeha bimâ kablehâ, mureşşeha bimâ ba’dehâ ve mureşşeha bi lafzayn olmak üzere dört kısma ayırarak, incelemiştir.⁶⁰²

Bedruddîn b. Mâlik, tevriyenin birinci kısmı olan *et-tevriyetu’l-mucerrede* için Ebu’l-Fadl İyâz’ın (ö. 544/1149) soğuk bir yaz mevsimine söylediği,

كَأَنَّ كَانُونَ أَهْدَى مِنْ مَلَابِسِهِ

لِشَهْرٍ تَمُورَ أَنْوَاعاً مِنَ الْخُلَلِ

أَوْ الْعَزَالَةَ مِنْ طُولِ الْمَدَى حَرَفَتْ

فَمَا تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَدَى وَالْحَمَلِ

⁵⁹⁹ ‘Umer b. Ebî Rebîa’nın divanında ise (كَيْفَ بَلَّتَيْنِ) şekilde geçer. Bkz. ‘Umer b. Ebî Rebîa, *Dîvân-u ‘Umer b. Ebî Rabia*, I, 397; İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 268.

⁶⁰⁰ Bkz. ‘Umer b. Ebî Rebîa, *Dîvân-u ‘Umer b. Ebî Rabia (dîpnot)*, I, 397; İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-Tahbîr*, s. 268.

⁶⁰¹ Bkz. Hamevî, *Hizânetu’l-edeb*, III, 184.

⁶⁰² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 260-262.

“Sanki ocak ayı, bir kısım elbiselerini Temmuz ayına hediye etmiştir. Yahut güneş, yaşından ötürü bunamıştır. Böylece kış mı bahar mı olduğunu ayırt edemiyorsun”

beyitlerini örnek olarak göstermiştir.⁶⁰³

Görüldüğü üzere şiirde geçen *gazâle*, *hamel* ve *cediy* sözcükleriyle, ilk olarak yakın anlamları olan *ceylan*, *kuzu* ve *oğlak* hayvanları anlaşılırken, fakat şair, *güneş*, *koç burcu* ve *oğlak burcu* manalarını kastetmiştir.

Bedruddîn b. Mâlik, tevriyenin ikinci kısmı olarak değerlendirdiği *et-tevriyetu'l-mureşşeha bimâ kablehâ* için Yahya b. Mansur el-Hanefî'nin (ö.?),⁶⁰⁴

وَجَدْنَا أَبَانَا كَانَ حَلَّ بَبْلَدَةٍ   سَوَى بَيْنَ قَيْسِ قَيْسِ عَيْلَانَ وَالْفِزْرِ
فَلَمَّا نَأَتْ عَنَّا الْعَشِيرَةُ كُلُّهَا   أَنْخَنَا فَحَالَفْنَا السُّيُوفَ عَلَى الدَّهْرِ
فَمَا أَسْلَمْتَنَا عِنْدَ يَوْمِ كَرِيهَةٍ   وَلَا نَحْنُ أَعْضَيْنَا الْجُفُونَ عَلَى وَثْرِ

“Babamızın Kays ile Fizr isimli şahısların bölgeleri arasında bulunan yerde ikamet ettiğini gördük. Kabilemiz, bize sırt çevirdiğinde kılıçlarımızla zamana meydan okumak üzere kendimizi koruyarak, ayakta kalmayı başardık. Hiçbir hakkımızı kimseye kaptırmadığımız gibi bize yapılan hiçbir haksızlığa da göz yummadık”⁶⁰⁵

beyitlerini şahid olarak göstermiştir. Şiirde geçen ve ilk olarak göz yummadık, görmezden gelmedik ve göz kapaklarını kapamadık manasını ifade ettiği anlaşılan *ve lâ nahnu agdaynâ'l-cufûne* cümlesi, kendisinden önceki şiirde geçen kavramlar ve şiirin siyaki gereğince *kılıçları kınlarına sokmadık* anlamını ifade etmiştir. Bedruddîn b. Mâlik, Sekkâkî'nin *ibhâm* için sunmuş olduğu;

حَمَلْنَا هُمْ طُرّاً عَلَى الدَّهْمِ بَعْدَمَا   خَلَعْنَا عَلَيْهِمُ بِالطَّعَانِ الْمَلَابِسَ

“Mızraklarla delik deşik ettikten sonra, hepsine prangalar vurduk”

⁶⁰³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 260.

⁶⁰⁴ Şair, Benî Rebîa kabilesine mensupken, şiirde geçen şahıslar (Kays ile Fizr) Mudar kabilesine mensuptur. Bkz. Ebû Zekerîya Yahya b. Ali eş-Şeybânî et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâset li-Ebî Temmâm*, thk. Ahmed Şemseddin, C. I, 1. b. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000, s. 237.

⁶⁰⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 261; Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâset li-Ebî Temmâm*, I, 237.

beytini de *et-tevriyetu'l-mureşşeha bimâ kablehâ* kısmı için şâhid olarak vermiştir.⁶⁰⁶

Bedruddîn b. Mâlik, tevriyenin üçüncü kısmı olarak gördüğü *et-tevriyetu'l-mureşşeha bimâ ba'dehâ* için İbnu'r-Rebî'in (Abdullah b. el-Abbas b. el-Fadl ö.),

لَوْلَا التَّطَيُّرُ بِالْخِلَافِ وَأَنْتَهُمْ   قَالُوا: مَرِيضٌ لَا يَعُودُ مَرِيضًا
لَقَضَيْتُ نَحْبًا فِي فَنَائِكَ خِدْمَةً   لِأَكُونَ مَنُذُوبًا قَضَى مَفْرُوضًا

“Hasta, hastaya bakmaz diye ayıplanmayacağımı bilseydim, bir farzı eda etmek amacıyla sana hizmet ederek, ölmeyi tercih ederdim”⁶⁰⁷

beyitlerini şâhid göstermiştir. Burada geçen *mendûb* sözcüğünden, ilk olarak sünnet, nafîle manası anlaşılırken, kendisinden sonra gelen *mafrûd* sözcüğüne baktığımızda ölüm manasında kullanıldığı görülmektedir.

Bedruddîn b. Mâlik, tevriyenin dördüncü kısmı olarak ele aldığı *et-tevriyetu'l-mureşşeha bi lafazayn kullun minhumâ yuraşşihu sâhibehu lehâ* kısmı için ise ‘Umer b. Ebî Rebîa’nın (ö. 93/711-12),

أَيُّهَا الْمُنْكَحُ الثُّرَيَّا سُهَيْلًا   عَمَرَكَ اللَّهُ كَيْفَ يَجْتَمِعَانِ
هِيَ شَامِيَّةٌ إِذَا مَا اسْتَقَلَّتْ   وَسُهَيْلٌ إِذَا اسْتَقَلَّ يَمَانِ

“Süreyya’yı Süheyl ile evlendirmek isteyen! Allah aşkına bunlar nasıl bir araya gelebilir? Süreyya, doğduğundan Şamlı iken Süheyl ise Yemenlidir”⁶⁰⁸

beyitleri ile Ebu’l Alâ el-Maarrî’nin (449/1057),

وَحَرْفٍ كَتُونِ تَحْتِ رَاءٍ وَلَمْ يَكُنْ   بِدَالٍ يَوْمَ الرَّسْمِ غَيْرَهُ النَّقْطُ

“Güçsüz ve zayıf bir dişi deve, ona acımayan, yürüyüşte ona eşlik etmeyen, yağmur tarafından izi silinen yapılara (sevgilisinin diyarına) doğru onu döverek, süren birinin altındadır”⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 260-261.

⁶⁰⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 261.

⁶⁰⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 262.

⁶⁰⁹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 262; Ebu’l-Alâ Ahmed. b. Abdullah el-Maarrî, *Sıktu’z-Zend*, Beyrut: Dâru Sâdir, 1376/1957, s. 177.

şiiirini şâhid olarak sunmuştur.⁶¹⁰

Görüldüğü üzere İbn Ebî Rebîa'nın şiirinde geçen *Süreyya* ile *Süheyl* sözcüklerine baktığımızda, ilk olarak birer yıldız oldukları anlaşılmalıdır. Oysa burada kastedilen yıldızlar değil bu adları taşıyan şahıslardır.

Ebu'l Alâ el-Maarî'nin şiirine de ilk baktığımızda alfabenin *nûn*, *ra*, *dâl*, *nokta* ve *harf* sözcüğü gibi kavramları çağrıştırmaktadır. Oysa şiirde geçen *harf*, *nâke* (*dişi deve*); *râ*, çiğere vurmak demek olan *re'â* fiilinin ism-i faili; *dâl*, yürüyüşte eşlik etmek demek olan *delâ* fiilinin ism-i fail ve *nakt* ise *yağmur* anlamında kullanılmıştır. *Nûn* ise devenin, eğikliği ve zayıflığı açısından *nûn* harfine benzerliği kastedilmiştir.⁶¹¹

Görüldüğü üzere İbn Mâlik, İbn Ebi'l-İsba' tarafından tevriye için sunulan (كأن...كانون) beyitleri, tevriyenin birinci kısmı olarak değerlendirdiği *tevriyetu'l-mucerrede* kısmı için örnek göstermiştir. İbnü'l-Mu'tez ise bu beyitleri, *tevriyetu'l-mureşsheha* kısmı için vermiştir.⁶¹²

Bedruddîn'in, tevriyenin dördüncü kısmının şâhidi olarak kullandığı (أيها المنكح...) beyitleri ise İbnü'l-Mu'tez tarafından tevriyenin *muheyria* kısmı için şâhid olarak kullanılmıştır.⁶¹³ Bedruddîn b. Mâlik'in bu kısım için gösterdiği (وحرّف...) beyti ise Sekkâkî tarafından *murâ'âtu'n-nazîr* için şâhid gösterilmiştir.⁶¹⁴

Bedruddîn b. Mâlik, tevriyenin ikinci kısmı olarak değerlendirdiği *tevriyetu'l-mureşsheha bimâ kablehâ* için gösterdiği (وجدنا أبا...) beyti ile tevriyenin üçüncü kısmı olarak gördüğü *tevriyetu'l-mureşsheha bimâ ba'dehâ* için şâhid olarak kullandığı (لولا...التطير) beyitlerinin ise İbnü'l-Mu'tez, İbn Ebi'l-İsba' ve Sekkâkî tarafından şâhid olarak kullanılmadığı görülmektedir.

Anlaşılan o ki, tevriye, *ibhâm* ve *tevcîh* kavramları farklı müellifler tarafından aynı manayı ifade etmek için kullanılmıştır. Bedruddîn b. Mâlik, söz konusu kavramları

⁶¹⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 260-262.

⁶¹¹ Bkz. Hamevî, *Hizânetu'l-edeb*, III, 184-185; Maarî, *Sıktu'z-Zend (dipnot)*, s. 177.

⁶¹² Bkz. İbn Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, s. 106-107.

⁶¹³ Bkz. İbn Mu'tez, *Kitâbu'l-bedî'*, s. 107.

⁶¹⁴ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 424.

tevriye adı altına işlemiştir. O, bunu yaparken muhtemelen İbnu'l-Mu'tez, Sekkâkî ve İbn Ebi'l-İsba' gibi seleflerinden yararlanmıştı.

3.8.4.8. İstihdâm

İbn Ebi'l-İsba', istihdâmı “iki değişik manayı ifade edebilen bir sözcüğün, kendisinden önce ve kendisinden sonra gelen sözcüklerden her biri tarafından, farklı bir anlamının ifade edilmesidir” şeklinde ifade ettikten sonra, Buhturî'nin,

فَسَقَى الْعَصَا وَالسَّكِينِيهِ وَإِنْ هُمُو شَبَّوهُ بَيْنَ جَوَانِحِ وَقُلُوبِ

“Her ne kadar Gadâ sakinleri, içimde gadâ ağacını yakmışlarsa da Gadâ ile Gadâ sakinlerini susuz bırakma!”⁶¹⁵

beyti ile

[Ra'd, 13: 38-39] لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْبِئُ

Sürelî her şeyin bir kaydı vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır.⁶¹⁶

âyetini örnek olarak vermiştir.⁶¹⁷

Görüldüğü üzere şiirde geçen gadâ sözcüğü, kendisinden önce gelen *sakâ* sözcüğüne bakıldığında, ağaç manasını ifade ederken, kendisinden sonra gelen *sâkinihi* sözcüğüne bakıldığında, yer manasını ifade eder. Aynı şekilde âyette geçen *kitâb* sözcüğü, kendisinden önce gelen *ecel* sözcüğüne göre *süre* manasını ifade ederken, kendisinden sonra gelen *yemhû* sözcüğüne göre ise *yazgı* manasını ifade etmektedir.

Kazvînî, istihdâmı “iki anlamlı bir sözcüğün, ilk kullanımda birinci anlamı, diğer kullanımda ise ikinci anlamının kastedilmesi veya kullanılan iki anlamlı sözcüğe yönelen iki zamirden birinden sözcüğün bir anlamı, diğer zamirden ise sözcüğün diğer anlamının kastedilmesidir” şeklinde tanımlayarak, birinci kısma Muaviye b. Mâlik'in (ö.),

⁶¹⁵ Buhturî'nin divanında şiir, şu şekilde geçmektedir;

فَسَقَى الْعَصَا وَالنَّازِلِيهِ وَإِنْ هُمُو شَبَّوهُ بَيْنَ جَوَانِحِ وَقُلُوبِ

Bkz. Buhturî, *Dîvânu'l-Buhturî*, I, 246.

⁶¹⁶ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, III, 296.

⁶¹⁷ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 275-276.

رَعَيْنَاهُ وَإِنْ كَانُوا غَضَابًا

إِذَا نَزَلَ السَّمَاءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ

“Bir milletin topraklarına yağmur yağdığına, kızgın olsalar bile topraklarında hayvanlarımızı otlatırız”

beytini örnek olarak gösterirken, ikinci kısım için Buhturî'nin,

ثَبُوهُ بَيْنَ جَوَانِحِي وَضُلُوعِي

فَسَقَى الْغَضَى وَالسَّاكِنِيهِ وَإِنْ هُمُ

“Her ne kadar Gadâ sakinleri, içimde gadâ ağacını yakmışlarsa da Gadâ ile Gadâ sakinlerini susuz bırakma!”

beytini örnek vermektedir.⁶¹⁸

Hamevî, *semâ*’ sözcüğüyle, manalardan biri olan yağmur, *ra* ‘*aynâhu* sözcüğünde bulunan ve *semâ*’ sözcüğüne yönelen *ha* zamiriyle, sözcüğün diğer manası olan ot kastedildiğini ifade etmiştir. Yine o, *gadâ* sözcüğünün, yer ve ağaç olmak üzere iki manada da kullanılabileceğini, *saky* yani sulama eyleminin her iki mana içinde olabileceğini, *sâkinih* sözcüğünde bulunan *ha* zamirinin, *gadâ* sözcüğüne yöneldiğinde yer manasının kastedildiğini ancak *şebbûhu* sözcüğünde bulunan *ha* zamirinin *gadâ* sözcüğüne yöneldiğinde ağaç manasının kastedildiğini belirtmiştir.⁶¹⁹

İbn Ma’sûm el-Medenî (ö. 1120/1708), istihdâm kavramına Kazvîni ve Bedruddîn b. Mâlik’in farklı iki yöntemle yaklaştığını zikrettikten sonra, bedî’îyâtçıların büyük kısmının Kazvîni’nin yöntemini tercih ettiğini, İbn Ebi’l-İsba’in ise bu konuda Bedruddîn’i takip ettiğini ifade etmiştir.⁶²⁰

İbn Ma’sûm’un, “Bu konuda İbn Ebi’l-İsba’, Bedruddîn b. Mâlik’i takip etmiştir” demesi, dikkat çekicidir. Çünkü belâgat literatüründe yaptığımız çalışmalar neticesinde Bedruddîn b. Mâlik’in, İbn Ebi’l-İsba’i takip ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca tabakât eserlerine göre İbn Ebi’l-İsba’ vefat ettiğinde, Bedruddîn b. Mâlik yaklaşık on dört yaşındadır. Dolayısıyla İbn Ma’sûm’un bu görüşüne katılamıyoruz.

İbn Hicce el-Hamevî, Bedruddîn b. Mâlik ile Kazvîni tarafından yapılan istihdâm kavramının aynı olduğunu, farkın ise tevriye ve istihdâm arasında bulunduğunu

⁶¹⁸ Bkz. Kazvîni, et-Telhîs, s. 90.

⁶¹⁹ Bkz. Hamevî, *Hizânetu’l-edeb*, II, 7-8.

⁶²⁰ Bkz. İbn Ma’sûm, *Envâru’r-rebî’*, I, 307-308.

belirtmiştir. Ona göre tevriyede bir lafzın iki manasından birisi kullanılırken, istihdâmda her iki mana da kullanılmaktadır.⁶²¹

3.9.EL-MİSBÂH'TA, ÂYET, HADİS MESEL VE ŞİİRLE İSTİŞHÂD

el-Misbâh'ta istişhâd olarak gösterilen âyet, hadis, mesel ve şiirleri sırasıyla ele alarak, bu başlık altında incelemeye çalışacağız.

3.9.1. Âyetler

Müellif, kitabında Kur'ân'dan yetmiş iki sureden çok sayıda âyeti şâhid olarak kullanmıştır. Dipnotta sûre ismi ve âyet numaraları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.⁶²²

3.9.2. Hadisler

Bedruddîn b. Mâlik, birinde dolaylı olmak üzere altı ayrı hadisi şâhid olarak göstermiştir. Bu hadislerden birinden üç, diğerlerinden birer olmak üzere yedi farklı konu için sekiz defa istişhâd edilmiştir. Biz burada hangi konularda hangi hadislerle şâhid gösterildiğini sırasıyla aktarmaya çalışacağız:

- Kinâye konusunda,⁶²³

أَكْثَرُوا مِنْ ذِكْرِ هَازِمِ اللَّذَاتِ

⁶²¹ Bkz. Hamevî, *Hizânetu'l-edeb*, II, 6.

⁶²² Fatihâ 5; Bakara 2, 4, 6, 7, 8, 9, 11/12, 12, 14, 14/15, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 36, 48, 54, 73, 79, 83, 87, 125, 130, 136, 138, 144, 145, 153, 155, 164, 173, 179, 186, 187, 189, 194, 209, 215, 222, 235, 267, 275, 279; Âl-i İmrân 33, 44, 59, 101, 130, 144, 159, 187, 200; Nisâ 79, 86, 137, 157, 166; Mâide 75, 116, 117; En'âm 26, 38, 68, 80/82, 100, 122, 124, 144; A'râf 53, 122, 131, 193, 199, 201, 202; Enfâl 2, 17; Tevbe 34, 53, 62, 72, 80, 82, 103; Yûnus 18, 22, 24, 31; Hüd 37, 69, 87, 91, 92, 95, 123; Yûsuf 18, 23, 31, 32, 82, 83, 85; Ra'd 11; İbrahim 10, 11, 25; Hicr 2, 30, 31, 72, 94; Nahl 9, 51, 90, 98, 112, 114; İsrâ 24, 55, 101, 104, 105; Kehf 18, 46, 104, 107, 108; Meryem 4, 45, 73; Tâ-Hâ 17/18, 25/26, 70, 118/119, 120; Enbiyâ 15, 18, 22, 30, 33, 34/35, 55, 26, 80, 95; Hac 1; Mu'minûn 24, 33, 81/82, 83, 91; Nûr 1, 35, 36/37, 40, 45, 53; Furkân 23 Şuarâ 23/31, 48, 71, 88/89, 113, 132/134; Neml 8, 10, 20, 28, 68, 93; Kasas 8, 23, 70, 73, 74; Ankebût 64; Rûm 6/7, 27, 23, 43; Lokmân 7, 25; Secde 12; Ahzâb 11, 18;; Sebe' 7, 17, 24, 31, 51; Fâtır 3, 8, 9, 14, 28; Yâsin 15, 13/17, 16/17, 20, 20/21, 22, 22/25, 26/27, 37, 52, 55, 59; Sâffât 47, 153; Sâd 73/74; Zümer 6, 38, 65; Ğâfir (Mu'min) 7; Fussilet 28 Şûrâ 9, 11, 49/50; Zuhûrûf 32, 72; Duhân 30/31, 49; Muhammed 4; Fetih 10, 25; Hucurât 7; Zâriyât 22, 24/25, 24/28, 41; Tûr 1/2; Kamer 24; Vâkıa 75/77, 89; Saff 10, 11, 13; Cum'a 5; Münâfikûn 1; Mülk 8; Hâkka 1/2, 11; Meâric 19/21; Nûh 10; Müzemmil 15/16; Müddessir 3; Kıyâme 29/30; Tekvîr 15/16, 26; İnfîtâr 13/14; İnşikâk 17/18; Ğâşiye 17/20; Fecr 22; Leyl 5/10; Duhâ 9/10; Zilzâl 2; Tekâsür 3/4 Asr 2; Kevser 1/2 Kâfirûn 6; Tebbet (Mesed) 4; İhlâs 2. Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 289-293.

⁶²³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 147-148.

“Lezzetleri kesip atan ölümü çokça hatırlayınız!”⁶²⁴

- Musned ileyhin takdîmi konusunda,⁶²⁵

قال ذو الیدين للنبي صلى الله عليه وسلم: أفضرت الصلاة أم نسيت؟ أجابه النبي عليه الصلاة والسلام بقوله: كل ذلك لم يكن

Zu'l-Yedeyn, Nebiye (s.a.v): “Namaz mı kısaltıldı, yoksa unuttun mu?” diye sorunca, Neb (aleyhi's-salâtu ve's-selâm): “ne unuttum ne de namaz kısaltıldı” diye cevap vermiştir.⁶²⁶

- İltizâm konusunda,⁶²⁷

أُمُّ زَرْعٍ: وَتَزَوَّجْتُ بَعْدَهُ سَرِيًّا يَرْكَبُ فَرَسًا شَرِيًّا فَرَّاحَ عَلِيٍّ نَعْمًا تَرِيًّا

Ummu Zer': Ondan sonra asil ve zengin bir adamla evlendim. En güzel ata biner ve büyük bir zenginlik teşkil eden sürüleri bana verirdi.⁶²⁸

ile

السادسة: إِنْ أَكَلْتَ اسْتَنْفَ وَإِنْ شَرِبْتَ اسْتَنْفَ وَإِنْ رَقَدْتَ اسْتَنْفَ

Altıncı (kadın): “(kocam) yerken herşeyi bitirir, içerken kabı kurutur ve yatarken de yorganına bürünür”⁶²⁹

- İhtirâs konusunda,⁶³⁰

الثامنة: الْمَسُّ مَسُّ أَرْتَبِ وَالرَّيْحُ رَيْحُ زَرْتَبِ

Sekizinci (kadın): “(kocamın) vücudu tavşan gibi yumuşaktır ve yabanmersini gibi güzel kokar”⁶³¹

⁶²⁴ Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce Bkz. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfu'l-hafâ' ve muzîlu'l-ilbâs 'ammâ iştehera mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, Yûsuf Mahmud el-Hâcc Ahmed, C. I, 1. b., Kahire: Mektebetu'l-İlmi'l-Hadis, 1421/2000, s. 194. (Hadis sayısı: 500)

⁶²⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 28.

⁶²⁶ Müslim (573) Bkz. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahih-u Müslim*, Ebû Kuteybe Nazar el-Fâyârâbî, C. I, 1. b., Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006, s. 258-259.

⁶²⁷ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 176.

⁶²⁸ Müslim (2448) Bkz. Nisâbüri, *Sahih-u Müslim*, I, 1143-1144.

⁶²⁹ Müslim (2448) Bkz. Nisâbüri, *Sahih-u Müslim*, I, 1143-1144.

⁶³⁰ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 215.

⁶³¹ Müslim (2448) Bkz. Nisâbüri, *Sahih-u Müslim*, I, 1143-1144.

- İstihcânen mef'ûlün terk edilmesi konusunda,⁶³²

عائشة رضي الله عنها: مَا رَأَيْتُ مِنْهُ وَلَا رَأَى مِنْي

*Âişe r.a.: ne ben onunkini gördüm ne de o, benimkini.*⁶³³

- Tevşîh konusunda,⁶³⁴

يَشِيْبُ ابْنُ آدَمَ وَتَشِيْبُ مِنْهُ حَصَلَتَانِ: الْجِرْصُ وَطُولُ الْأَمَلِ

*İnsanoğlu yaşlanır ama iki huyu gençleşir: istek ve hayalleri.*⁶³⁵

Ayrıca Bedruddîn b. Mâlik, İbn Raşîk el-Kayrevânî'nin (ö. 463/1071) Peygamberimizin (s.a.v.)

جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهْرًا

*Yeryüzü bana mescit ve temiz kılındı.*⁶³⁶

hadisine karşı ta'lilen söylediği,

وَلَمْ كَانَتْ لَنَا طَهْرًا وَطِيْبًا؟

سَأَلْتُ الْأَرْضَ لِمَ جُعِلْتُ مُصَلًّى؟

حَوَيْتُ لِكُلِّ إِنْسَانٍ حَبِيْبًا

فَقَالَتْ غَيْرَ نَاطِقَةٍ : لِأَنِّي

*“Toprağa: neden namazgah olduğunu ve bizim için neden hoş ve temiz kılındığını sordum. O, konuşmadan bana dedi: çünkü herkesin bir sevdiğini bağrıma basmışım”*⁶³⁷

⁶³² Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 49.

⁶³³ İbn Mâce (1922) Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (İbn Mâce), *Sünen-u İbn Mâce*, thk. Ebû Abîde Meşhûr b. Hasen, 1. b., Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif li'n-neşri ve't-tevzi', 1417/1996, s. 334; benzer bazı hadisler de mevzû' hadis eserlerinde yer almaktadır. Örneğin: Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *el-Fevâ'idu'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a* isimli eserinde; İbn Mâce'nin (ö. 1250/1834) *el-Fevâ'idu'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, C. I, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1995, s. 127.

⁶³⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 173.

⁶³⁵ Müslim (1047) Bkz. Nisâbü'rî, *Sahih-u Müslim*, I, 462/463.

⁶³⁶ Buhârî Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, C. I, Kahire: Dâru's-Şa'b, y.t, s. 119.

⁶³⁷ İbn Raşîk el-Kayrevânî'nin divanında şiir şu şekilde geçmektedir:

سَأَلْتُ الْأَرْضَ لِمَ كَانَتْ مُصَلًّى؟ وَلَمْ كَانَتْ لَنَا طَهْرًا وَطِيْبًا؟
فَقَالَتْ غَيْرَ نَاطِقَةٍ : لِأَنِّي حَوَيْتُ لِكُلِّ إِنْسَانٍ حَبِيْبًا

Bkz. Kayrevânî, *Dîvân-u İbn-i Reşîk'l-Kayrevânî*, s. 35.

beyitlerinin izâhında istişhâd olarak sunmak amacıyla söz konusu hadise de yer vermiştir.⁶³⁸

Sekkâkî'nin bu hadislerden sadece,

عائشة رضي الله عنها: مَا رَأَيْتُ مِنْهُ وَلَا رَأَى مِنِّي

Âişe r.a: ne ben onunkini gördüm ne de o, benimkini.

hadisi ile istişhâd edildiğine bakılırsa,⁶³⁹ Bedruddîn b. Mâlik'in, bu konuda Sekkâkî'ye bağlı kalmadığı ve onun tarafında gösterilmeyen hadisleri de şâhid olarak sunduğu görülmektedir.

3.9.3. Meseller

Bedruddîn b. Mâlik, Sekkâkî'nin de yaptığı gibi failin fiilden önce veya sonra gelmesi gereken durumları anlatırken, Arap atasözlerinden

أُتْعَلِّمُنِي بِضَبِّ أَنَا حَرَشْتُهُ؟

Avladığım kertenkeleyi mi bana anlatıyorsun? (Bir şey hakkında daha fazla bilgi sahibi olanlara bilgi vermeye çalışanlara denir)⁶⁴⁰

örneğini şâhid olarak göstermiştir.⁶⁴¹

Aynı şekilde îcâz konusunda;

[Bakara, 2: 179] وَلَكُمْ فِي الْفِصَاصِ حَيَاةٌ

Kısasta sizin için hayat vardır.⁶⁴²

⁶³⁸ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 242.

⁶³⁹ Bkz. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 230.

⁶⁴⁰ Misbâh'ın muhakkiklerinden Abdülcelîl Yûsuf, kendisinden daha fazla bilgi sahibi olduğun bir konu hakkında sana bilgi vermeye çalışan için söylenen bir atasözü olduğunu dile getirmiştir. Ebû Hilâl el-Askerî de; "Bir şey hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğunu göstermek için kullanılır. *Hareş*, kışkırtmak demektir. Böylece kertenkeleyi kışkırtarak, deliğinden çıkartmasını sağlamaktır" diye belirtmiştir. Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (Mukaddimetu'l-muhakkik)*, s. 50; Ebû Hilâl el-Askerî Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Sa'îd b. Yahya b. Mehrân, *Kitâb-u cemhereti'l-emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim-Abdülmeccid Katâmîş, C. I, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Cil, 1408/1988, s. 76.

⁶⁴¹ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 232.

⁶⁴² Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I, 265.

âyetini şâhid olarak gösterirken, Arap atasözlerinden

الْفَتْلُ أَنْفَى الْقَتْلِ

Öldürmek, öldürmeyi ortadan kaldırır.

ile karşılaştırma yapmıştır.⁶⁴³

Sekkâkî, temsilî teşbîh konusunun sonunda temsilî teşbîhin, kullanımı istiare yoluyla yaygınlaşırsa, mesel (atasözü) olarak değerlendirileceğini belirtmiştir. Aynı ifadenin Bedruddîn b. Mâlik tarafından da dile getirilip;

الصَّيْفُ ضَيَّعَتِ اللَّبْنَ

Sütü yaz mevsiminde kaybettin (bir fırsatı, zamanında kaçıranlara denir)

meselinin, şâhid olarak gösterildiğini görüyoruz.⁶⁴⁴

3.9.4. Şiirler

Bedruddîn b. Mâlik, *el-Misbâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* isimli eserinde 378 şâhide yer vermiştir. Bunlardan 216 şâhid kâilinin ismini zikreden Bedruddîn b. Mâlik, diğer 162 şâhidi ise *kekavlihi*, *kemâ kâle*, *kemâ fi kavlihi*, *kekavli'l-âher*, *kekavli's-şâ'ir*, *ve minhu*, *ve min emsileti kavli's-şâ'ir* ve *kekavli ba'zihim* gibi kalıpları kullanarak, sunmuştur. Bedruddîn b. Mâlik tarafından kâili belirtilmeyen 162 şâhidin, 110'unun kâili, eserin muhakkiklerinden Abdulcelîl Yûsuf tarafından tespit edilmişken, elli iki şâhidin kâili ise tespit edilemeyerek, meçhûl kalmıştır.

Bu bağlamda Bedruddîn b. Mâlik'in eserde gösterdiği söz konusu 378 şâhidin, 258'i birer, 81'i ikişer, 14'ü üçer, altısı dörder, altısı beşer ve biri sekiz beyitten oluşmaktadır. Şâhidlerin 12'si ise birer şatır şeklindedir. Böylece 524 beyit ve on iki şatır olmak üzere toplamda 536 şiir sunulmuştur. Bedruddîn b. Mâlik'in kimlerden kaç şâhid aldığını ve eserin hangi sayfalarında geçtikleri, şairlerin ölüm tarihlerine göre liste şeklinde verilmiştir.

⁶⁴³ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 277.

⁶⁴⁴ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh*, s. 349.

el-Misbâh fi 'l-me'ânî ve 'l-beyâni ve 'l-bedî'in Şiir Şâhid Tablosu

Şair	İstişhad Sayısı	Geçtiği Yer
Şenferâ b. Evs b. el-Hacr (ö. 525? M)	2	152, 236
İmruülkays (ö. 540? M)	24	35, 35, 35, 75, 81, 108, 116, 118, 118, 167, 170, 179, 179, 199, 202, 224, 225, 225, 226, 231, 233, 235, 245, 269
Teebbeta Şerran (ö. 540 M)	2	57, 57
Semev'el-b. Âdiyâ (ö. 560 M?)	3	67, 217, 243
Tarafe b. el-Abd (ö. 564? M)	2	72, 210
Hâris b. Hillize'nin (ö. 570? M)	2	33, 33
Adî b. Zeyd (ö. 587 M)	1	233
Amr b. Kulsûm (ö. 584 veya 600 M)	2	182, 193
Selâme b. Cendel (ö. 600 M)	1	72
Nâbîga ez-Zubyânî (ö. 604? M.),	24	114, 127, 154, 155, 155, 155, 155, 156, 156, 156, 156, 194, 207, 207, 207, 208, 208, 219, 227, 239, 259, 259, 259, 269
Urve b. Verd (ö. 607 M)	2	255, 255
Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609? M)	9	88, 132, 137, 163, 191, 210, 222, 250 271.
Antere (ö. 614? M)	1	179
Ka'b b. Sa'd el-Ganevî (ö. 617 M)		216/217
Evs b. Hacer (ö. 620 M)	1	22
Hacl b. Nadla el-Bâhilî (ö. Hicretten önce?)	1	11
Rebîa b. Zuâbe el-Esedî (ö. Hicretten önce?)	1	181
Suveyd b. Hazzâk (ö. Hicretten önce?)	2	259, 259
Alkametu'l-Fahl (ö. 3/625?)	1	32
A'şâ (ö. 7/628)	2	181, 238
Dureyd b. es-Simme (ö. 8/630)	1	181
Nemir b. Tevleb (ö. 14/635?)	2	228, 228
Sâ'ide b. Cu'be el-Huzelî (ö. 15/636?)	1	189
Rebîa b. Makrûm'un (ö. 16/637'den sonra)	1	32
Amr b. Ma'dikerib (ö. 21/641-42)	1	126
Hansâ (ö. 24/645)	6	172, 172, 216, 216, 230, 233
Abde b. et-Tabîb (ö. 25/645)	2	16, 17
Ebû Zueyb el-Huzelî (ö. 28/648-49)	1	172
Şemmâh b. Dirâr (ö. 30/650?)	1	41

Eşter en-Nehâî (ö. 37/657?)	2	263, 263
Hassân b. Sâbit (ö. 40/659?)	7	41, 61, 221, 221, 222, 233, 249
Ebu'l-'Ayyâl el-Huzelî (ö. 41/661)	1	212
Ebu'l-Şageb el-Absî (ö. 41/662'den sonra?)	1	192
Lebîd (ö. 40/660 veya 41/661)	3	77, 77, 133
en-Necâşî el-Hârisî (ö. 49/669)	2	153, 153
Amr b. el-Ehtem (ö. 57/677)	1	213
Hutay'e (ö. 59/678)	3	219, 222, 255
Kays b. Zerîh el-Kinânî (ö. 68/687)	1	233
Ebu's-Sahr el-Huzelî (ö. 80/700)	1	191
Saletân el-Abdî (ö. 80/700)	1	144
Ukayşir es-Sa'dî (ö. 80/699)	1	165
İmrân b. Hittân (ö. 84/703)	1	221
Ebû Huzâbe (ö. 85/704?)	1	125
İbn Kays er-Rukayyât (ö. 85/704)	1	98
Vaddâhu'l-Yemen (ö. 89/708)	6	265, 265, 265, 265, 265, 265
Miskîn ed-Dârimî (ö. 89/708)	1	70
Halid b. Yezîd (ö. 90/709)	1	71
Ahtal (ö. 92/710-11)	3	64, 175, 175
'Umer b. Ebî Rabia (ö. 93/711-12)	11	213, 214, 214, 263, 264, 264, 264, 264, 264, 264, 264
Accâc (ö. 97/715-16)	4	42, 42, 123, 254
Râî en-Numeyrî (ö. 97/716 ?)	1	200
Amr b. el-Eyhem (ö. 100/718?)	1	224
Hazîn el-Kinânî (ö. 100/718'den sonra)	4	205, 205, 205, 205
Ziyâdu'l-A'cam (ö.100/718)	1	152
'Umer b. Şuyeym el-Kutâmî (ö. 101/719?)	1	41
Abdurrahmân b. Hassân b. Sâbit (ö. 104/722-23)	1	155
Kuseyyir (ö. 105/723)	1	90
Nusayb (ö. 108/726)	2	214, 220
Cerîr (ö. 114/732?)	2	33, 166
Ferezdak (ö. 114/732)	7	16, 18, 96, 209, 123, 160, 254
Ebu'l-Hâris Zu'rumme (ö. 117/735)	2	230, 230
Abdullah b. 'Umer el-Arcî (ö. 120/738)	1	88
Ebu'n-Necm (ö. 125/743'ten önce)	9	28, 28, 144, 144, 145, 145, 145, 145, 145, 145
Kumeyt (ö. 126/744)	1	239
İbnu'd-Dumeyne (ö. 130/747)	3	29, 197, 198
Cafer b. 'Ulbe (ö. 145/762)	1	20
İbn Meyâde (ö. 149/766)	2	113, 220
Ebû Dulâme (ö. 161/777-78)	1	193

İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778?)	1	30
Beşâr b. Burd (ö. 167/784)	6	10. 106, 212, 113, 113, 113
Sâlih b. Abdulkuddûs (ö. 167/783?)	2	112, 112
İbn Herme (ö. 176/792)	4	150, 151, 151, 205,
Ebu's-Sımt Mervân b. Ebî Hafsa (ö. 182/798)	3	20, 25, 171
Abbâs b. el-Ahnef (ö. 192/808)	3	139, 139, 259
Bekr b. en-Nettâh (ö. 192/808)	6	39, 235, 236, 236, 236, 236
Ebû Nuvâs (ö. 198/814),	27	120, 148, 148, 153, 154, 162, 163, 178, 178, 178, 198, 198, 199, 265, 265, 265, 265, 265, 268, 268, 270, 271, 272, 272, 273, 273, 273
Leyla bint Tarîf (ö. 200/815)	1	25
Muslim b. el-Velîd (ö. 208/823)	4	205, 205, 241, 272
Ebu'l-Atâhiye (ö. 210/825?)	1	247
Abdullah b. Tâhir (ö. 230/844)	1	184
Ebû Temmâm (ö. 231/846)	42	65, 114, 115, 138, 141, 142, 155, 160, 160, 166, 168, 169, 169, 170, 170, 172, 184, 187, 192, 195, 199, 199, 211, 233, 238, 238, 243, 243, 256, 256, 256, 257, 257, 257, 269, 272, 272, 274, 274, 274, 274, 294
Dîkulcin (ö. 235/850)	3	117, 169, 180
İshâk el-Mevsilî (ö. 235/850)	1	270
Muhammed b. Vuheyb el-Himyerî (ö. 240/854?)	2	208, 208.
Ebû Hiffân (ö. 255/869)	1	240
İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896)	16	14, 14, 109, 109, 139, 139, 139, 170, 175, 175, 209, 209, 240, 240, 263, 263
Buhturî (ö. 284/897),	22	21, 48, 49, 79, 99, 118, 131, 152, 164, 173, 188, 189, 190, 191, 199, 199, 235, 257, 258, 258, 258, 280
Ebu'l-Abbâs en-Nâşî (ö. 293/906)	2	178, 178
İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908)	10	58. 111, 111, 120, 120, 126, 135, 188, 231, 232
Ubeydullah b. Abdullah el-Huzâî (ö. 300/913)	1	266
İbnu'r-Râvendî (ö. 301/913-914)	1	29, 29
İbn Tabâtabâ (ö. 322/934)	2	111, 129
Ebû Bekr es-Sanevberî (ö. 334/945)	2	166, 166
Kâdî el-Tenûhî (ö. 342/953)	1	110

Mutenebbî (ö. 354/965)	39	37, 115, 115, 164, 180, 180, 180, 190, 194, 201, 211, 211, 218, 218, 224, 229, 229, 229, 248, 248, 251, 252, 252, 252, 255, 258, 258, 258, 258, 258, 268, 270, 271, 271, 272, 273, 274, 74, 274
Ebû Firâs el-Hamdânî (ö. 357/968)	1	167
İbnu'l-Amîd (ö. 360/970)	2	128, 128
İbn Hânî el-Mağribî (ö. 362/973)	1	243
Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005)	2	174, 174
İbnu'r-Raka'mak el-Antâkî (ö. 399/1009)	1	196
Ebu'l-Feth el-Bustî (ö. 400/1010)	3	185, 186, 186
İbn Nubâte es-Sa'dî (ö. 405/1014)	1	267
Şerîf er-Radî (ö. 406/1015)	1	189
Ebu'l-Mutâ' b. Hamdân (ö. 428/1036)	1	130
Ebu'l Alâ el-Maarrî (449/1057)	8	15, 39, 79, 93, 114, 177, 177, 270
Ebu'l-Velîd b. Zeydûn (ö. 463/1071)	1	179
İbn Raşîk (ö. 463/1071)	3	242, 252, 252
İbn Hayyûs (ö. 473/1081)	5	195, 195, 246, 246, 246
Harîrî (ö. 516/1122)	5	119, 176, 185, 185, 202.
Ebu'l-Fadl İyâz (ö. 544/1149)	2	260, 260.
el-Ve'vâ' ed-Dimaşkî (ö. 551/1156?)	1	121.
İbnu'z-Zirviyy Ali b. Yahya (ö. 579/1184)	5	244, 244, 244, 244, 244.
Ebu'l-Hasen el-Mergînânî (ö. 593/1197)	1	167.
Ebu'l-Feth el-Mutarrizî (ö. 610/1213)	1	168
Cenûb bint İclân el-Huzelîyye (ö.?)	4	198, 198, 198, 198
Cerrânu'l-'ûd en-Numeyrî (ö.?)	1	127
Ebû Tâlib er-Rukî (ö.?)	1	107
İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256)	2	170, 241
İbn Ebî Rabî' el-Hevârî (ö. ?)	2	261, 261
İkrime el-Absî (ö.?)	1	71
Hâris b. Dirâr en-Nehşelî (ö.?)	1	46
Mâlik b. 'Uveymir (ö. ?)	1	14
Yahya b. Mansur el-Hanefî'nin (ö.?)	3	261, 261, 261
Kâili bilinmeyen	74	12, 21, 22, 27, 27, 58, 59, 61, 66, 72, 87, 137, 120, 137 149, 149, 149, 149, 149, 150, 150, 152,

		154, 156, 156, 156, 156, 160, 162, 164, 167, 167, 170, 178, 178, 178, 179, 179, 182, 182, 184, 184, 186, 186, 186, 193, 198, 198, 201, 203, 227, 228, 228, 232, 232, 233, 239, 239, 247, 248, 247, 259, 259, 261, 262, 263, 263, 264, 264, 264, 264, 264, 267, 268, 271
--	--	---

Bu şâhidlerin sadece doksan yedisi, Sekkâkî'nin, *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinde mevcuttur. Bununla beraber Mutenebbî, Ebû Temmâm ve Buhturî'den alınan şâhidlerin büyük bir kısmının *Miftâhu'l-'ulûm*'da geçmemektedir.

Sekkâkî'nin eserinde geçmeyen diğer 281 şâhidin altmış aşkın bir kısmının, İbn Ebi'l-İsba'in *Tahrîru't-Tahbîr* isimli eserinde bulunmaktadır. Ayrıca bu şâhidlerin büyük bir kısmının, Muberrred'in *el-Kâmil*, İbn Mu'tez'in *Kitâbu'l-bedî'*, Askerî'nin *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, Kayrevânî'nin *el-Umde*, Hafâcî'nin *Sırru'l-fesâha*, Curcânî'nin *Esrâru'l-belâga ile Delâilu'l-İ'câz*, Râzî'nin *Nihâyetu'l-icâz* ve İbnu'l-Esîr'in *el-Meselu's-sâir* gibi belâgat eserlerinde de geçtiği görülmektedir.

Hindâvî de Bedruddîn b. Mâlik'in istişhâd olarak kullandığı şiir sayının bol miktarda olduğunu ve bu kapsamda kullandığı şiir sayısının, Sekkâkî'nin kullanmış olduklarından çok daha yüksek olduğunu ve Sekkâkî'nin kullanmadığı şiirlere de yer verdiğine dikkat çekmiştir.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Bkz. Bedruddîn, *el-Misbâh (Mukaddimetu'l-muhakkik/Hindâvî)*, s. 10.

SONUÇ

Bedruddîn b. Mâlik, 640/1242 civarında Dımaşk'ta doğmuştur. 686/1287 tarihinde burada vefat etmiştir. Arap gramerini Elfiyye isimli eseriyle nazmeden Cemâluddîn b. Mâlik'in oğlu olduğu için İbnu'n-Nâzım olarak meşhur olmuştur. O, belâgat alanının önemli isimlerinden Zemlekânî, Tîfâşî, İbn Ebi'l-İsba', Zencânî, Erbilî ve Kartâcennî gibi âlimlerle aynı asırda yaşamıştır.

Erken yaşlarından itibaren babasından ilim tahsil eden Bedruddîn, başta me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere nahiv, lügat, fıkıh, usûl gibi farklı alanlarda âlim olmuştur. Bununla beraber asıl ihtisas alanının Arap grameri olduğunu söyleyebiliriz. O, babasının telifleri üzerine yazdığı şerhlerle ilmî yetkinliğini ortaya koyarak tebarüz etmiştir.

Bedruddîn b. Mâlik; İbnu's-Savvâf, İbn Vekîl, Zemlekânî, İbn Cemâ'a, 'İbâdî ve İbn Zeyd gibi dönemin önemli isimlerine hocalık yapmıştır. O, çalışmamızın da konusu olan belâgat alanında kaleme aldığı *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* eseri başta olmak üzere dönemin önemli disiplinlerinden sayılan farklı alanlarda çok sayıda telif de yapmıştır.

Bazı yazarlar tarafından kökü kadim Yunan medeniyetine kadar ulaştırılan Arap belâgatı, Abbâsî devletinin ilk döneminde değişik kültür ve medeniyetlerin etkileşimleri neticesinde ivme kazanmıştır. Bu çerçevede büyük ilerleme sağlayan belâgat çalışmaları, değişik eksenler etrafında kümelenerek meyve vermeye başlamıştır.

Belâgat ekolleri, farklı bölge ve zamanlara göre değişiklik göstermiş olsa da genel olarak Arap ve bülegâ, meşârika, meğâribe ve karma olmak üzere dört ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bedruddîn, eserinde yaptığı mantıkî tarif ve taksimlerle beraber çok sayıda âyet ve şiir şâhidleri sunduğu ve bedî'î kavramlar üzerinde geniş bir şekilde durduğu görülmüştür.

Bedruddîn b. Mâlik, belâgat ilminin oluşum sürecini tamamlayarak, zirve yaptığı bir dönemde herhangi bir edebî ekole bağlı kalmaksızın kendine has bir üslupla *el-Misbâh fî ihtisâri'l-Miftâh* isimli eserini kaleme almıştır. Bu münasebetle belâgat ilminin mihenk taşlarından biri olan eser, dönemin ilmî prensipleri çerçevesinde günümüz bakış açısıyla değerlendirilerek, yeniden ilim dünyasının dikkatine sunulmuştur.

Bedruddîn b. Mâlik, bu eseriyle bedî‘ ilmini belâgat ilminden bağımsız bir disiplin olarak ele alan ilk âlim olmuştur. Bu münasebetle Belâgat ilminde üç dalın (me‘ânî, beyân ve bedî‘in) kullanıldığı ilk eser olma özelliğini de taşıyan *el-Misbâh*, belâgat ilminin üçlü sistem üzerine oturmasında öncülük yapmıştır. Bu sebeple bu eser, belâgat ilminde telif edilen önemli kaynaklar arasına girmeyi başardığı gibi dönemin yaygın temel eserleri arasına da girmeyi başarmıştır.

Bedruddîn, eserini kaleme alırken, kolay ve anlaşılır bir dil kullandığı gibi eseri sistematik bir şekilde telif etmiştir. Eserde sıklıkla gösterilen şiir şâhidlerini itinayla seçmiş, hakkında ihtilaf olanlara yer vermemiştir. Ayrıca eserde bedî‘ ilmine ait kavramların sayısını da artırmıştır. O, Sekkâkî’nin düştüğü mantıkî ve felsefî girdaplardan uzak durmuş ve Sekkâkî’nin izlediği katı yöntemi de yumuşatmıştır.

Birinci ve ikinci bölümleri başta olmak üzere eserde geçen şiir ve âyetlerin büyük bir kısmı, Sekkâkî tarafından da daha önce kullanılmış olan şahitlerdir. Ancak Bedruddîn, kendine özgü örnekler sunmayı da ihmal etmemiştir. Bununla beraber eser üzerinde nahiv bakış açısının hâkim olması sebebiyle Bedruddîn, zaman zaman eleştiriye de uğramıştır.

el-Misbâh fî ihtisâri’l-Miftâh, Kazvîni’nin *Telhîs’inden* önce kaleme alınmıştır. İslam dünyasının mağrip bölgesinde yaygın bir şöhrete sahip olmuş ve uzun bir süre belâgat ilminde öğrencilerin ana kaynağı olarak kullanılmıştır. Ancak eşdeğeri olan *Telhîs* kadar araştırmacıların ilgisini çekememiştir. Üniversitelerde belâgat alanında yapılan çalışmaların merkezinde Kazvîni’nin eserleri yer alırken, *el-Misbâh fî ihtisâri’l-Miftâh*, hak ettiği yeri elde edememiştir.

Sonuç olarak çalışmamızın konusu olan Bedruddîn b. Mâlik’in *el-Misbâh fî ihtisâri’l-Miftâh* isimli eseri, belâgat ilminin oluşum sürecini tamamlayarak, zirve yaptığı bir dönemde tüm edebî ekollerden de yararlanılarak kaleme alınan son derece önemli bir kaynaktır. Kazvîni’nin, bu eserden de istifade ederek, kendi eserini dönemin medrese eğitim sistemine daha uygun bir formatta hazırlaması, eseri geri plana itmesine sebep olmuştur. Ancak belâgat kaynakları arasında işgal ettiği tarihî konum ve belâgat alanında oluşturduğu etki dikkatte alındığında, Arap belâgat ilminin mihenk taşlarından biri olduğu ve değişik yönleriyle daha fazla araştırmaya konu edilmeyi hak ettiği kanaatini taşıyoruz.

KAYNAKÇA

- ABBÂS İhsan, *Târîhu'l-nakdi'l-edebî 'inde'l-Arab nakdu's-şi'r mine'l-karni's-sânî hatta'l-karni's-sâmin el-hicrî*, 4. b., Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1404/1983.
- ABBÂSÎ Abdurrahîm b. Ahmed, *Me'âhidu't-tansîs 'alâ şevâhidi't-Telhîs*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, C. IV, Beyrut: Âlimu'l-Kutub, 1367/1947.
- ABDULLAH, Adnan Hâlid, *Luncîn ve'l-Curcânî dirâse târihiyye nakdiyye mukârene*, y.y: Merkezu Zâyid li't-Turâsi ve't-Târîh, 1420/2000.
- ABÎDÎN Sami, *Fî'l-edebi'l-Abbâsî (Kasru'l-Me'mûn ve eseruhu 'ale'l-'asr)*, Beyrut: Dâru'n-nahdati'n-Arabiyye, 2001.
- ACCÂC Ebu's-Şa'sâ' Abdullah b. Ru'be, *Dîvânu'l-Accâc (Abdulmelik b. Kurayb el-Asmaî'nin rivayeti ve şerhiyle)*, thk. Abdulhafiz es-Satlî, C. II, Dimaşk: Mektebetu Atlas, 1971.
- ACLÛNÎ İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ' ve muzîlu'l-ilbâs 'ammâ iştehera mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, Yûsuf Mahmud el-Hâcc Ahmed, C. II, 1. b., Kahire: Mektebetu'l-İlmi'l-Hadis, 1421/2000.
- AHMED Ali, *el-Endelusiyyûn ve'l-meğâribe fî biladi's-Şam'i min nihâyeti'l-karni'l-hâmîs ve hatta nihâyeti'l-karni't-tâsi' el-hicrî*, 1. b., Dimaşk: Dâru Talâs, 1989.
- ANTÂKÎ Muhammed, *Dirâsâtun fî fikhi'l-luga*, Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, 1969.
- ALEVÎ Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Yemenî, *et-Tirâzu'l-mutedamminu li esrârî'l-belâga ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*, C.III, Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Hidîviyye, 1333/1914.
- ARSLAN Ahmet Turan, “Ebu'n-Necm el-İclî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, ss. 338-338.
- ASKALÂNÎ Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b Ali b. Ahmed b. Hacer, *ed-Dureru'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, C. IV., Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, y.t.
- ASKERÎ Ebû Hilâl Hasen b. Abdullah b. Sehl, *Kitâb-u cemhereti'l-emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim-Abdulmecid Katâmîş, C. II, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1408/1988.
- _____, *Kitâbu's-sinâ'ateyn el-kitâbe ve's-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, 1. b., y.y: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 1371/1952.
- ATÎK Abdulaziz, *Fî'l-belâgati'l-Arabiyye ilmu'l-bedî'*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, y.t.

- _____, *Fî'l-belâgati'l-Arabiyye ilmu'l-beyân*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1405/1985.
- AYDERÛSÎ Abdulkâdir b. Abdullah, *en-Nûru's-sâfir an ahbari'l-karni'l-âşir*, thk. Ahmed Hâlû, Muhammedu'l-Arnaut, Eklem el-Bûşî, 1.b, Beyrut: Dâru Sâdir, 2001.
- AYDIN İbrahim Hakkı, “*Molla Fenârî (ö. 834/1431) Osmanlı âlimi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, ss. 245-247.
- AZİZOVA Elnure, “*Câhiliye Döneminin en Meşhur Panayırı Ukâz*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, ss. 61-62.
- BAĞDÂDÎ Ebû Tahir Muhammed b. Haydar, *Kânûn'l-belâga fî nakdi'n-nesri ve 'ş-şî'r*, thk. Muhsin Gayyâd 'uceyl, 2. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1409/1989.
- BAĞDÂDÎ İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn esmau'l-muellifîn ve âsaru'l-musannifîn*, C. II, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, 1951.
- BÂKILLÂNÎ Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib, *I'câzu'l-Kur'ân*, thk. Seyid Ahmed Sakr, C. I, 3. b., Kahire: Dâru'l-'Me'ârif, 1374/1954.
- BEDRUDDÎN b. Cemâluddîn b. Muhammed b. Mâlik, *el-Misbâh fî'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, thk. Husnî Abdulcelîl Yûsuf, 1. b., Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1409/1989.
- _____, *el-Misbâh fî'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, thk. Abdulhamid Hindâvî, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.
- _____, *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1420/2000.
- _____, *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl*, thk. W. Volck, St. Petersburg: Der Akademik Vorgelegt, 1864.
- _____, *Şerhu Bedriddîn 'alâ Lâmiyyeti'l-ef'âl*, 1. b., Kahire: Dâru 'Umer b. Hattâb/San'a: Mektebetu'l-İmâmi'l-Vâzi'î, 1431/2010.
- _____, *Hulâsatu'l-akvâl 'alâ Şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl*, thk. Ahmed b. İbrahim b. Abdulmevlâ el-Mağînî, 2. b., Kahire: el-Mektebetu'l-İslamiye, 1426/2006.
- BEKRÎ Hâris b. Hillize, *Dîvânu'l-Hâris b. Hillize*, thk. Emîl Bedî Ya'kûb, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1411/1991.
- BESYÛNÎ Abdulfettah Feyûd, *'İlmu'l-bedî' dirâsetun târîhiyetun ve fennîyetun li usûli'l-belâga ve mesâili'l-bedî'*, 4. b., Kahire: Muessesetu'l-Muhtâr li'n-neşri ve't-tevzi', 1436/2015.

- BOZKURT Nabi, “*Medrese*”, İstanbul: DİA, 2003, C.28, ss. 323-327.
- BROCKELMANN Carl, *Târîhu’l-edebi’l-Arabî*, çev. Abdulhalim en-Neccâr, C. VI, 5. b., Kahire: Dâru’l-Maârif, 1959.
- BUHÂRÎ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fi, *Sahîhu’l-Buhârî*, C. IX, Kahire: Dâru’ş-Şa‘b, y.t.
- BUHTURÎ Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî, *Dîvânu’l-Buhturî*, thk. Hasen Kâmil es-Sirafî, C. V, 3. b., Kahire: Dâru’l-Maârif, 1963.
- CÂHİZ, Ebû ‘Usmân Amr b. Bahr, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. IV, 7. b., Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1418/1998.
- _____, *Kitâbu’l-hayevân*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. VIII, 2. b., Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba‘ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdihî bi-Mısır, 1384/1965.
- _____, *Resâilu’l-Câhiz*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. IV, Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1384/1964.
- ÇAKIR Yûsuf, Elfiyye Şerhi Özelinde İbnu’n-Nâzım’ın Arap Dili Algısı, (Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- CERİR b. Atıyye el-Hatafâ, *Dîvânu Cerîr*, Beyrut: Dâru Beyrut, 1406/1986.
- CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcu’l-luga ve sıhâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr ‘Attar, C. VI, 4. b., Beyrut: Dâru’l-ilmi li’l-melâyîn, 1990.
- CUMAHÎ Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli’ş-şu‘arâ*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Cidde: Dâru’l-Medenî, y.t.
- CURCÂNÎ Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed, *Esrâru’l-belâga*, thk. Muhammed Reşit Rıdâ, y.y.: el-Mektebetu’t-tevfikîyye, y.t.
- _____, *Delâilu’l-i‘câz fî ‘ilmi’l-me‘ânî*, thk. Abdulhamid Hindâvî, 2. b., Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2016.
- DABÎ Rebîa b. Makrûm, *Dîvânu Rebîa b. Makrûm*, thk. Temâzer Abdulkâdir Feyyâz Harfûş, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdır, 1999.
- DAYF Şevkî, *Târîhu’l-edebi’l-Arabî VI ‘asru’d-duveli ve’l-imârât eş-Şam*, 2. b., Kahire: Dâru’l-Maârif, 1990.
- _____, *el-Belâga tatavvur ve târîh*, 9. b., Kahire: Dâru’l-Maârif, 1965.
- DEMİRAYAK Kenan, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.

- DİMAŞKÎ Abdulkâdir b. Muhammed en-Nu‘aymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsuddîn, C.II, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- DURMUŞ İsmail, “*Kazvînî (ö. 739/1338)*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, ss. 156-157.
- DÜNDAR Mahmut, “*Eyyübîler Dönemi Dimaşk Medreseleri*”, Malatya: İnönü Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, No: 9/1, 2018, ss. 113-147.
- EBU'L-FEREC Kudâme b. Ca‘fer, *Kitâbu nakdi's-şi'r*, 1. b, Kostantiniye: Matbaatu'l-Cevâib, 1302/1884.
- EBÛ NUVÂS Ebû Ali el-Hasen b. Hâni, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, thk. Behcet Abdulgafûr el-Hadîsî, 1. b. Abu Dabi: Dâru'l-Kutubi'l-Vataniye, 1431/2010.
- EBU'S-SENÂ' Şihâbuddîn Mahmud b. Süleyman el-Halebî, *Husnu't-tevessul ilâ sinâati't-teressul*, Mısır: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1298/1881.
- EBÛ ŞÂME Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *Kitâbu'r-ravdateyn fi ahbâri'd-devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, thk. İbrahim Zeybek, C. V, 1. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1997.
- ENDELÛSÎ Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Mi'yâr fi nakdi'l-eş'âr*, thk. Abdullah Muhammed Süleyman Hindâvî, 1. b., Mısır: Matba'atu'l-Emâne, 1408/1987.
- ERGİN Ali Şakir, “*Ümmü Amr Tûmâdır bint Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd (24/645)*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, ss. 46-47.
- ES'AD Abdulkerim Muhammed, *el-Vasît fi târihi'n-nahvi'l-Arabî*, 1. b., Riya: Dâru's-Şevvâf li'n-neşri ve't-tevzi', 1992.
- EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-luga*, C. XV, ed-Dâru'l-Mısriyye, Kahire, y.t.
- FÂSÎ Muhammed b. Hasen el-Akasbî, *Şerhu'l-Mutavvel 'alâ urcûzeti Muhammed Tayyib b. Kayrân fi'l-hakîkati ve'l-mecâz*, thk. Mu'temmed el-Harrâz, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- FERÂHÎDÎ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî. C. IV, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- FERHÂT Cermânûs, *Bulûgu'l-ereb fi 'ilmi'l-edeb (ilmu'l-cinâs)*, thk. İn'âm Fevvâl, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1990.
- FÎRÛZÂBÂDÎ Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Bulga fi terâcimi e'immti'n-nâhvi ve'l-luga*, thk. Muhammed el-Mısri, C. I, 1. b. Dimaşk: Dâru Se'duddîn li't-Tibâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1421/2000.

- HAFÂCÎ Muhammed Abdulmun‘im, *Masâdiru‘l-mektebeti‘l-edebiyeye*, 1. b., Beyrut: Dâru‘l-Cîl, 1412/1992.
- HAMEVÎ Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah, *Mu‘cemu‘l-Buldân*, C. V, Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977.
 _____, *Mu‘cemu‘l-udebâ‘*, thk. İhsan Abbâs, C. VII, 1. b., Beyrut: Dâru‘l-Garbi‘l-İslâmî, 1993.
- HARBÎ Gâde bint Salih, Abdulkerim el-Es‘ad ve cuhûduhu‘n-Nahviyye ve’s-sarfiye, (Yüksek Lisans Tezi), Buraydah/Suudi Arabistan: el-Kasîm Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1438/2017.
- HÂŞİMÎ Ahmed b. İbrâhîm, *Cevâhiru‘l-belâga*, thk. Suleymân es-Sâlih, 4. b., Beyrut: Dâru‘l-Marife, 1434/2013.
- HUSEYN Tâhâ, *Mukaddimetu Kitâbi nakdi‘n-nesr*, Beyrut: Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, 1400/1980.
- HUTAY‘E Ebû Muleyke Cervel b. Evs el-Absî, *Dîvânu‘l-Hutay‘e*, thk. Mufîd Muhammed Kamîha, 1. b. Beyrut: Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, 1413/1993.
- İBN CEMÂ‘A İzzuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir, İ‘ânetu‘l-insan ‘alâ ihkâmi‘l-lisân, thk. Riyad Mensî el-İsâ, Kuveyt: Mecelletu Va‘yi‘l-İslâmî, 1438/2017.
- İBNU‘L-CEZERÎ, Şemsuddîn Ebu‘l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnu‘l-Cezerî ed-Dımaşkî, *Gayetu‘n-nihâye fî tabakâti‘l-kurrâ‘*, thk. G. Bergstraesser, C. II, 1. b., Beyrut: Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, 1427/2006.
- İBN DUREYD Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretu‘l-luga*, thk. Remzî Munîr el-Baalbekî, C. III, 1. b., Beyrut: Dâru‘l-‘ilmi li‘l-Melâyîn, 1408/1987.
- İBN EBÎ‘L-İSBA‘ el-Mısırî Abdulazîm b. Abdulvahîd b. Zâfir, *Tahrîru‘t-Tahbîr fî sinâati‘ş-şi‘ri ve‘n-nesri ve beyâni i‘czi‘l-Kur‘ân*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, Kahire: Lecnetu İhyâ‘i‘t-Turâsi‘l-İslâmî, 1416/1995.
- İBN EBÎ REBÎA ‘Umer b. Abdullah el-Mahzûmî, *Dîvân-u ‘Umer b. Ebî Rabia*, thk. Fâyiz Muhammed, C. I, 2. b., Beyrut: Dâru‘l-Kitâbi‘l-Arabî, 1416/1996.
- İBNU‘L-ESÎR Diyâuddîn, *el-Meselu‘s-sâir fî edebi‘l-kâtibi ve‘ş-şâ‘ir*, thk. Ahmed el-Hûfi-Bedevî Tabâne, C. IV, 2.b., Kahire: Dâru nahdati Mısır, y.t.
- İBN FÂRÎS, Ebu‘l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî, *Mu‘cemu mekâyîsi‘l-luga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. VI, Kahire: Dâru‘l-Fikir, 1399/1979.
 _____, *Mucmelu‘l-luga*, thk. Zuheyr Abdulmuhsîn Sultân, C. III, 2. b., Beyrut: Muessesetu‘r-Risâle, 1406/1986.
- İBN HALDUN Velîyuddîn Abdurrahman b. Muhammed, *el-Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. C. II, Dımaşk: Dâru ya‘rab, 1425/2004.

- İBN HALEF Ebu'l-Hasen Ali b. Halef, *Mevâddu'l-beyân*, thk. Hatem Salih ed-Dâmin, 1. b., Dımaşk: Dâru'l-Beşâ'ir, 1424/2003.
- İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbâs, C. VIII, Beyrut: Dâru Sâdir, 1398/1978.
- İBN HİCCE Ebubekir Ali b. Abdullah el-Hamevî, *Hizânetu'l-edeb ve gâyetu'l-ereb*, thk. Kevkeb Diyâb, C. V, 2. b., Beyrut: Dâru Sâdir, 1425/2005.
- İBNU'L-İMÂD Şihâbuddîn Abdulhayy b. Ahmed ed-Dımaşkî, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Abdulkâdir el-Arnâvut/Mahmut el-Arnâvut, C. X, 1. b., Dımaşk/Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1413/1992.
- İBN İYÂZ Huseyn b. Bedr, *Şerhu et-Ta'rîf bi darûriyyi't-tasrîf li İbni Mâlik*, thk. Hadi Nehr-Hilâl Naci, 1. b., Amman: Dâru'l-Fikir, 1422/2002.
- İBN KESÎR İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. 'Umer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, C. XV, 7.b., Beyrut: Mektebetu'l-Me'ârif, 1408/1988.
- İBN KUTEYBE Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, *Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân*, thk. Seyid Ahmed Sakr, y.y: el-Mektebetu'l-İlmiyye, y.t.
- İBN MÂCE Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-u İbn Mâce*, thk. Ebû Abîde Meşhûr b. Hasen, 1. b., Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif li'n-neşri ve't-tevzi', 1417/1996.
- İBN MÂLİK Cemâluddîn, *Teshîlu'l-fevâid ve tekmîlu'l-mekâsid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât, y.y: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabi li't-Tibâ'a ve'n-Neşir, 1387/1967.
- İBNU'L-MANZÛR, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullah-Haşîm Muhammed eş-Şâzelî, C. VI, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2003.
- İBN MA'SÛM Sadruddîn el-Medenî, *Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'*, thk. Şâkir Hadi Şukur, C. VII, 1. b. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1388/1968.
- İBNU'L-MUKAFFA', *el-Edebu's-sağîr*, thk. Ahmed Zeki Paşa, 1. b., y.y: Medresetu Muhammed Ali es-Sinâ'îyye, 1329/1911.
- İBNU'L-MU'TEZ Ebu'l-Abbâs Abdullah, *Kitâbu'l-bedî'*, thk. İrfan Matarcî, 1. b. Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1433/2012.
- İBN NAHVİYE Muhammed b. Ya'kûb el-Hamevî, *Dav'u'l-Misbâh*, thk. İbrahim Abdulaziz ez-Zeyd, 1. b., Riyad: Dâru Kunuzi İşbiliya, 1433/2012.
- _____, *İsfâru's-sabâh 'an Davi'l-misbâh*, thk. İbrahim Abdulaziz ez-Zeyd, C.II, 1. b., Riyad: Dâru Kunuzi İşbiliya, 1433/2012.

- İBN NÂKIYÂ Ebu'l-Kasım Abdullah el-Bağdâdî (ö. 485/1092), *el-Cumân fi teşbihâti'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Matlûb-Hadîce el-Hadîsî, Bağdat: Vizâreti's-Sekkâfe ve'l-İrşâd, 1968.
- İBN NUBÂTE Ebû Nasr Abdulaziz b. 'Umer b. Nubâte, *Dîvân-u İbn Nubâte*, Abdulemir Mehdi Habib et-Tâî, C. II, Bağdat: Dâru'l-Huriyye 1397/1977.
- İBN SAİD Ebu'l-Hasen Ali b. Musa, *İhtisâru el-Kadhu'l-mu'allâ fi't-târîhi'l-muhallâ*, i.e. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Halil, thk. İbrahim el-Ebyârî, Kahire: el-Hey'etu'l-'âme li şu'uni'l-metâbi'i'l-emirîyye, 1378-9/1959.
- İBN SÎDE, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail b. Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam fi'l-luga*, thk. Abdulhamid Hindâvî, C. XI, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İBN TAĞRÎBERDÎ Cemâluddîn Ebu'l-mehâsin Yûsuf, *en-Nucûmu'z-zâhire fi mulûk-i Mısır ve'l-Kahire*, C. XVI, Kahire: Dâru'l-Kutub, 1963.
- İBN TOLUN Muhammed b. Tolun es-Sâlihî, *el-Kelâidu'l-cevheriyye fi Târîhi's-sâlihiyye*, thk. Muhammed Ahmed Dehmân, C. II, 2. b., Dımaşk: Mecme'u'l-lugati'l-Arabiyye, 1401/1980.
- İBN VEHEB İshak b. İbrahim el-Kâtip, *el-Burhân fi vucûhi'l-beyân*, thk. Hifnî Muhammed Şeref, Kahire: Mektebetu'ş-Şebâb, 1389/1969.
- İBN VERDÎ Zeynuddîn 'Umer, *Tetimmetu'l-muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, C. II, Kahire: Cem'iyetu'l-Me'ârif, 1285/1868.
- İMRUÛLKAYS b. Hucr, *Dîvân-u İmrii'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, y.y: Dâru'l-Me'ârif, 1984.
- İPEK Muhammed Selim, "*Birinci Abbâsî Döneminde (750-847) Kitabet-Siyâset İlişkisi*", Akademik Bakış Dergisi, 2017.
- İSLAMOĞLU M. Bahâuddîn, *Kemaluddîn Abdulvahid b. Abdulkerim ez-Zemlekânî (V. 651/1253) ve el-Burhânu'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'an adlı eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- KÂLÎ, Ebû Ali İsmail b. el-Kasım, *el-Bâri' fi'l-luga*, thk. Hâşim et-Ta'ân, 1. b., Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1975.
- KALKAŞENDÎ Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Subhu'l-a'şâ*, C. XIV, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1340/1922.
- KARAMAN Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- KARTÂCENNÎ Ebu'l-Hasen Hâzım, *Minhâcu'l-bulegâ' ve sirâcu'l-udebâ'*, thk. Muhammedu'l-Habib İbnu'l-Hoca, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, y.t.

- KASIM Muhammed Ahmed-DİB Muhyiddin, *'Ulûmu'l-belâga el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, 1. b., Trablus-Lübnan: el-Mu'essesetu'l-Hadise li'l-Kitâb, 2003.
- KÂTİP ÇELEBÎ Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, thk. Mehmet Şerafettin Yalçınkaya/Kilimli Rifat Bilge, C. II, Beyrut: Daru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, y.t.
- _____, *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Ekmeleddîn İhsanoğlu, C.VI, İstanbul: Yıldız Şirketi, 2010.
- KAYREVÂNÎ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk, *Dîvân-u İbn-i Reşîk'l-Kayrevânî*, thk. Abdurrahman Bâgî, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1409/1989.
- KAZVÎNÎ Muhammed b. Abdurrahman Celâluddîn, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga*, thk. Muhammed Abdulmun'im el-Hafâcî, C. III, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Cîl, y.t.
- _____, *et-Telhîs fî 'ulûmi'l-belâga*, thk. Abdulhamid Hindâvî, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- KEHHÂLE 'Umer Rıdâ, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, C. IV, 1. b., Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1414/1993.
- KILIÇ Hulusi, *"Belâgat, Edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili me'ânî, beyân ve bedî'i içine alan ilim dalı"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, ss. 380-383.
- KOPRAMAN Kâzım Yaşar, *"Baybars I el-Meliku'z-Zâhir Ruknuddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî (ö. 676/1277) Mısır Bahriye Memlûkleri Sultanı (1260-1277)"* İstanbul: DİA, 1992, C.5, ss. 221-223.
- KUREŞÎ Meryem Abdullah, *el-Misbâh li Bedruddîn b. Mâlik tahlîlun ve dirâse*, (Yüksek Lisans Tezi), Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili Bölümü, 1422/2001.
- KURT ALÎ Muhammed, *Hitatu's-Şam*, C. VI, 3. b., Dımaşk: Mektebetu'n-Nûrî, 1403/1983.
- MAARRÎ Ebu'l-Alâ Ahmed. b. Abdullah el-Maarrî, *Sıktu'z-Zend*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1376/1957.
- MAKRÎZÎ Takıyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir el-'Ubeydî, *es-Sulûk li ma'rifeti duveli'l-mulûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, C. VIII, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- MATLÛB Ahmed, *el-Kazvîni ve şurûhu't-Telhîs*, 1. b., Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1387/1967.
- _____, *Dirâsâtun belâgiyye ve nakdiye*, Bağdat: Dâru'r-Reşid li'n-Neşr, 1400/1980.
- _____, *el-Belâga 'inde's-Sekkâkî*, 1. b., Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1384/1964.

- _____, *Mu‘cemu’l-mustalahâti’l-belâgiyye ve tetavurrihâ*, C. III, Irak: Matba‘atu’l-mecma‘u’l-‘ilmî el-İrâkî, 1403/1983.
- MECME‘U’L-LUGA’L-ARABİYYE (İbrahim Enis-Abdulhalim Muntasir-Atiye es-Sevâlihî-Muhammed Halefullah Ahmed), *Mu‘cemu’l-vasît*, C. II, 1. b., İstanbul: el-Mektebetu’l-İslamiye, 1392/1972.
- MERÂĞÎ Ahmed Mustafa, *Târîhu ‘ulûmi’l-belâga ve’t-ta’rîfu bi ricâlihâ*, 1. b. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba‘ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdihî bi-Mısır, 1369/1950.
- MERZUBÂNÎ Ebû ‘Ubeydillâh Muhammed b. İmrân, *Mu‘cemu’ş-şuarâ*, thk. Ahmed Faruk İslîm, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdir, 1425/2005.
- MEVSİLÎ Ebu’l-Fazl Mecduddîn Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr fî ta’lîli’l-Muhtâr*, C. V, 4. b., İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.
- MUTENEBBÎ Ahmed b. Huseyn el-Cu‘fî Ebu’t-Tayyib, *Dîvânu’l-Mutenebbî*, Beyrut: Dâru Beyrut, 1403/1983.
- MUHAMMED İBRAHİM Necât, Menhecu İbnu’n-Nâzım ve mezhebuhu’n-nahviyye min hilâli şerhihi ‘alâ Elfiyyeti İbni Mâlik, (Yüksek Lisans Tezi), Omdurman/Sudan: Omdurman İslami Üniversitesi Arap Dili Bölümü, 1426/2005.
- NACÎ Hilâl, “Şerhu Lâmiyyeti’l-ef‘âl li İbni Mâlik”, *el-Mevrid dergisi*, No: 4, Bağdat:1999, ss. 76-96.
- NECCÂR Muhammed Salih Abdulkâdir, *Şerhu Mulhati’l-irâb li İbni’n-Nâzım dirâsetun ve tahkîk*, (Yüksek Lisans Tezi), Halil: El-Halil Üniversitesi Yüksek Lisans Dekanlığı Arap Dili Bölümü, 2004.
- NÎSÂBÛRÎ Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-u Müslim*, Ebû Kuteybe Nazar el-Fây râbî, C. II, 1. b., Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006.
- ÖZBALIKÇI Mehmet Reşit, “İbnu’n-Nâzım Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Mâlik ed-Dimaşkî eş-Şâfî(ö. 686/1287)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, ss. 168-169.
- _____, “Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebu’l-Hasen, Ebu’l-Huseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, ss. 130-134.
- RÂZÎ Fahrüddîn Muhammed b. ‘Umer, *Nihâyetu’l-icâz fî dirâyeti’l-i‘câz*, Nasrullah Hacımüftüoğlu, 1. b., Beyrut: Dâru Sâdir, 1424/2004.
- RUMMÂNÎ Ebu’l-Hasen Ali b. İsâ, *en-Nuket fî i‘câzi’l-Kur‘ân*, thk. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Sellâm, 3. b., Kahire: Dâru’l-Maârif, 1976.

- SAFEDÎ Selâhaddîn Halil b. Aybeg, *A'yânu'l-'asr ve a'vânu'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd/Nebîl Ebû 'amşa/Muhammed el-Mev'id/Mahmud Sâlim Muhammed, C.VI, 1. b., Dımaşk: Dâru'l-Fikir, 1418/1998.
- _____, *Cinânu'l-cinâs fî 'ilmi'l-bedî'*, 1. b., İstanbul: Matbaatu'l-Cevâib, 1299/1882.
- _____, *el-Gaysu'l-muscem fî şerhi Lâmiyyeti'l-acem*, C. II, 1. b., Kahire: el-Matba'atu'l-Ezheriye el-Mısriyye, 1305/1888.
- _____, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnâvût/Mustafa Turki, C.XXIX, 1. b., Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- SA'ÎDÎ Abdulmute'âl, *Buğyetu'l-îdâh li Telhîsi'l-Miftâh*, C. IV, y.y.: Mektebetu'l-Âdâb, y.t.
- SAVRAN Ahmet, "*İmruülkays b. Hucr*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, ss. 237-238.
- SEKKÂKÎ Sirâcuddîn Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekir, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'im Zerzûr, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- SELAME Muhammed Huseyn, *el-Î'câzu'l-belâgî fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, C. I, 1. b., Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1423/2002.
- SELHAB Muhammed Azmi Abdurrahman, Ta'lik 'alâ tercîzi'l-Misbâh, (Yüksek Lisans Tezi), Filistin: el-Halil Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1426/2005.
- SEZGİN Fuat, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî ('ilmu'l-luga)*, çev. Arfa Mustafa, C. II, y.y: Cami'etu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslamiye, 1408/1988.
- SIBT-U İBNİ'L-CEVZÎ Şemsuddîn Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu, *Mir'âtu'z-zemân fî tevârihi'l-a'yân*, thk. Komisyon, C. XXIII, 1. b., Beyrut: Dâru Risâleti'l-âlemiyye, 1434/2013.
- SMYTH William, çev. YILDIRIM Abdullah, "*Belâgat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve Sekkâki'nin Miftâhu'l-'ulûm'u*", İstanbul: İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası, C. I, S. 22 (2013), ss. 213-232.
- SUBKÎ Bahâuddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi, *'Arûsu'l-efrâf fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî, C. II, 1. b., Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriye, 2003.
- SUBKÎ Tâcuddîn Ebû Nasr Abdulvehâb b. Ali b. Abdulkâfi, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kubrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî/Abdulfettah Muhammed el-Hulv, C.X, 1. b., Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1383/1964.
- SUYÛTÎ Celâluddîn Abdurrahman, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, C. II, 2. b., yy: Dâru'l-Fikir, 1399/1979.

- _____, *Husnu'l-muhadara fi târihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, C. II, 1. b., yy: Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967.
- _____, *Şerhu 'Ukûdi'l-cumân fi'l-me'ânî ve'l-beyân*, thk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî-Emin Lokman el-Habbâr, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- _____, *Târîhu'l-hulefâ'*, 4. b., Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2015.
- ŞEMMÂH b. Dırâr es-Sahabî el-Gatafânî, *Dîvânu Şemmâh*, şerh. Ahmed b. Emîn eş-Sînkîtî, Mısır, Matbaatu's-Saade, 1327/1909.
- ŞEVKÂNÎ Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini men be'de'l-karni's-sâbi'*, C. II, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, 1348/1930.
- _____, *el-Fevâ'idu'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, C. I, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416/1995.
- ŞİNKÎTÎ Muhammed el-Emîn el-Ceknî, *Rihletu'l-hac ilâ beytillâhi'l-harâm*, Kahire: Dâru İbn Teymiyye, y.t. s. 203.
- ŞU'ARÂU'L-HUZELİYYÎN, *Dîvânu'l-Huzelliyîn*, thk. Ahmed ez-Zeyn-Mahmud Ebu'l-Vefâ, C. III, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1385/1965.
- TABÂNE Bedevî, *el-Beyânu'l-Arabî dirâsetun fi tatavvuri'l-fikreti'l-belâgiyye 'inde'l-Arab ve menâhicihâ ve mesâdirihâ'l-kubrâ'*, 7. b., Riyad: Dâru'r-Rifâ'î/Cidde: Dâru'l-Menâre, 1408/1988.
- TANTÂVÎ Muhammed, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, 2.b., Kahire: Dâru'l-Maârif, 1995.
- TARAFE Ebû Amr b. el-Abd b. Sufyân el-Bekrî, *Dîvânu Tarafe b. Abd*, thk. Mehdi Muhammed Nâsiruddîn, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- TAŞDELEN Hasan, *Hassân b. Sâbit (r.a.) Hayatı ve Sanatı*, Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- _____, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- TAŞKÖPRÜ-ZÂDE Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-se'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzu'âti'l-'ulûm*, C. III, 1. b., Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- TEBRÎZÎ Ebû Zekeriya Yahya b. Ali eş-Şeybânî, *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm*, thk. Râcî el-Esmer, C. II, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1414/1994.
- _____, *Şerhu Dîvâni'l-Hamâset li-Ebî Temmâm*, thk. Ahmed Şemsuddîn, C. II, 1. b. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- TEZ zeki, *Bilim ve Teknikte Orta çağ Müslümanları*, Ankara: Nobel Yayınları, 2001.

- TÎBÎ, Şerefuddîn Huseyn b. Muhammed, *et-Tibyân fî ilmi'l-me'ânî ve'l-bedî'i ve'l-beyân*, thk, Hadi Atiye Matar el-Hilâlî, y.y: Mektebetu'n-Nahdati'l-Arabiyye, y.t.
- TİLİMSÂNÎ Ahmed b. Muhammed el-Makkari, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*, thk. İhsan Abbâs, C. VIII, Beyrut: Dâru Sâdir, 1388/1968.
- TURAN Abdalbaki, “*Ebû Abdullah Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274)*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 20, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, ss. 169-171.
- TURAN Şerafettin, “*Kemalpaşazâde (940/1434) Osmanlı Şeyhülislamı ve tarihçisi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, ss. 238-240.
- TÜLÜCÜ Süleyman, “*Nâbiga ez-Zubyânî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, ss. 262-263.
- UZUN Taceddîn, “*Alkame b. Abede b. en-Nu'mân el-Fahl et-Temîmî (ö. 3/625 [?])*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, ss. 466-467.
- YÂFÎ'Î Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad, *Mir'âtu'l-cinân ve 'ibretu'l-yakzân fî ma'rifeti mâ yu'taberu min havadisi'z-zemân*, C. IV, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- YALAR Mehmet, *el-Hatîb el-Kazvîni ve Belâgat ilmindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- YAVUZ Yûsuf Şevki, “*Taşköprü-zâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, ss. 151-152.
- ZEHEBÎ Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*, thk. 'Umer Abdusselâm Tedmurî, C. LII, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2000.
- ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. 'Umer, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-sûd, C. II, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- _____, *Tefsîru'l-keşşâf 'an hakkâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûnu'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl*, thk. Halil Me'mûn Şimâ, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009.
- ZEMLEKÂNÎ, Kemâluddîn Abdulvahid b. Abdulkerim, *et-Tibyân fî 'ilmi'l-Beyân el-mutli 'alâ i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Matlûb/Hadîce el-Hadîsî, 1. b., Bağdat: Matba'atu'l-'ânî, 1383/1964.
- ZEMÛT Abdussettâr, *Kitâbu't-Tibyân fî'l-beyân li'l-İmâm et-Tîbî*, (Doktora Tezi), Kahire: Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi, 1397/1977.

- ZENCÂNÎ Abdulvehâb b. İbrahim b. Abdulvehâb el-Hazrecî, *Kitâbu mi 'yâri 'n-nuzzâr fi 'ulûmi 'l-eş 'âr*, thk. Muhammed Ali Rızık el-Hafâcî, C. II, Kahire: Dâru'l-Maârif, 1991.
- ZENCÎR Muhammed Rifat, *Mebâhisu fi 'l-belâga ve i 'câzi 'l-Kur 'ani 'l-Kerim*, Dubai, 2007.
- ZERKEŞÎ Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed, *el-Burhân fi 'ulûmi 'l-Kur 'ân*, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, C. IV, Kahire: Dâru't-Turâs, y.t.
- ZEYÂT Ahmed Hasen, *Târîhu 'l-edebi 'l-Arabî*, Kahire: Dâru Nahdati Mısır, y.t.
- ZEYDÂN Corcî, *Târîhu adâbi 'l-lugati 'l-Arabiyye*, Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'limi ve's-Sekâfe, y.t.
- ZİHNÎ Mehmed, *el-Kavlu 'l-ceyyid fi şerhi ebyâti 't-Telhîs ve şerhayhi ve hâşiyeti 's-Seyyid*, 3. b., İstanbul: el-Matbaatu'l-Amire, 1328/1910.
- ZİRİKLÎ Hayruddîn, *el-A 'lâm kâmûsu terâcim li eşheri 'r-ricâli ve 'n-nisâi mine 'l-Arabi ve 'l-musta 'ribîne ve 'l-musteşrikîn*, C. VIII, 15. b., Beyrut: Dâru'l-'ilmi li'l-Melâyîn, 2002.
- ZUBYÂNÎ Ebû Umâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga, *Dîvânu 'n-Nâbigati 'z-Zubyânî*, thk. Abbâs Abdussâtir, 3. b., Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1416/1996.
- ZUHEYR b. Ebî Sulmâ el-Muzenî, *Dîvânu Ebî Sulmâ*, thk. Ali Hasen Fâ'ûr, 1. b. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1408/1988.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Mehmet Sıdık		ÖZALP	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce			
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı		Kurum Adı	
Lise	1996	1999	Açık Öğretim Lisesi	
Lisans	1999	2003	Anadolu Üniversitesi-Kamu Yönetimi	
Yüksek Lisans	2012	2016	Çukurova Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Doktora	2016	2021	Bursa Uludağ Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama-Yılı	Ayrılma	Çalışılan Kurumun Adı	
	1.	2001	2006	Siirt 50. Yıl SSK Hastanesi - Siirt Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi
	2.	2006	2012	Van İl Sağlık Müdürlüğü - Van Ağız ve Diş Sağlık Merkezi
	3.	2012	2016	Mersin Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi
	4.	2016	2021	Bursa Memleket Hastanesi - Bursa Şehir Hastanesi
Yayımlar:	1- Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller-2016 2- Arap Dilinde İ'rab Olgusu-2019 3- Arap Edebiyatında Lâmiyye Literatürü-2020 4- İbnu'n-Nâzım'ın, "el-Misbâh fi ihtisâri'l-Miftâh" İsimli Eserinde Musned İleyh Konusunda Gösterdiği Şiir İstishâdların Analizi-2021			
	Tarih	27/05/2021		
	Adı-Soyadı	Mehmet Sıdık ÖZALP		